

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
Кафедра історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр» на тему:

**«Підходи Німеччини і Франції щодо розвитку політики ЄС
у сфері безпеки і оборони»**

Студента 2МІМВЗ групи
спеціальності: 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії
Сторчаки Максима Романовича

Науковий керівник:
Сахаренко Олександр Вікторович,
кандидат політичних наук, викладач

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ЕКТС _____

Голова комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Київ – 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ЄС У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	10
1.1. Політологічний консенсус щодо гіпотези про франко-німецьке домінування в ЄС.....	10
1.2. Концептуальні основи і нормативно-правові засади безпекової та оборонної політики ЄС.....	12
1.3. Інституційно-правові механізми реалізації безпекової політики ЄС.....	22
1.4. Механізми впливу Німеччини і Франції на політику європейського союзу.....	30
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ НІМЕЧЧИНИ ТА ФРАНЦІЇ ДО РОЗВИТКУ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС.....	46
2.1. Позиція та ініціативи Німеччини щодо спільної безпекової та оборонної політики ЄС.....	46
2.2. Французьке бачення розвитку європейської оборонної інтеграції.....	51
РОЗДІЛ 3. ФРАНКО-НІМЕЦЬКА ВІСЬ У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕКОВОЇ І ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄС.....	68
3.1. Історичний контекст формування двоскладового політичного альянсу... 70	
3.2. Спільні та відмінні підходи Франції та Німеччини у сфері європейської безпеки і оборони.....	89
ВИСНОВКИ.....	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ЄР – Європейська рада

Рада ЄС – Рада Європейського Союзу

ЄК – Європейська комісія

ЄП – Європейський парламент

ДСТУ – Державні стандарти України

ATHENA – ATHENA mechanism – Механізм ATHENA (фінансування операцій CSDP)

CARD – Coordinated Annual Review on Defence – Координований щорічний огляд оборони

CFSP – Common Foreign and Security Policy – Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС

CHOD – Chiefs of Defence – Начальники генеральних штабів (командувачі збройних сил)

CIVCOM – Committee for Civilian Aspects of Crisis Management – Комітет з цивільних аспектів управління кризами

CSDP – Common Security and Defence Policy – Спільна політика безпеки та оборони ЄС

ECFR – European Council on Foreign Relations – Рада з міжнародних відносин Європи

EDA – European Defence Agency – Європейське оборонне агентство

EDA – European Defence Agency – Європейське оборонне агентство

EDF – European Defence Fund – Європейський фонд оборони

EDF – European Defence Fund – Європейський фонд оборони

EDIDP – European Defence Industrial Development Programme – Програма ЄС з інвестицій у оборонні можливості

EDIDP – European Defence Industrial Development Programme – Програма інвестицій у оборонні можливості

EEAS – European External Action Service – Європейська служба зовнішніх дій

EU – European Union – Європейський Союз

EUAM – European Union Advisory Mission – Консультативна місія ЄС

EUCAP – European Union Capacity Building – Місія ЄС з нарощування спроможностей (capacity building)

EUFOR – European Union Force – Сили ЄС (операції під егідою ЄС)

EUISS – European Union Institute for Security Studies – Інститут безпекових досліджень ЄС

EUROCORPS – Eurocorps (multinational corps) – Єврокорпус (багатонаціональний корпус)

EUMC – European Union Military Committee – Військовий комітет ЄС

EUMS – European Union Military Staff – Військовий штаб ЄС

EUNAVFOR – European Union Naval Force – Морські сили ЄС

EUTM – European Union Training Mission – Тренувальна місія ЄС

HR/VP – High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy / Vice-President of the Commission – Високий представник ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки / віцепрезидент ЄК

IFRI – Institut français des relations internationales – Французький інститут міжнародних відносин

INTCEN – Intelligence and Situation Centre – Служба розвідки та аналізу ЄС

INTCEN – Intelligence and Situation Centre (EU) – Служба розвідки та аналізу ЄС

MilRep – Military Representative – Постійний військовий представник при ЄС

MPCC – Military Planning and Conduct Capability – Спроможність планування та проведення військових операцій

NATO – North Atlantic Treaty Organization – Організація Північноатлантичного договору

OHQ – Operational Headquarters – Оперативний штаб

OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

PESCO – Permanent Structured Cooperation – Поглиблена співпраця в оборонній сфері

PSC – Political and Security Committee – Політико-безпековий комітет

SatCen – European Union Satellite Centre – Супутниковий центр ЄС

SatCen – European Union Satellite Centre – Супутниковий центр ЄС

SWP – Stiftung Wissenschaft und Politik – Німецький інститут міжнародних і безпекових справ

TEU – Treaty on European Union – Договір про Європейський Союз

UN – United Nations – Організація Об'єднаних Націй

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Європейський Союз переживає період глибокої трансформації у сфері безпеки та оборони. Російська агресія проти України у 2022 році, зміни у трансатлантичних відносинах після 2024 року та внутрішні політичні процеси в державах-членах поставили питання про здатність ЄС діяти самостійно у кризових ситуаціях. Це створює потребу у зміцненні власних оборонних спроможностей та виробленні стратегічної культури, яка б поєднувала інтереси різних країн.

Франція та Німеччина традиційно виступають головними рушіями європейської інтеграції. Їхня співпраця у сфері безпеки формує основу Спільної політики безпеки та оборони (CSDP). Водночас сучасні виклики – війна в Україні, конкуренція нових центрів сили, дискусії щодо стратегічної автономії – змінюють баланс між Парижем і Берліном. Аналіз цієї динаміки дозволяє зрозуміти, наскільки франко-німецький тандем здатний залишатися ядром європейської безпекової архітектури. Таке розуміння відкриває простір для практично-орієнтованих висновків для України, як-от роздільне бачення щодо членства нашої держави у ЄС та НАТО, прохолодне ставлення до розвитку україно-американського вектору, сприйняття війни в Україні як шансу для оборонної промисловості ЄС на зміну усталеної конфігурації глобального ринку озброєнь, тобто ситуації win-win.

Об’єкт дослідження – спільна безпекова та оборонна політика Європейського Союзу.

Предмет дослідження – позиції та підходи Франції та Федеративної Республіки Німеччина щодо розвитку спільної безпекової політики ЄС.

Мета дослідження – здійснити порівняльний аналіз позицій Франції та ФРН у сфері безпеки та оборони, визначити механізми їхнього впливу на формування CSDP та окреслити перспективи подальшої співпраці.

Завдання:

розкрити концептуальні основи та нормативно-правові засади спільної безпекової та оборонної політики ЄС;

проаналізувати інституційні механізми реалізації CSDP4

визначити особливості підходу Німеччини до розвитку спільної політики безпеки;

охарактеризувати французьке бачення європейської оборонної інтеграції;

порівняти позиції Франції та ФРН, виявивши спільні та відмінні риси;

сформулювати перспективи поглиблення франко-німецького співробітництва та його значення для України.

Методологія дослідження. Застосовано системний підхід, що дозволяє розглядати політику безпеки ЄС як комплекс взаємопов'язаних елементів; історичний метод для реконструкції еволюції франко-німецького співробітництва; порівняльний метод для аналізу відмінностей у позиціях двох держав. Серед спеціальних методів використано контент-аналіз офіційних документів ЄС, інституційний аналіз механізмів CSDP, а також аналіз сучасних аналітичних звітів і наукових публікацій. Джерельну базу складають нормативно-правові акти ЄС, документи Європейської ради та Ради ЄС, матеріали Європейського парламенту, офіційні заяви урядів Франції та Німеччини, аналітичні звіти провідних дослідницьких центрів (SWP, IFRI, ECFR), а також праці українських і зарубіжних авторів.

У процесі роботи було використано Copilot (Microsoft) як мульти-лінгвальний алгоритмічний інструмент підтримки дослідження. Його функціонал застосовувався для пошуку та систематизації джерел, перекладу матеріалів з англійської, французької та німецької мов, критичного аналізу різних інтерпретацій та технічного редагування тексту. Усі матеріали були верифіковані автором, здійснено перевірку достовірності джерел, коректність перекладу та інтерпретацію результатів. Імплементация алгоритмічних ефектів підпорядкована авторській дослідницькій логіці та когнітивному контролю.

Ступінь дослідженості проблеми. Європейська безпекова інтеграція та франко-німецьке співробітництво висвітлені у працях широкого кола українських політологів, у тому числі: І. Яковюк (2003, 2017) [130; 131] і Р. Орловський (2017) [127], В. Говоруха (2021) [119], І. Грицяк (2020) [120], Г. Немиря (2022) [123], Л. Прокопенко (2021) [125], О. Рудік (2021) [126], В. Стрельцов (2021) [127], О. Трагнюк (2022) [128], І. Шумляєва (2021) [129]. Серед зарубіжних авторів вагомим є доробок С. Beaucillon (2023) [7], F. Bicchieri та С. Carta (2012) [8], S. Biscop (2012) [9], L. Chappell (2009) [11], D. Göler (2021) [70], Y. Rykers (2019) [94], N. Tocci (2017) [107], D. Deschaux-Dutard (2025) [28], T. Młynarski (2024) [81]. Праці наведених авторів склали *джерельну базу* даного дослідження. Попри значну кількість публікацій, на початковому рівні перебуває наукове осмислення найновіших геополітичних процесів 2024–2025 років і ролі франко-німецького співробітництва у їх перебігу саме як закономірного розвитку, магістральних напрямів цього всеосяжного партнерства, спрямованого саме на безпекову і оборонну політику Європейського Союзу. Дослідження цих процесів як актуальної, але усталеної політичної традиції визначає новизну даної роботи.

Відтак, **наукова новизна** полягає у комплексному аналізі трансформації інтересів та позицій Франції та ФРН щодо розвитку спільної безпекової політики ЄС в умовах нових геополітичних реалій. Вперше досліджено вплив змін у трансатлантичних відносинах та внутрішньополітичних процесів у європейських країнах на франко-німецьке співробітництво у сфері безпеки та оборони.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для прогнозування розвитку безпекової політики ЄС, вироблення рекомендацій щодо оптимізації співпраці України з ЄС у сфері безпеки та оборони, а також для підготовки аналітичних матеріалів у сфері міжнародних відносин та безпекових студій.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ЄС У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

1.1. ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ КОНСЕНСУС ЩОДО ГІПОТЕЗИ ПРО ФРАНКО-НІМЕЦЬКЕ ДОМІНУВАННЯ В ЄС

В українській політології і похідних від неї дисциплінах європейська оборонна і безпекова політика дедалі частіше осмислюється як системна конструкція, що поєднує реалістичну, ліберально-інституційну та конструктивістську рамки у концепті інтегрованої безпеки. Реалізм пояснює примат матеріальних спроможностей, стримування та індустріальної мобілізації; ліберально-інституційний підхід – вагу правил, режимів і інструментів співпраці, які дають довгий цикл реалізації політики; конструктивізм – те, як ціннісні норми і політична ідентичність ЄС формують межі й мотивацію дії. Узагальнюючим теоретичним містком виступає інтегрована безпека: безпека розуміється як взаємозалежність оборонних спроможностей, критичних інфраструктур, технологій, енергетики, ланцюгів постачання та суспільної резильєнтності, – і саме так її артикулює сучасна національна стратегічна думка держав-лідерів та програмні документи ЄС [1; 5].

Аналіз змісту обраної теми показує еволюцію від кризового менеджменту початку 2000-х до програмної оборонної готовності 2030 року. Перший пласт – становлення CSDP як інструменту цивільних і військових операцій низької та середньої інтенсивності, що вибудувало практику планування, багатонаціональної координації та зовнішньої діяльності ЄС (місії на трьох континентах, тренування поліції й військових, підтримка інституцій правопорядку, морська безпека) [12]. Другий пласт – політична доктрина EU Global Strategy (2016), що закріпила «principled pragmatism», витривалість порядку та необхідність розвитку автономних спроможностей і відкрила шлях до інституційних інструментів PESCO, CARD та Європейського фонду оборони [97]. Третій пласт – конкретизація у Strategic

Compass (2022): часові віхи для сил швидкого розгортання, кібер- та космічної стійкості, спільних можливостей ППО, військової мобільності та захисту критичних комунікацій – тобто перетворення політичних цілей на оперативні плани і індустріальні програми [5]. Кульмінація цієї траєкторії – програмний документ другого покоління Readiness 2030 (Біла книга), який зводить політику, індустрію та технології в єдиний режим оборонної готовності: інвестиції у критичні технології, інтероперабельність, мобільність, спільні спроможності та фінансові інструменти масштабування [76].

Різні погляди на проблему формують три дискусійні лінії. Перша – стратегічна автономія: прихильники наполягають, що ЄС має мати спроможність діяти самостійно у кризах, розвиваючи індустріальну й технологічну базу та спільні можливості; ця позиція вписується у Global Strategy та інструменти PESCO/EDF, а в «Компасі» отримує операційні віхи [97; 5]. Друга – інституційна сумісність з НАТО: опоненти автономії в її «жорсткій» версії вказують, що НАТО є ядром стримування, а ЄС має концентруватися на цивільних, гібридних і індустріальних компонентах; така логіка відображена в національних стратегіях інтегрованої безпеки, що зв'язують оборону з енергетикою, кіберзахистом і критичною інфраструктурою [10]. Третя – синтетична: ЄС і НАТО як взаємодоповнюючі системи, де ЄС забезпечує політико-індустріальну базу, стандарти та довгий цикл готовності, а НАТО – бойову сумісність і стримування; практичним підтвердженням такої синтези слугує портфель CSDP-місій і проекти інтероперабельності та військової мобільності [12; 47].

Власне розуміння автора полягає у визнанні інтегрованої безпеки як ключової методології, що знімає хибну дихотомію «автономія проти НАТО». Теоретично інтегрована безпека синтезує реалістичну вимогу матеріальної сили (спроможності, індустрія, технології), ліберально-інституційну необхідність стандартизації та режимів співпраці (PESCO, CARD, EDF, мобільність), і конструктивістські межі та мотивації дії (цінності, легітимність,

солідарність). Практично це означає перехід від декларативних стратегій до керованого режиму готовності, де політика (Global Strategy, Strategic Compass, Readiness 2030) з'єднана з індустріальними та технологічними контурами, фінансуванням і операційною діяльністю CSDP. У такій конфігурації ЄС виступає не як «альтернатива» НАТО, а як політико-індустріальна система, що забезпечує довгий цикл оборонної готовності, стійкість і масштабованість рішень до 2030 року [5; 76; 97].

1.2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЕЗПЕКОВОЇ ТА ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Європейський Союз має своє формальне походження з процесів, започаткованих Народою з безпеки і співробітництва у Європі [15], залишається насамперед економічною та політичною спільнотою. Він не є безпековим союзом у класичному сенсі та не виконує функцій військового альянсу на кшталт НАТО. Тим не менш, його існування неминуче зачіпає оборонні та безпекові питання, оскільки економічна інтеграція та політична координація створюють передумови для формування спільних стратегічних інтересів.

Такі питання закріплено вже в установчих документах ЄС, починаючи із Гельсінського заключного акта. Принципи утримання від загрози чи використання сили (Refraining from the threat or use of force), непорушності кордонів (Inviolability of frontiers), територіальної цілісності держав (Territorial integrity of States), мирного вирішення суперечок (Peaceful settlement of disputes), невтручання у внутрішні справи (Non-intervention in internal affairs) мають виразно безпековий характер [15].

Однак формування спільної безпекової та оборонної політики Європейського Союзу має більш глибокі історичні коріння, ніж, власне, ЄС. Відправною точкою можна вважати підписання Брюссельського пакту 1948 року. Цей документ заклав основи колективної безпеки в Європі,

передбачаючи можливість спільної оборони проти потенційного агресора [110].

Важливим етапом розвитку європейської безпекової інтеграції стало створення Західноєвропейського союзу (ЗЄС) за Паризькою угодою 1954 року. До цього об'єднання приєдналися Італія та Федеративна Республіка Німеччина, що розширило географію співпраці. Проте організаційна структура ЗЄС була значною мірою підпорядкована НАТО, що обмежувало можливості для автономного розвитку європейської оборонної політики [83].

Наступний важливий крок був зроблений у 1970 році, коли було прийнято рішення про започаткування Європейського політичного співробітництва (ЕРС). Ця ініціатива стала прототипом сучасної Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Спочатку співпраця здійснювалася в рамках міждержавної взаємодії через укладення двосторонніх та багатосторонніх угод. Формальне закріплення цієї співпраці відбулося лише в 1986 році з підписанням Єдиного Європейського акта [99].

Подальший розвиток відбувся з підписанням Маастрихтського договору 1992 року, який закріпив Спільну зовнішню та безпекову політику (CFSP) як частину V Договору про ЄС.

(Art. 11): «The Union shall define and implement a **common foreign and security policy** covering all areas of foreign and security policy, the objectives of which shall be: to safeguard the common values, fundamental interests, independence and integrity of the Union; to strengthen the security of the Union in all ways; to preserve peace and strengthen international security; to promote international cooperation; to develop and consolidate democracy and the rule of law, and respect for human rights and fundamental freedoms.»

(ст. 11): «Союз визначає і здійснює спільну зовнішню та безпекову політику, включно з можливим формуванням спільної оборонної політики, цілями якої є: захищати спільні цінності, фундаментальні інтереси, незалежність і цілісність Союзу відповідно до принципів Статуту ООН; зміцнювати безпеку Союзу у всіх аспектах; зберігати мир

і зміцнювати міжнародну безпеку відповідно до принципів Статуту ООН, а також принципів Гельсінського акта та цілей Паризької хартії; сприяти міжнародній співпраці; – розвивати та консолідувати демократію, верховенство права, а також повагу до прав людини та основних свобод.» [112]

Фрагмент цього нормативного припису «спільна зовнішня та безпекова політика» (common foreign and security policy) у вигляді аббревіатури CFSP став позначати окремий напрям діяльності ЄС.

Маастрихтський договір закріпив такі базові принципи: захист спільних цінностей відповідно до Статуту ООН; посилення безпеки в ЄС; підтримання миру та міжнародної безпеки; зростання ролі ЄС у визначенні єдиної зовнішньої політики; створення Підрозділу з планування нової політики і раннього попередження [112].

Амстердамський договір 1997 року (набув чинності 1999 р.) суттєво переглянув положення CFSP. Ключовим нововведенням стало запровадження посади Високого представника з питань СЗБП, що мало посилити наочність та ефективність зовнішньої політики ЄС. Це рішення стало важливим кроком у контексті підвищення інституційної спроможності та помітності зовнішньої політики ЄС [109; 113].

Формування спільної безпекової та оборонної політики Європейського Союзу продовжилося з прийняттям Ніццького договору 2001 року. У статті 17 було закріплено, що спільна зовнішня політика та політика безпеки охоплює всі питання, що стосуються безпеки Союзу, включно з поступовим формуванням спільної оборонної політики, яка може трансформуватися у спільну оборону за рішенням Європейської Ради.

(Art. 17): «The common foreign and security policy shall cover all questions relating to the security of the Union, including the progressive framing of a common defence policy, which might lead to a common defence, should the European Council so decide» [111].

(ст. 17): «Спільна зовнішня політика та політика безпеки охоплює всі питання, що стосуються безпеки Союзу, включно з поступовим формуванням спільної оборонної політики, яка може призвести до спільної оборони, якщо Європейська Рада ухвалить таке рішення».

Договір також визначив ключові цілі співробітництва: захист загальних цінностей, основних інтересів, незалежності та цілісності Союзу; зміцнення безпеки Союзу та його держав-членів; підтримання миру та міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН; сприяння міжнародному співробітництву; розвиток та зміцнення демократії, верховенства права, поваги до прав людини та основоположних свобод.

Наступним етапом став Лісабонський договір 2007 року (набув чинності у 2009 році) який вніс зміни до Договору про Європейський Союз (TEU) та Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU). Він визначив Спільну політику безпеки і оборони (CSDP) як невід'ємну частину CFSP [110].

Європейська Рада та Рада ЄС ухвалюють рішення щодо CSDP одноголосно (стаття 42 TEU). Винятки стосуються рішень щодо EDA (стаття 45 TEU) та Постійної структурованої співпраці (PESCO, стаття 46 TEU), де застосовується голосування кваліфікованої більшості. Лісабонський договір також запровадив європейську політику щодо можливостей і озброєнь (стаття 42(3) TEU) та визначив, що EDA виконує свої завдання у співпраці з Комісією (стаття 45(2) TEU), зокрема у сфері досліджень, промислової та космічної політики ЄС у галузі оборонних технологій.

Крім того, стаття 21 TEU підкреслює, що багатосторонність є основою зовнішньої діяльності ЄС. Відповідно, партнери ЄС можуть брати участь у місіях та операціях CSDP. ЄС прагне глибшої координації та співпраці з ООН, НАТО та іншими регіональними організаціями, зокрема Африканським союзом.

CSDP як основна політична рамка, через яку держави-члени можуть спільно вирішувати конфлікти та кризи, у напруженому геополітичному контексті стала однією з найдинамічніших політик останнього десятиліття.

Російська агресивна війна проти України створила додатковий імпульс для того, що дедалі більше набуває рис Європейського оборонного союзу. З моменту набуття чинності Лісабонським договором у 2009 році CSDP суттєво еволюціонувала як політично, так і інституційно. Донедавна реалізація CSDP, суворо кажучи, не була загальноєвропейською справою. Однак, внаслідок розпочатої росією війни в Україні Данія скасувала свою відмову від участі в оборонній політиці ЄС, яка тривала з 1992 року. На референдумі 1 червня 2022 року 66,9% громадян підтримали приєднання до CSDP, і відтоді всі 27 держав-членів беруть участь у її реалізації [78].

Поступове розширення нормативної бази спричинило потребу в інституційному центрі координації зовнішньої та оборонної політики. Лісабонський договір значно розширив інституційні засади безпекової політики ЄС. Для забезпечення узгодженості між державами-членами та ефективного представлення Союзу на міжнародній арені була запроваджена посада Високого представника з питань закордонних справ і політики безпеки, який одночасно виконує функції віце-президента Європейської комісії (скорочено VP/HR). Ця подвійна роль стала ключовою для інтеграції Спільної політики безпеки і оборони (CSDP) у загальну систему управління ЄС, адже саме через неї відбувається поєднання політичного керівництва, дипломатичної координації та оборонних інструментів.

Для забезпечення діяльності Високого представника з 1 грудня 2010 року функціонує Європейська служба зовнішніх дій (EEAS), що об'єднує посадових осіб ЄС та національні дипломатичні служби держав-членів.

(Art. 27(3) TEU): «In fulfilling his mandate, the High Representative shall be assisted by a European External Action Service.»

(ст. 27(3) Договору про ЄС): «У виконанні його завдань Високому представнику допомагає Європейська служба зовнішніх дій» [110].

Високий представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, який водночас є Віце-президентом Комісії посідає центральну інституційну позицію у сфері CSDP. З 1 грудня 2024 року цю посаду обіймає

естонка Кая Каллас (Kaja Kallas). Вона очолює Раду у закордонних справах у складі міністрів оборони ЄС – орган ухвалення рішень у сфері CSDP – і відповідає за подання пропозицій державам-членам. Віце-президент/HR, крім того, що керує Європейською службою зовнішніх дій (EEAS), також виконує функції директора Європейського оборонного агентства (EDA). Таке сумісництво забезпечує зв'язок між політичними рішеннями та практичними оборонними спроможностями.

У червні 2016 року тогочасний віце-президент/HR Федеріка Могеріні представила «Глобальну стратегію зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу» (EUGS), у якій окреслено п'ять пріоритетів, зокрема безпеку Союзу та глобальне управління. Для її реалізації в листопаді 2016 року було ухвалено План впровадження, що і призвів до запуску механізму PESCO – угоди для держав-членів, готових взяти на себе додаткові зобов'язання у сфері безпеки та оборони, а також створення Європейського оборонного фонду (EDF) як інструменту фінансування оборонних досліджень і розвитку спроможностей [78].

У 2021 році ЄС розробив «Стратегічний компас для безпеки та оборони» – політичну дорожню карту для зміцнення безпеки та оборони на наступне десятиліття. Його головною метою стало впровадження «стратегічної автономії» ЄС у чотирьох ключових сферах: управління кризами, стійкість, розвиток спроможностей та партнерства. У контексті російської війни агресії проти України документ було суттєво змінено, щоб врахувати наслідки дестабілізації європейського безпекового порядку та нові амбіції ЄС у сфері оборони. У березні 2022 року Європейська рада схвалила остаточну версію Стратегічного компаса [78]. Як буде розглянуто нижче, ідея «стратегічної автономії» є одночасно метою і результатом послідовних євро-розбудовних зусиль Франції.

Місії та операції з управління кризами є найпомітнішими проявами CSDP.

Наведене дає уявлення про стан інституційної складової європейської оборонної політики. Водночас такий стан не виник одномоментно, а став підсумком тривалого політичного процесу всередині ЄС. Вирішальний вплив на цей процес справила саме поведінка Франції, яка згодом була посилена консенсусом із Німеччиною. Не буде перебільшенням сказати, що саме Франція та Німеччина стали ключовими акторами у формуванні безпекового виміру ЄС. Їхня співпраця, започаткована ще в рамках Єлисейського договору 1963 року, отримала новий імпульс після Маастрихта, коли була інституціоналізована Спільна зовнішня та безпекова політика (CFSP) [112].

Важливою подією стало прийняття у 2003 році першої Європейської стратегії безпеки. Цей документ визначив основні загрози для європейської безпеки та шляхи протидії їм. Стратегія базувалася на баченні ЄС як глобального актора, здатного робити внесок у безпеку та стабільність у світі [125].

Кардинальні зміни у підходах до безпекової політики відбулися після анексії Криму росією у 2014 році. У відповідь на це у 2016 році була представлена Глобальна стратегія зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Цей програмний документ визначив бачення Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки. У ньому окреслено цілі ЄС (захист Союзу та його громадян, зміцнення стійкості сусідніх регіонів, розвиток інтегрованого підходу до конфліктів, підтримку регіональних порядків і глобального врядування) [1; 97].

Повномасштабне російське вторгнення в Україну у 2022 році призвело до подальшої трансформації концептуальних підходів ЄС до безпекової політики. Вищезгаданий «Стратегічний компас» визначив конкретні цілі та засоби їх досягнення у сфері безпеки та оборони на найближче десятиліття. Серед ключових новацій: створення сил швидкого реагування ЄС чисельністю 5000 військовослужбовців; посилення військової мобільності; збільшення спільних військових навчань; поглиблення співпраці з НАТО при збереженні стратегічної автономії. «Компас» також забезпечує узгодженість його цілей і

завдань із іншими ініціативами, таких як PESCO, EDF та CARD (Coordinated Annual Review on Defence, Координований щорічний огляд оборони) [78].

Події 2022-2023 років суттєво вплинули на концептуальне переосмислення безпекової політики ЄС. Повномасштабне російське вторгнення в Україну змусило європейські країни радикально переглянути свої підходи до безпеки та оборони. Це призвело до безпрецедентного посилення військового та оборонного співробітництва між країнами-членами ЄС та актуалізувало дискурс про необхідність військової самодостатності Європи. Дискурс цей навіть не перегукується – він є ключовою ідеєю французької політики.

Франко-німецький тандем, традиційно виступаючи рушійною силою європейської інтеграції, продемонстрував суттєву єдність у відповіді на нові безпекові виклики. Франція зайняла дієву позицію щодо посилення європейської оборонної інтеграції та підтримки України.

Німеччина здійснила історичний поворот у своїй безпековій політиці, прийнявши у 2023 році нову Стратегію національної безпеки. Документ «Міцність. Стійкість. Стабільність. Інтегрована безпека для Німеччини» визначив росію як найбільшу загрозу для миру та безпеки у євроатлантичному регіоні, засуджуючи «Russlands brutaler Angriffskrieg gegen die Ukrain» – її брутальну наступальну війну проти України. Підтримка України подана як ключовий елемент німецької та європейської безпекової політики. Така підтримка включає військову допомогу, санкції проти Росії та інтеграцію України у європейські структури. Себе Німеччина позиціонує як європейський *Anker der Stabilität* – «якір стабільності», наголошуючи на необхідності поглиблення співпраці в рамках CSDP, PESCO та Європейського фонду оборони. Стратегія підтверджує, що НАТО залишається основою колективної оборони, але ЄС має розвивати власну стратегічну автономію. Стратегія передбачає суттєве збільшення оборонних видатків та модернізацію Бундесверу [10].

Важливим концептуальним зрушенням стало визнання хибності попередньої політики зближення через економічну взаємозалежність. Особливо це стосується енергетичної сфери, де ЄС був змушений кардинально переглянути свої відносини з росією. Сформовано нову концепцію «безпекової стійкості», яка передбачає: диверсифікацію джерел постачання енергоносіїв; прискорення переходу на відновлювані джерела енергії; посилення захисту критичної інфраструктури; розвиток кіберзахисту; зменшення критичних залежностей у стратегічних галузях [72].

Паралельно відбувається посилення практичного виміру безпекової співпраці в рамках ЄС. У цьому контексті важливим є приклад України. Після російського вторгнення у лютому 2022 року діяльність у нашій державі змушена була припинити ОБСЄ, оскільки росія заблокувала продовження мандату Спеціальної моніторингової місії та проєктів Координатора [102\$ 103]. Франція та Німеччина у своїх виступах у Постійній раді засудили агресію та підтримали рішення про згортання місії, наголошуючи на необхідності перенесення акценту на формати, де росія не має права вето [60; 69]. На цьому тлі посилилася роль Консультативної місії ЄС в Україні (EUAM Ukraine), яка з 2014 року надає стратегічні поради щодо реформування сектору цивільної безпеки, а після 2022 року розширила мандат на підтримку правоохоронних органів, управління кордонами та адаптацію інституцій до стандартів ЄС [36]. Новіший етап безпекової інтерпретації європейського порядку денного відображає «Спільна біла книга з питань європейської оборони – Готовність 2030» (Joint white paper for European Defence Readiness 2030) [76], представлена Європейською комісією у березні 2025 року, стала важливим концептуальним документом, що визначає нові засади безпекової та оборонної політики ЄС. У ній окреслено бачення майбутньої стратегії Союзу в умовах стрімкого погіршення геополітичного контексту, війни росії проти України та трансформації трансатлантичних відносин. Європа постає як суб'єкт, що має брати активну участь у формуванні нового світового порядку, а не залишатися пасивним отримувачем його наслідків. Документ підкреслює, що російська

федерація розглядається як екзистенційна загроза для ЄС, а її агресивна політика, військова економіка та співпраця з авторитарними державами створюють довгострокові ризики для європейської безпеки. Водночас визнається, що НАТО залишається наріжним каменем колективної оборони, проте Європейський Союз повинен значно посилити власну обороноздатність і виробити механізми стратегічної автономії. У цьому контексті Франція та Німеччина, як найбільші держави ЄС і традиційні рушії інтеграції, мають особливу роль у визначенні напрямів розвитку оборонної політики. Французька концепція стратегічної автономії, що спирається на ідеї незалежності та активного військового інтервенціонізму, поєднується з німецькою культурою стриманості та багатосторонності, що зумовлює необхідність пошуку компромісів у спільних європейських рішеннях.

«Біла книга» містить *обґрунтування плану ReArm Europe*, який передбачає безпрецедентне збільшення інвестицій у європейську оборону, створення конкурентоспроможної технологічної та промислової бази, розвиток спільного ринку оборонного обладнання та стимулювання досліджень. Визначено пріоритетні напрями: інтегрована протиповітряна та протиракетна оборона, сучасні артилерійські системи, стратегічні запаси боєприпасів і ракет, розвиток дронів та систем протидії, військова мобільність, а також інноваційні технології – штучний інтелект, квантові розробки, кібер- та радіоелектронна боротьба. Усі ці напрями потребують значних інвестицій і координації, що неможливо без активної участі Франції та Німеччини, які володіють найбільшими промисловими та фінансовими ресурсами в ЄС.

Особливе місце у документі займає підтримка України, яка визначається як передова лінія європейської оборони. ЄС та його держави-члени вже надали Україні військову допомогу на суму близько 50 млрд євро, проте наголошується, що її потреби залишатимуться високими протягом тривалого часу. «Стратегія дикобраза» (Porcupine Strategy) передбачає посилення оборонного потенціалу України шляхом постачання артилерійських боєприпасів, систем ППО, ракет і дронів, а також інтеграцію української

оборонної промисловості до European Defence Technological and Industrial Base. Для Франції та Німеччини ця інтеграція має подвійне значення: з одного боку, вона зміцнює спільну європейську оборону, з іншого – створює нові можливості для їхніх власних промислових комплексів, які вже мають досвід у сфері спільних проєктів та інституційних рамок (PESCO, EDF).

Таким чином, «Біла книга» закріплює концептуальні основи нової оборонної політики ЄС, де поєднуються традиційна опора на НАТО та прагнення до стратегічної автономії. Вона визначає нормативно-правові механізми, що мають забезпечити переозброєння Європи, створення єдиного ринку оборонного обладнання та розвиток інноваційних технологій. У цьому процесі Франція та Німеччина залишаються ключовими акторами, здатними забезпечити політичне лідерство, фінансові ресурси та інституційну координацію, без яких реалізація нової стратегії була б неможливою [122; 124].

1.3. ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Інституційна структура реалізації безпекової політики ЄС становить багаторівневу систему органів та механізмів прийняття рішень. Центральну роль у цій системі відіграє Європейська Рада, яка визначає стратегічні інтереси Союзу, встановлює цілі та загальні напрямки спільної зовнішньої та безпекової політики. Глави держав та урядів, діючи в складі Європейської Ради, мають право одноголосно приймати спільні стратегії, які є обов'язковими для всіх держав-членів [118].

Важливу роль у реалізації безпекової політики ЄС відіграє Комітет з питань політики та безпеки, правовий статус якого визначений у статті 38 Договору про Європейський Союз. Комітет, розташований у Брюсселі, складається з представників держав-членів у ранзі послів, які отримують

вказівки безпосередньо від національних міністерств закордонних справ. Комітет здійснює постійний моніторинг міжнародної ситуації та надає рекомендації Раді ЄС щодо формування політичних відповідей на кризові ситуації.

Для забезпечення ефективної координації дій створена спеціальна система зв'язку COREU (європейська кореспонденція), що з'єднує міністерства закордонних справ держав-членів, Європейську Комісію та секретаріат Ради ЄС. Ця мережа, централізовано керована з Брюсселя, забезпечує цілодобове спілкування між ключовими інституціями та швидке реагування на кризові ситуації [8].

Під керівництвом Комітету з питань політики та безпеки працюють численні експертні групи, які об'єднують фахівців національних міністерств. Ці групи надають консультації з широкого кола питань, від боротьби з міжнародним тероризмом до врегулювання регіональних конфліктів.

Важливим елементом інституційної структури є мережа посольств держав-членів та делегацій ЄС по всьому світу. Посли держав-членів та глави делегацій ЄС тісно співпрацюють у рамках спільної зовнішньої та безпекової політики, забезпечуючи єдину позицію Союзу на міжнародній арені.

Система прийняття рішень у сфері безпекової політики ЄС базується на принципі однастайності, але передбачає механізм "конструктивного утримання". Це означає, що держава-член може утриматися від голосування за певне рішення, не блокуючи його прийняття для інших. При цьому країна, яка утрималася, не зобов'язана виконувати це рішення, але має враховувати його при проведенні власної політики [13].

Практична реалізація безпекової політики ЄС здійснюється через три основні інструменти: спільні позиції, спільні дії та спільні стратегії. Спільні позиції визначають підхід Союзу до конкретних географічних чи тематичних питань і є обов'язковими для всіх держав-членів. Національні політики мають відповідати цим позиціям, що забезпечує єдність дій ЄС на міжнародній арені [7].

Важливим нововведенням останніх років стало створення Європейського оборонного фонду у 2017 році. Фонд координує та посилює національні інвестиції в оборону, сприяє розвитку оборонних технологій та обладнання. Його діяльність спрямована на подолання фрагментації європейського оборонного ринку та посилення конкурентоспроможності оборонної промисловості ЄС [72].

Зростає значення механізму Постійного структурованого співробітництва (PESCO), запущений у 2017 році. В рамках PESCO держави-члени беруть на себе більш зобов'язуючі зобов'язання щодо розвитку оборонних спроможностей та участі у спільних проєктах. Станом на 2023 рік реалізується понад 60 проєктів PESCO, спрямованих на розвиток військової мобільності, кібербезпеки, морського спостереження та інших критичних спроможностей [21].

Важливим елементом інституційного механізму є координація дій між ЄС та НАТО. У 2016 році було підписано Спільну декларацію про співробітництво, яка визначила сім пріоритетних сфер взаємодії: протидія гібридним загрозам, оперативна співпраця, кібербезпека, оборонний потенціал, оборонна промисловість та дослідження, навчання, розбудова потенціалу. Для реалізації цих напрямків створено спеціальні механізми координації, включаючи регулярні зустрічі на рівні військових комітетів та робочих груп [7].

Центральну координаційну функцію у сфері захисту критичної інфраструктури та протидії кіберзагрозам відіграє Агентство ЄС з кібербезпеки (ENISA). Його статус і повноваження були формалізовані та розширені Регламентом (EU) 2019/881 (Cybersecurity Act), ухваленим Європейським Парламентом і Радою 17 квітня 2019 року, який закріпив роль ENISA у технічній експертизі, підтримці сертифікаційних рамок для ІСТ-продуктів і послуг та у зміцненні співпраці між державами-членами [87]. Паралельно Комісія ЄС у рекомендації від 23 червня 2021 року окреслила концепцію Joint Cyber Unit як платформу для об'єднання різних кіберспільнот

(цивільних CSIRT-мереж, правоохоронних органів, дипломатичних і оборонних структур) з метою покращення обміну інформацією та координації реагування на великомасштабні інциденти; цей документ визначає етапи побудови JCU і закликає до тісної співпраці між інституціями, агентствами та національними органами [14].

Нормативне підсилення операційної відповідальності і звітності відбулося через Директиву NIS2 (Directive (EU) 2022/2555) від 14 грудня 2022 року, яка встановила більш жорсткі вимоги до кіберстійкості для «важливих» і «суттєвих» суб'єктів, уніфікувала правила повідомлення про інциденти та посилила наглядові механізми на національному і європейському рівнях, що підвищило загальний рівень відповідальності та координації у Союзі [30]. На практичному рівні оперативні можливості доповнюються ініціативами в оборонно-безпековому полі: проєкт PESCO «Cyber Rapid Response Teams and Mutual Assistance in Cyber Security» формує ротаційні мультинаціональні контингенти експертів і спільний «cyber toolkit» для надання допомоги державам-членам, місіям CSDP та партнерам у разі інцидентів, забезпечуючи тим самим людський і технічний ресурс для швидкого реагування [24].

Серед інституційних новацій, що набули чинності в 2023–2024 роках, – створення координаційних платформ і робочих груп для синхронізації національних програм, прискорення спільних закупівель і пріоритизації інвестицій у критичні технології (штучний інтелект, квантові обчислення, автономні системи). Офіційний документ, який задає рамки цієї політики, – Joint Communication «A new European Defence Industrial Strategy: Achieving EU readiness through a responsive and resilient European Defence Industry», опублікований Єврокомісією та Високим представником 5 березня 2024 року [3; 4; 48]. Практичні інструменти стратегії включають ініціативи на кшталт EDIRPA (European defence industry reinforcement through common procurement act) та підсилення ролі EDA і PESCO-проєктів для координації технічних і промислових рішень [49].

EDIRPA було запропоновано Єврокомісією як регуляторно-програмний інструмент для координації спільних закупівель і швидкого масштабування виробництва критичних оборонних засобів; регламент і робочі програми покликані зменшити фрагментацію ринку, підвищити ефективність витрат і забезпечити доступ держав-членів до необхідних систем у кризових умовах [37]. З погляду інституційної основи безпекової політики не зайвим розглянути процес реалізації ініціативи на прикладі EDIRPA: пропозиція Комісії 19 липня 2022 р., політична угода 27 червня 2023 р., ухвалення Парламентом 12 вересня 2023 р. і публікація в Офіційному журналі 26 жовтня 2023 р.; інструмент набув чинності одразу після публікації і передбачає бюджетні та організаційні механізми для реалізації спільних закупівель [49]. Правила EDIRPA схвалила Рада ЄС, підкресливши мету сприяти спільним закупівлям і зменшити ефекти «виштовхування» на ринку оборонних закупівель [33; 88]. Активною є участь Франції у реалізації EDIRPA: французька Генеральна дирекція озброєнь (DGA) координує кілька проєктів-ініціатив у межах відбору проєктів EDIRPA, зокрема ініціативи з колективних закупівель протиповітряних ракетних систем, де Франція виступає координатором і замовником для групи держав-членів [29].

Важливим аспектом інституційного розвитку стало посилення механізмів парламентського контролю за безпековою політикою. Європейський Парламент регулярно заслуховує звіти Верховного представника, проводить дебати з ключових питань безпеки та оборони, бере участь у бюджетному процесі щодо фінансування безпекових ініціатив. Створено спеціальний Підкомітет з питань безпеки та оборони, який здійснює моніторинг реалізації безпекової політики .

Еволюцію інституційного розвитку від національної спроможності, потреби чи ініціативи до загальноєвропейського інституційного механізму демонструє розвиток європейської *інфраструктури технічної розвідки*.

Феномен технічної розвідки в Європі слід розглядати як багаторівневу систему, що еволюціонувала від трансатлантичних мереж перехоплення до

сучасних національних SIGINT-потужностей, супутникової аналітики та наднаціональних аналітичних вузлів. Історично ключовим елементом була співпраця в рамках мережі, відомої як ECHELON, яка ілюструє ранню модель трансатлантичного обміну сигналами й даними [32]. На цьому фоні національні спецслужби – зокрема французька DGSE (Direction générale de la sécurité extérieure) і німецька BND (Bundesnachrichtendienst) – розвивали власні технічні спроможності в SIGINT, електронній розвідці та кіберопераціях, але діяли в межах національного правового поля й парламентського нагляду.

У другій декаді XXI століття зростання гібридних загроз і кібератак підштовхнуло до створення наднаціональних аналітичних інструментів. Європейський цивільний аналітичний центр EU INTCEN у складі Європейської служби зовнішніх дій був інституціоналізований як вузол для синтезу даних від держав-членів, хоча без оперативних контррозвідувальних повноважень [39]. Паралельно функціонує European Union Satellite Centre (SatCen), що надає геопросторову аналітику на основі супутникових знімків і підтримує політичні та цивільні операції ЄС [56].

Космічний вимір розвідки став критично важливим: програми Copernicus і GOVSATCOM формують інфраструктуру для цивільної та урядової супутникової підтримки. Copernicus забезпечує відкриті дані дистанційного зондування, які дедалі частіше застосовуються для військово-оперативної та ситуаційної аналітики (Copernicus: <https://www.copernicus.eu/>), а GOVSATCOM має на меті надати захищені супутникові канали для урядових і кризових потреб [17;71]. Разом із розвитком комерційного ринку супутникових знімків (high-resolution imagery) це створює нові джерела ISR, доступні європейським акторам.

SIGINT і кіберспроможності в Європі залишаються переважно національними, але дедалі більше інтегруються через двосторонні та багатосторонні формати обміну. Франція інвестувала в розширення своїх технічних можливостей, включно з електронною розвідкою та

кіберопераціями. Німеччина зробила акцент на інтеграції з НАТО і на створенні прозорих процедур обміну [68].

Вплив Франції та Німеччини на розвиток європейської технічної розвідки був помітним і різноспрямованим. Франція систематично аргументувала необхідність власних аналітичних і космічних спроможностей на рівні ЄС [31]. Ця риторика стимулювала політичний попит на інституційні рішення – від посилення SatCen до ініціатив у сфері супутникового доступу. Німеччина, у свою чергу, впливала через технічні та інституційні канали: німецькі think-tank-и (наприклад SWP) і парламентські дебати формулювали вимоги до сумісності з НАТО, прозорості та правових гарантій обміну даними, що сприяло створенню процедур і стандартів для координації ISR на європейському рівні [68].

Практичні прояви цього впливу включають франко-німецькі ініціативи щодо спільних програм і фінансування: наприклад, політичні ініціативи, що лягли в основу Strategic Compass, заклали рамки для посилення аналітичних спроможностей і інтеграції SatCen та INTCEN [5]. Франко-німецькі дискусії також сприяли політичній підтримці ідеї GOVSATCOM та використанню Copernicus-даних у оборонних контекстах [17].

Незважаючи на прогрес, залишаються системні прогалини. По-перше, фрагментація доступу до ISR-даних між державами-членами ускладнює швидку оперативну реакцію; по-друге, правові й етичні бар'єри обміну (захист персональних даних, нагляд) уповільнюють інтеграцію; по-третє, технологічна залежність від партнерів (особливо у сфері супутникових платформ і високоточних SIGINT-систем) створює вразливість у разі політичних змін у зовнішніх державах-партнерах. Саме ці прогалини стали аргументом для французької доктрини автономності і для німецьких закликів до інституційної регламентації обміну даними.

Отже, європейська технічна розвідка сьогодні – це поєднання національних SIGINT-потужностей, наднаціональних аналітичних центрів і космічних сервісів. Франція і Німеччина впливали на цей розвиток по-різному:

Франція – через політичну ініціативу, Німеччина – через інституційну практику, стандартизацію і наголос на сумісності з НАТО. Разом вони створили політичний і технічний імпульс, який сприяв посиленню SatCen, INTSEN, розвитку Copernicus-застосунків для оборони і ініціатив на кшталт GOVSATCOM – але остаточна ефективність цих кроків залежатиме від здатності ЄС подолати фрагментацію, уніфікувати правові рамки та інвестувати в технологічну автономію.

Таким чином, інституційно-правові механізми реалізації безпекової політики ЄС представляють собою складну, багаторівневу систему, яка постійно еволюціонує відповідно до нових викликів та загроз. Ключовими тенденціями розвитку цієї системи є:

1. Посилення координації між різними інституціями ЄС та державами-членами
2. Створення нових спеціалізованих органів для протидії сучасним загрозам
3. Розвиток механізмів швидкого реагування на кризові ситуації
4. Поглиблення співпраці з НАТО при збереженні автономності прийняття рішень
5. Посилення парламентського контролю та демократичної підзвітності

Ефективність цих механізмів значною мірою залежить від політичної волі держав-членів та їхньої готовності делегувати більше повноважень на наднаціональний рівень. Водночас, досвід останніх років, особливо у контексті російської агресії проти України, демонструє здатність інституційної системи ЄС адаптуватися до нових викликів та забезпечувати координовану відповідь на загрози європейській безпеці.

1.4. МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ НІМЕЧЧИНИ І ФРАНЦІЇ НА ПОЛІТИКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У 1990-х роках французька держава поступово втратила статус єдиного «господаря» власної території. Її функції дедалі більше зводилися не до прямого контролю, а до координації та стимулювання, із застосуванням гнучких і «легких» інструментів. Автономія Франції була обмежена трьома рівнями: зовнішнім – міжнародною економікою; наднаціональним – Європейським Союзом; та внутрішнім – новими суспільними акторами, включно з регіонами, приватизованими компаніями, інвесторами, банками (зокрема Banque de France), а також профспілками та державними підприємствами. Попри зменшення автономії, держава залишалася ключовим агентом соціальної згуртованості та ідентичності, виконуючи функції адвоката національних інтересів у європейських та міжнародних інституціях, формуючи сприятливе середовище для бізнесу й інвестицій та захищаючи національний капітал через контроль над стратегічними секторами [77].

Як зазначає Вів'єн Шмідт (Vivien Schmidt), Франція не завжди була ефективною у відстоюванні своїх інтересів у європейських інституціях. Попри існування Секретаріату з європейських справ (SGCI), адміністрація мала низький рівень експертизи у справах ЄС. Традиційна кар'єрна культура французької державної служби не заохочувала набуття досвіду у європейських структурах, а представництво Франції у Європейській комісії залишалося слабким. Французький стиль лобіювання часто починався запізно, орієнтувався на найвищих посадовців і спирався на політичні аргументи, а не на технічні дані, що контрастувало з британською адміністрацією, яка уважно стежила за кожним етапом формування політики [96]. Однак такий погляд навряд чи точно відображає актуальну дійсність. Також очевидним є формування лояльного середовища безпосередньо в євросоюзівському істеблішменті. Уже з 1990-х років французькі та німецькі школи державного управління (École nationale d'administration, Sciences Po, Hertie School,

Universität Speyer) готували кадри, які згодом займали ключові посади у Брюсселі. Наприклад, Жак Делор (Jacques Delors), президент Європейської комісії у 1985–1995 рр., був вихідцем із французької адміністративної традиції. У новітній період Мішель Барньє (Michel Barnier), колишній міністр оборони Франції, став єврокомісаром і головним переговорником Brexit, активно просуваючи французьке бачення стратегічної автономії. З німецького боку показовим є приклад Урсули фон дер Ляєн (Ursula von der Leyen), яка до обрання президенткою Європейської комісії у 2019 р. була міністром оборони ФРН, і саме її прихід означав перенесення німецьких оборонних пріоритетів у центр європейської політики.

Вочевидь, формування лояльних адміністративних і політичних еліт в установах ЄС було не випадковим, а системним механізмом. Франція забезпечувала присутність своїх вихованців у ключових департаментах, що займалися питаннями оборони, промисловості та стратегічної автономії, тоді як Німеччина концентрувалася на фінансових і правових блоках, але через персоналії на кшталт фон дер Ляєн чи Гюнтера Ферхойгена (колишнього єврокомісара з питань розширення) також впливала на оборонну сферу.

Вагоме кадрове представництво Франції та Німеччини у європейських органах забезпечувало трансляцію їхніх національних інтересів у політику ЄС. Це стосувалося не лише економіки чи культури, але й безпеки та оборони, де французькі концепти *autonomie stratégique* та німецька модель *Multilateralismus* поступово ставали частиною нормативно-правових засад ЄС.

Виборні органи Європейського Союзу – передусім Європейський парламент (European Parliament) та Європейська рада (European Council) – є важливим механізмом впливу Франції та Німеччини на безпекову та оборонну політику. На відміну від адміністративних структур, де кадрове представництво забезпечується через підготовку еліт, виборні органи формують політичну легітимність рішень, і саме тут французькі та німецькі лідери використовують свій статус для просування стратегічних пріоритетів.

У *Європейському парламенті* (European Parliament) Франція та Німеччина мають **найбільші національні делегації**, що дає їм значну вагу у формуванні політичних груп. Німецькі депутати традиційно складають основу найбільшої політичної сили – Європейська народна партія (European People's Party, EPP), тоді як французькі політики активно впливають через групу Соціалісти та демократи (Progressive Alliance of Socialists and Democrats, S&D) і ліберальний блок Оновити Європу (Renew Europe). Це дозволяє обом країнам координувати позиції щодо оборонних ініціатив, таких як створення Європейського оборонного фонду (European Defence Fund) чи посилення спільних закупівель озброєнь [86].

Європейська рада (European Council), де засідають глави держав та урядів, є ключовим майданчиком для французько-німецького тандему. Саме тут президент Франції та канцлер Німеччини виступають символом солідарності, **узгоджуючи спільні позиції** перед ухваленням рішень. Приклади – виступи Jacques Chirac та Gerhard Schröder у 2003 р. проти війни в Іраку, які задали тон європейській дискусії про стратегічну автономію або спільні ініціативи Emmanuel Macron та Angela Merkel щодо створення фонду відновлення ЄС у 2020 р., які продемонстрували, що без узгодженої позиції Парижа і Берліна рішення у ЄС не ухвалюються [63].

Взаємно підтримуючі виступи французьких і німецьких лідерів у Європейському парламенті (European Parliament) – від François Mitterrand та Helmut Kohl у 1989 р. [75] до François Hollande та Angela Merkel у 2015 р. [80] – демонструють, що саме ці дві держави задають тон дискусіям про майбутнє Європи, включно з її оборонною політикою.

Отже, виборні органи ЄС є каналами, через які Франція та Німеччина реалізують своє лідерство в цілому, і у сфері безпеки та оборони – зокрема. Їхня чисельна вага у парламенті, вирішальна роль у Раді та символічні виступи створюють багаторівневий механізм впливу, що забезпечує трансляцію національних інтересів у загальноєвропейську політику.

Водночас, вже з 1990-х років дедалі більшого значення набували **неформальні механізми** впливу.

Підтвердженням цього стали *шпигунські скандали*, які супроводжували європейську інтеграцію. Держави використовували розвідку для впливу на процеси ухвалення рішень у Брюсселі. Відомі випадки стосувалися як французьких, так і німецьких спецслужб, які прагнули отримати інформацію про позиції партнерів у переговорах щодо оборонної та промислової політики [89]. Один із гучних випадків – звинувачення у шпигунстві проти французьких дипломатів у структурах ЄС, які намагалися отримати дані про економічні рішення та оборонні контракти .

У 2015 році WikiLeaks оприлюднила документи про масштабне економічне шпигунство США проти Франції, включно з перехопленням переговорів щодо контрактів вартістю понад 200 млн доларів. Це показало, що навіть союзники використовують шпигунські методи для впливу на європейську оборонну та промислову політику [35].

Німеччина також не «відстававля» від французьких розвідників. Прикладом є справа Гюнтера Гійома, агента східнонімецької «Штазі», яка призвела до відставки канцлера Віллі Брандта ще у 1974 році. Хоча це відбулося раніше, подальші розслідування показали, що німецькі інституції залишалися вразливими до шпигунства і в 1990-х, коли розвідки росії та інших держав активно діяли проти німецьких оборонних структур [16].

Управлінський центр ЄС перетворився на один із найбільших «розвідувальних хабів» світу. Європейська комісія у 2024 році прямо попередила своїх співробітників про сотні активних агентів, які діють під прикриттям дипломатів, журналістів, лобістів чи навіть аспірантів [114].

Відсутність у ЄС власної контррозвідки у класичному національному розумінні створює структурну прогалину, яка робить інституції вразливими до зовнішніх маніпуляцій. Як зазначає аналітичний огляд Adapt Institute, «ЄС

практично не має спроможностей у сфері контррозвідки» – («the EU has practically no capacities in the area of counterintelligence») [106]. Подібну тезу підтверджує Міжнародний центр оборони та безпеки (ICDS), наголошуючи, що проблема полягає не лише у відсутності «таблички» контррозвідки, а й у браку інтеграції та довіри між державами-члена [104].

Для компенсації цієї прогалини у 2012 році було створено European Union Intelligence and Situation Centre (EU INTCEN) – цивільний аналітичний підрозділ у складі Європейської служби зовнішніх дій. Він не має власних оперативних чи контррозвідувальних повноважень, але виконує функції аналізу та координації інформації, отриманої від держав-членів [39].

У 2024–2025 роках відбулося посилення ролі INTCEN. У рамках Strategic Compass for Security and Defence ЄС поставив завдання розширити спільну аналітичну спроможність та інтегрувати її з роботою European Union Satellite Centre [54]. Додатково, у січні 2025 року Рада ЄС ухвалила висновки про необхідність зміцнення спільних аналітичних спроможностей у сфері боротьби з тероризмом та радикалізацією [19].

Якісним зрушенням стало оголошення президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн у промові State of the Union 10 вересня 2025 року про створення нової розвідувальної структури для координації даних від національних спецслужб [100]. За повідомленням UNITED24 Media, нова структура планується у складі секретаріату-генералу Єврокомісії, з персоналом, відрядженим із національних розвідувальних органів, і має виконувати функцію централізованого аналітичного вузла [45].

Таким чином, після шпигунських скандалів як інструментів неформального впливу логічно зазначити, що ЄС не має власної контррозвідки у традиційному сенсі, але компенсує цю відсутність через створення та поступове посилення EU INTCEN. Оголошення Урсули фон дер Ляєн у 2025 році знаменує перехід до нової моделі – спроби створити централізовану

розвідувальну структуру при Єврокомісії, яка може стати першим кроком до формування наднаціональної системи розвідувальної координації. Це свідчить про поступове інституційне оформлення наративу «європейської безпеки», що виникає на перетині шпигунських скандалів, аналітичних центрів та політичних ініціатив.

Європейські шпигунські інциденти останніх років стали безпосереднім тригером для політичних дискусій про наднаціональні аналітичні спроможності, і саме на цьому тлі вплив Франції та Німеччини проявився у пришвидшенні інституційних рішень.

Приводи:

- арешт помічника депутата Європарламенту від AfD у Німеччині за підозрою у шпигунстві на користь КНР з доступом до внутрішніх процедур ЄР [65];
- припущення про більш масштабні інфільтрації через правопопулістські канали та багаторічний доступ до будівель та документів ЄР [2];
- хвиля викриттів перед виборами до ЄР про китайські та російські впливові операції і обмеженість наднаціональних засобів реагування [34].

поширення твердження про зростання кібершпигунства проти європейських інституцій: звіт ENISA за 2025 рік вказує на перевагу державних структур як цілей і сталі атаки на інституції ЄС [25], а аналітики ЕРС описують конвергенцію російських і китайських гібридних кампаній – від кібероперацій до шпигунства [73].

Констатація посилення розвідувальної активності, спрямованої не на органи ЄС, але на управлінські структури його впливових членів. В цьому контексті слід згадати про російські кіберкампанії та фізичні акти саботажу, шпигунські мережі в державних і промислових вузлах Німеччини. Констатується зростання їх інтенсивності з 2022 року, використання «нелегалів», проксі-мереж та комбінованих тактик [90]; узагальнений огляд ескалації до рівня «понад холодну війну» за окремими кейсами [92]; різке зростання атак у 2023–2024 роках, включно з підривами та електронними

втручаннями проти транспорту, урядових структур і критичної інфраструктури [91]. До цього додаються інциденти з викриттям про-російських мереж впливу у Брюсселі й Празі, як-от «Voice of Europe», DW+1, які прямо включали євродепутатів та комунікаційні вузли між партіями і медіа.

Саме ця сумарна картина інцидентів – доступ до ЄР через працівників і помічників, кібершпигунство проти інституцій ЄС, саботажі проти інфраструктури та промисловості – створила політичний попит на наднаціональний аналітичний «нервовий центр». Спершу ЄС оперував цивільним аналітичним вузлом у складі EEAS – EU Intelligence and Situation Centre (EU INTCEN), який координує аналітику без власних оперативних повноважень [39]. У 2023–2025 роках виник додатковий імпульс до посилення: у блоці «Safer Together» колишній президент Фінляндії Саулі Ніністе прямо закликав створити повноцінну наднаціональну службу розвідки для протидії саботажам і шпигунству, з аргументацією про системний брак обміну даними та готовності [82]; політичний тиск на створення «європейського ЦРУ» зафіксований у публічній дискусії [22].

На цьому тлі оголошення Урсули фон дер Ляєн у промові State of the Union 2025 про нову координаційну розвідувальну структуру при Єврокомісії виглядає не ексцентричним жестом, а логічним наслідком конкретних інцидентів і накопичених вразливостей: централізація аналізу, залучення відряджених фахівців із національних служб, інтеграція потоків даних і зменшення фрагментації між інституціями [100]. У публічній площині це описувалося як «новий шпигунський хаб» Комісії – із питаннями про співвідношення з INTCEN та розподіл повноважень [85].

Франція і Німеччина підштовхнули цей зсув по-різному, але синхронно. Французький дискурс, що вказував на технологічну залежність і потребу власної аналітики, наклався на медійні викриття та експертні записки, легітимуючи наднаціональну інфраструктуру [31; 57]. Німецька лінія, оперта

на стриманість та комплементарність з НАТО, забезпечила інституційне «вбудовування» дебатів і наголос на технічній координації та прозорості – саме тому «китайський кейс» у Європарламенті в Берліні став точкою кристалізації політичного консенсусу щодо посилення наднаціональної координації, а не лише національних розслідувань [65]; огляди DW фіксують дефіцит спільної інституційної відповіді та потребу у наднаціональних механізмах [34].

У підсумку конкретні інциденти (проникнення у ЕР, кібершпигунство проти інституцій, саботажі в державах-членах) зумовили політико-експертний тиск щодо централізації чутливої інформації (Комісія; ENISA; EPC). Було оголошено про нову координаційну структуру при Комісії, доповнення до INTCEN (SotU 2025). Далі дебати про розмежування EEAS/Комісія і подальше посилення наднаціональної аналітики. Остання пов'язує американську відмову від частини розвідувальної підтримки з аргументом французької доктрини щодо європейської безпекової автономності. У березні 2025 року низка публічних повідомлень зафіксувала призупинення або обмеження обміну розвідувальними даними зі США щодо України, що спричинило негайну реакцію європейських столиць і підштовхнуло до пошуку європейських замінників у сфері ISR та аналітики [117]. Цей епізод продемонстрував практичну вразливість залежності від одного ключового партнера: раптові політичні рішення у Вашингтоні мали прямий оперативний ефект на спроможності Києва.

Саме така непередбачуваність і є центральним аргументом французької риторики про «європейський суверенітет» у сфері безпеки. Ініціативи та публічні виступи французького керівництва, які закликали до нарощування власних аналітичних і координаційних спроможностей на рівні ЄС, набувають додаткової ваги в світлі випадків, коли зовнішній партнер змінює політику. Іншими словами, те, що виявилось болючим для України, одночасно служить емпіричним підтвердженням довгострокової логіки французької стратегії:

залежність від зовнішніх джерел розвідданих створює системний ризик для європейської безпеки.

Реакція інституцій ЄС і лідерів також підтвердила цей причинно-наслідковий зв'язок: політичні декларації щодо посилення власних аналітичних спроможностей, прискорення реформ INTCEN та ініціативи зі створення координаційних одиниць при Комісії з'явилися саме в контексті обговорення наслідків обмежень у трансатлантичному обміні даними [39]. Оголошення про створення нової координаційної розвідувальної одиниці при Комісії було сприйняте як прагматична відповідь на виявлену вразливість, а не лише як політичний жест [85].

Отже, американська відмова або обмеження у передачі розвідданих слугують непрямым доказом правоти тих, хто давно наполягав на європейській безпековій автономності: якщо непередбачувані зовнішні рішення можуть серйозно вплинути на спроможності України, то аналогічні шоки у майбутньому можуть вдарити й по самій Європі. Це підсилює аргумент на користь інституційних інвестицій у власні аналітичні центри, механізми обміну даними та оперативну координацію на рівні ЄС як елементу довгострокової стратегії стійкості.

З розвідувальними структурами часто перетинаються *лобістські мережі*. **Лобістські групи**, як легальні, так і напівформальні, активно діяли у Брюсселі, представляючи інтереси оборонних концернів, профспілок та регіональних урядів. Французькі компанії, такі як Dassault чи Thales, використовували докладали чималі зусилля для просування своїх інтересів у європейських інституціях [18]. Дослідження показують, що після 2022 року оборонні компанії різко збільшили бюджети на лобіювання у Брюсселі – на 40 % лише за один рік. Це створює «сіру зону», де легальні інструменти впливу поєднуються з неформальними, а іноді й із прихованими операціями [26].

У Франції справа Dassault Aviation та звинувачення у фінансуванні політичних кампаній через оборонні контракти показали, як оборонні концерни можуть впливати на політичні рішення [6]. У Німеччині аналогічні звинувачення лунали щодо Siemens та його оборонного підрозділу, який використовував непрозорі схеми для отримання контрактів у країнах, що перебували у зоні стратегічного інтересу ЄС [98].

Корупційні скандали у Франції та Німеччині завжди мали не лише внутрішньополітичний вимір, але й прямі наслідки для європейської безпеки та оборонної політики.

У Франції особливо показовою була справа «Ангольських контрактів» (Affaire Angolagate, 1990-ті), коли французькі політики та бізнесмени були звинувачені у нелегальних поставках зброї до Анголи, що супроводжувалося відмиванням коштів і хабарництвом [59]. Цей випадок продемонстрував, що оборонна промисловість і зовнішньополітичні інтереси Франції можуть бути використані як інструмент приватного збагачення, підриваючи довіру до французького лідерства в ЄС у сфері безпеки.

У Німеччині аналогічну роль відіграла справа «Штазі-архівів» та пізніші розслідування щодо корупції у сфері оборонних контрактів. Найгучнішим став скандал навколо компанії Ferrostaal, яка у 2000-х роках була звинувачена у виплаті багатомільйонних хабарів для отримання контрактів на постачання підводних човнів Греції та Португалії [67]. Цей випадок мав безпосередній вплив на довіру до німецької оборонної промисловості та поставив під сумнів прозорість європейських оборонних закупівель.

Для європейської оборонної політики випадки масштабної корупції мали подвійний ефект. З одного боку, вони підривали довіру до Франції та Німеччини як рушіїв інтеграції, демонструючи, що національні інтереси можуть бути спотворені приватними чи корпоративними вигодами. З іншого боку, саме ці кризи змушували ЄС посилювати нормативно-правові механізми

контролю, зокрема через Європейське оборонне агентство (EDA) та ініціативи прозорості у сфері спільних закупівель.

Слід розглянути і інший інструмент впливу на європейську політику – номінально *неурядові організації* (НУО) та аналітичні центри, що мають французьке або німецьке походження і активно працюють у Брюсселі. Вони часто виступають як інструменти впливу Франції та Німеччини на формування рішень у сфері безпеки й оборони ЄС. Йдеться про опідготовку експертних матеріалів для прийняття політичних рішень чи формування суспільної чи вужчої, аудиторної, думки, але також про створення мереж лобіювання, які продовжують політику та стратегічні інтереси цих держав. Прикладом є Institut Jacques Delors – Berlin, який систематично просуває ідею «Європейського оборонного та безпекового союзу», підкреслюючи роль Франції та Німеччини як рушіїв інтеграції у сфері CSDP [57]. Іншим прикладом є European Policy Centre (EPC), що формально позиціонується як незалежний аналітичний центр, але його дослідження та рекомендації часто збігаються з французько-німецькими ініціативами щодо стратегічної автономії та розвитку оборонної промисловості ЄС. Сюди ж можна віднести різні за рівнем інституалізації асоціації промисловців, журналістів, сільгоспвиробників тощо. Вагому роль відіграють *молодіжні та академічні платформи*, такі як Young Security Conference, які підтримують дискурс про «франко-німецький двигун» у сфері безпеки, навіть коли він демонструє напруженість чи розбіжності [118]. Європейський парламент прямо визнає роль think tanks та НУО у процесі ухвалення рішень, адже вони залучаються до підготовки «impact assessments» та консультацій, які впливають на законодавчі ініціативи у сфері оборони й безпеки [51]. Де-юре, номінально неурядові організацій створюють експертні рамки, легітимізують політичні ініціативи, формують громадську думку та забезпечують інституційний тиск на процес ухвалення рішень у ЄС. Це дозволяє Парижу та Берліну продовжувати власну політику у сфері оборони та безпеки навіть тоді, коли їх

ініціативи, що просуваються через прямі урядові канали, стикаються з опором інших держав-членів.

Публічна дипломатія і пропаганда як засіб формування суспільної думки (в тому числі у сфері оборони та безпеки) реалізуються через медіа-кампанії, дипломатичні виступи та культурні інститути. Державні телеканали France 24 та TV5 Monde систематично транслюють позиції уряду щодо оборонних програм ЄС, створюючи інформаційне поле для легітимації французьких ініціатив [61]. Мережа Institut français та Alliance française поширює матеріали, які формують позитивний образ французьких оборонних технологій і військових програм [23]. Додатково застосовується цільове фінансування аналітичних центрів у Брюсселі, таких як Institut Jacques Delors, що продукують policy papers, які потім цитуються у дебатах Європейського парламенту [57].

Певний іміджевий ефекти має і розміщення на території Франції чи Німеччини міжнародних установ та організацій (приклад: дислокація Європейської космічної агенції (European Space Agency, ESA) в м. Париж, Франція [43]).

Німецькі інструменти мають більш адміністративний характер. Аналітичні центри Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), Konrad-Adenauer-Stiftung та Friedrich-Ebert-Stiftung регулярно готують звіти для депутатів та чиновників ЄС, які технічно оформлені як «експертні оцінки», але фактично виконують функцію пропаганди німецької позиції [68; м55]. Важливим є також використання прес-агентств Deutsche Welle, ARD та ZDF для поширення матеріалів про ефективність багатосторонніх рішень у сфері оборони.

Обидві країни застосовують лобістські та PR-структури у Брюсселі, які формально реєструються як незалежні організації, але фактично виконують завдання просування національних інтересів. Технічний аспект полягає у

підготовці policy briefs для депутатів, організації закритих семінарів, фінансуванні конференцій та створенні інформаційних бюлетенів, що розповсюджуються серед апарату Європейської комісії та Європейської служби зовнішніх дій [18].

Критика рішень також має пропагандистський вимір. Франція використовує витoki інформації у пресу для дискредитації надмірної залежності від американських технологій [31, тоді як Німеччина застосовує техніку «обережних звітів», де через офіційні дослідження підкреслюється ризик надмірної автономії без трансатлантичної підтримки [66].

Отже, французька та німецька пропаганда у сфері європейських рішень працює через медіа-кампанії, культурні інститути, аналітичні центри, лобістські мережі та технічні policy briefs, які забезпечують системне підживлення дискурсу у Брюсселі. Це – набір конкретних інструментів, що дозволяють впливати на ухвалення рішень у сфері оборони та безпеки без прямого апелювання до «великих ідей».

Так, у 2017 році *Institut Jacques Delors* опублікував policy brief «France and Germany spearheading a European Security and Defence Union?», який був прямо процитований у дебатах Європейського парламенту щодо створення Європейського оборонного фонду. Документ технічно оформлений як аналітична записка, але фактично легітимізував франко-німецьку позицію про необхідність спільних закупівель та стратегічної автономії [57].

У 2020 році *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)* підготувала звіт «Germany's role in European defence integration», який був використаний як довідковий матеріал у комітеті Європейського парламенту з питань безпеки та оборони (SEDE). У документі технічно описувалися ризики надмірної автономії без трансатлантичної підтримки, і саме ці формулювання були процитовані у виступах німецьких депутатів [68].

У 2022 році *Corporate Europe Observatory* оприлюднила дослідження «Lobbying in the EU Defence Sector», яке стало предметом дискусії у Європейському парламенті щодо прозорості оборонних закупівель. Policy brief містив технічні дані про бюджети лобістських кампаній, і ці цифри були використані депутатами для критики французьких та німецьких оборонних концернів [18].

У 2023 році *European Policy Centre (EPC)* організував конференцію «European Defence Fund: Building a Common Market», де було представлено policy paper з конкретними рекомендаціями щодо спільних закупівель боєприпасів. Цей документ був включений до матеріалів слухань у Європейському парламенті й цитувався у виступах французьких та німецьких депутатів [46].

У 2024 році *Young Security Conference* опублікувала аналітичний звіт «Fractured Unity: Understanding Franco-German Tensions in EU Security Policy», який був використаний як довідковий матеріал у дебатах про майбутнє спільної оборонної політики. Хоча документ мав академічний формат, його тези про «франко-німецький двигун» були процитовані у політичних виступах [118].

В цілому, механізм вироблення та контролю **стратегічних комунікацій** у Франції та Німеччині має кілька рівнів. По-перше, урядові структури задають ключові меседжі через офіційні виступи та стратегії. По-друге, аналітичні центри та фонди трансформують ці меседжі у технічні документи (policy briefs, дослідження), які потрапляють у парламентські дебати та комітети. По-третє, медіа та культурні інститути поширюють ці меседжі серед широкої аудиторії, забезпечуючи їхню легітимність у суспільній думці. Нарешті, лобістські мережі у Брюсселі здійснюють контроль за тим, щоб ключові формулювання були відтворені у законодавчих текстах та рішеннях ЄС. Таким чином, наратив формується у Парижі чи Берліні, проходить через

експертну та культурну «фільтрацію» і закріплюється у європейських інституціях як загальноєвропейська позиція.

Франція та Німеччина відіграють ключову роль у виробленні та закріпленні наративів, що визначають стратегічний курс Європейського Союзу у сфері безпеки та оборони. Ці наративи проходять складний шлях від політичних виступів у Парижі чи Берліні до аналітичних документів, медійного поширення та остаточного закріплення у рішеннях інституцій ЄС. Початковим імпульсом виступив президент Emmanuel Macron, який у промові в Сорбонні (2017) наголосив на необхідності «європейського суверенітету» у сфері оборони. Цей меседж був трансформований у технічні рекомендації аналітичним центром Institut Jacques Delors, який опублікував policy paper «France and Germany spearheading a European Security and Defence Union?» (2017) [57]. Далі французькі медіа (Le Monde, France 24) активно поширювали тези про необхідність зменшення залежності від американських технологій [31]. Зрештою, у 2017–2018 рр. Європейська комісія включила формулювання «strategic autonomy» до документів про створення European Defence Fund, що стало офіційною політикою ЄС.

Канцлерка Angela Merkel у виступах протягом 2015 року (зокрема, у Бундестазі) наголосила на необхідності розвитку європейської оборони у співпраці з НАТО. Цей меседж був перетворений на технічні аргументи у звіті Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) «Germany's role in European defence integration» (2020), де підкреслювалися ризики надмірної автономії без трансатлантичної підтримки [68]. Медіа (Deutsche Welle, Politico Europe) поширили ці тези, підкреслюючи позицію Берліна щодо збереження трансатлантичних зв'язків [66]. У результаті у документах Європейської ради (2020–2021) з'явилися формулювання про «complementarity» та «transatlantic partnership», що відображало німецький наратив.

Французький та німецький ланцюги взаємодіють у процесі ухвалення рішень. У результаті в офіційних документах ЄС з'являються гібридні

формулювання, які поєднують обидва меседжі: «strategic autonomy in cooperation with NATO».

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ НІМЕЧЧИНИ ТА ФРАНЦІЇ ДО РОЗВИТКУ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

2.1. ПОЗИЦІЯ ТА ІНІЦІАТИВИ НІМЕЧЧИНИ ЩОДО СПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ТА ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

У період Холодної війни Федеративна Республіка Німеччина була інтегрована у новостворені євроатлантичні структури, але під суворими умовами, що обмежували її автономну військову силу. Пам'ять про Другу світову війну та страх перед відродженням німецького мілітаризму змушували союзників жорстко контролювати оборонну політику ФРН. Саме тому її вступ до НАТО у 1955 році супроводжувався створенням Західноєвропейського союзу як «запобіжника» проти надмірного зростання німецької військової потуги. Німеччина могла робити внесок у колективну оборону, але не розвивати власну незалежну військову доктрину. Це визначило її обмежену політичну роль у сфері безпеки, яка контрастувала зі значною економічною вагою.

Після об'єднання у 1990 році США та європейські партнери очікували, що Німеччина візьме на себе більшу відповідальність у сфері безпеки. Проте Берлін довго залишався стриманим: його оборонна політика була обмежена конституційними рамками (зокрема рішенням Федерального конституційного суду 1994 року, яке дозволило участь у «out-of-area» місіях лише за мандатом парламенту) та суспільним скепсисом щодо військової сили. Участь у місіях НАТО та ЄС на Балканах у 1990-х роках (зокрема в Боснії та Косово) стала першим кроком до поступового розширення ролі Німеччини у спільній політиці безпеки [40].

У XXI столітті Німеччина дедалі більше інтегрувалася у формування CSDP. Вона підтримала закріплення Petersberg tasks у договорах ЄС, брала участь у ключових місіях – EUFOR Althea у Боснії та Герцеговині, EUTM

Mali – а також стала одним із рушіїв створення Permanent Structured Cooperation (PESCO) у 2017 році [20].

Сучасні події показують радикальний зсув. Війна росії проти України та невизначеність щодо американських гарантій безпеки змусили Берлін переглянути свою традиційно стриману позицію. Триває фундаментальне переосмислення ролі Німеччини у європейській безпеці: від країни, яка довго і свідомо уникала військової відповідальності, до держави, що прагне стати ядром європейської оборонної інтеграції.

Таким чином, німецький вплив на політику безпеки ЄС пройшов шлях від токсичної та обмеженої ролі у часи розділеності, через поступове включення у місії та інституції ЄС, до сучасних амбіцій стати провідною військовою силою континенту. Якщо Франція закладала юридичні та політичні основи CSDP, то Німеччина нині прагне надати їй матеріальну вагу – армію, бюджет і промислову базу. Німеччина робить акцент на інституційній європеїзації безпеки. Її стратегія полягає у зміцненні процедурних і правових рамок CSDP, що забезпечує консенсус і легітимність. У німецьких урядових документах підкреслюється: «Germany sees the CSDP as the institutional backbone of European security and defence cooperation» [115]; «Franco-German cooperation has been the driving force behind the development of the EU's security and defence policy» [28].

Це означає, що Німеччина прагне уникати «автономних» ініціатив поза рамками ЄС, натомість посилюючи інституційні механізми (PESCO, Європейський оборонний фонд).

Разом Франція та Німеччина утворюють «двигун» європейської оборонної інтеграції. Їхня співпраця проявляється у:

- спільних ініціативах у рамках PESCO (наприклад, проект військової мобільності);

- узгоджених позиціях щодо стратегічної автономії ЄС;

- формуванні спільної стратегічної культури, яка поєднує французьку активність і німецьку інституційність.

Протягом останніх років німецький підхід до спільної безпекової та оборонної політики ЄС зазнав радикальної трансформації. Якщо до 2022 року Німеччина дотримувалась стриманої позиції щодо військового виміру європейської інтеграції, спираючись на концепцію «цивільної сили» та економічної взаємозалежності, то російське вторгнення в Україну призвело до фундаментального перегляду цих підходів. Канцлер Олаф Шольц оголосив про *Zeitenwende* (поворотний момент, зміну епох) у німецькій зовнішній та безпековій політиці.

Практична реалізація нового німецького підходу до безпекової політики зосереджена на кількох ключових напрямках. Перший - це модернізація Бундесверу, для чого було створено спеціальний фонд у розмірі 100 мільярдів євро. Проте станом на 2025 рік ефективність використання цих коштів викликає питання – лише 50% німецьких збройних сил оцінюються як повністю боєздатні. Це створює суттєві обмеження для амбіцій Німеччини щодо посилення європейської оборонної спроможності [17].

Другий напрямок – участь у європейських оборонних проєктах. Німеччина є лідером у низці важливих ініціатив PESCO, зокрема у створенні мережі логістичних хабів для покращення військової мобільності в Європі. ФРН також активно підтримує розвиток європейської оборонної промисловості через участь у спільних проєктах розробки нових систем озброєнь, таких як європейський танк нового покоління та система протиповітряної оборони ASTER [19].

Особливої уваги заслуговує німецька позиція щодо ядерного стримування. Після виходу з експлуатації останніх атомних електростанцій у 2023 році та враховуючи традиційне негативне ставлення німецького суспільства до ядерної зброї, Берлін зайняв досить специфічну позицію. З одного боку, ФРН продовжує брати участь у програмі НАТО з ядерного спільного використання (*nuclear sharing*), з іншого - виступає проти пропозицій щодо створення європейського ядерного потенціалу на базі французьких сил [22].

Важливим аспектом німецького підходу є акцент на невійськових аспектах безпеки. Стратегія національної безпеки приділяє значну увагу питанням кліматичної безпеки, кібербезпеки, захисту критичної інфраструктури та енергетичної безпеки. Німеччина виступає за комплексний підхід до безпеки, де військові засоби розглядаються лише як один з інструментів, поряд з дипломатичними, економічними та технологічними [19].

Водночас німецька позиція щодо підтримки України демонструє певну непослідовність. Попри значні обсяги наданої допомоги, Берлін регулярно демонструє вагання щодо постачання найбільш потужних систем озброєнь.

Показовою є ситуація з ракетними комплексами Taurus, де канцлер Шольц, попри тиск союзників та власної коаліції, відмовляється надати згоду на їх передачу Україні. Це викликає критику з боку партнерів по ЄС, особливо Франції, яка демонструє більш рішучий підхід до підтримки України [15].

Позиція Німеччини щодо європейської стратегічної автономії залишається обережною. На відміну від Франції, яка активно просуває ідею «європейського суверенітету», Берлін надає перевагу концепції "стратегічної відповідальності". Це передбачає посилення європейських оборонних спроможностей не як альтернативи НАТО, а як додаткового виміру трансатлантичного партнерства. Німецьке керівництво наголошує на необхідності уникати дублювання структур та розпорошення ресурсів [22].

Особливе значення для німецької позиції має франко-німецьке партнерство. Попри певні розбіжності у підходах, обидві країни залишаються основними рушіями європейської оборонної інтеграції. Це проявляється у низці спільних ініціатив, таких як:

- створення франко-німецької бригади як основи майбутніх європейських сил
- розробка спільних систем озброєнь (танки, літаки)
- координація позицій щодо розвитку PESCO
- співпраця у сфері космічних технологій [19]

Водночас зростають розбіжності між партнерами щодо темпів та масштабів оборонної інтеграції. Якщо Франція виступає за швидке створення автономних європейських військових спроможностей, то Німеччина надає перевагу поступовому підходу з акцентом на стандартизації та гармонізації існуючих національних потенціалів [15].

Суттєвим викликом для німецької безпекової політики є внутрішньополітична ситуація. Її головним визначником є зростання популярності AfD, котра виступає проти поглиблення оборонного співробітництва в ЄС та за нормалізацію відносин з росією.

Таким чином, німецький підхід до спільної безпекової та оборонної політики ЄС характеризується наступними особливостями:

1. Визнання необхідності фундаментальної трансформації безпекової політики після російської агресії проти України
2. Збереження прихильності до НАТО як основи європейської безпеки при поступовому розвитку європейських оборонних спроможностей
3. Акцент на невійськових аспектах безпеки та комплексному підході до протидії загрозам
4. Прагматичний підхід до європейської стратегічної автономії з уникненням радикальних кроків
5. Важливість франко-німецького партнерства при наявності розбіжностей щодо темпів інтеграції
6. Вплив внутрішньополітичних факторів на послідовність безпекової політики

Подальша еволюція німецької позиції значною мірою залежатиме від розвитку відносин зі США за президентства Трампа, ситуації в Україні та здатності подолати внутрішні обмеження, зокрема щодо модернізації збройних сил та протидії правопопулістським силам.

2.2. ФРАНЦУЗЬКЕ БАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОБОРОННОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Франція традиційно просуває концепцію Europe of Defence (l'Europe de la défense), яка відображає її прагнення до стратегічної автономії ЄС. Формальною підставою для цього слугує, зокрема, припис Лісабонського договору, згідно з яким:

(Art. 42 TEU): «The common security and defence policy shall provide the Union with an operational capacity... to be used for missions outside the Union.»

(ст. 42 TEU): «Спільна політика безпеки і оборони забезпечує Союз операційними спроможностями для місій за межами Союзу» [110].

Саме ця норма стала концептуальною основою для французької політики у сфері безпеки та оборони, а в поєднанні з німецьким акцентом на інституційній легітимності та процедурній інтеграції вона заклала фундамент для спільних оборонних ініціатив, які згодом отримали розвиток у рамках PESCO та Європейського оборонного фонду.

Політичний процес впровадження Францією концепції «стратегічної автономії» детально проаналізовано у дослідженні Томаша Млинарського (Tomasz Młynarski) [81], окремі висновки якого наведено нижче.

На думку польського автора, військова політика, яку Франція послідовно просуває протягом останніх трьох десятиліть, продиктована прагненням відновити статус великої держави, втрачений унаслідок поразок у колоніальних війнах в Індокитаї та Північній Африці. Конкретні зусилля в цьому напрямку започаткував Президент П'ятої Республіки Шарль де Голль (Charles de Gaulle). Він вважав, що велич (La Grandeur) Франції полягає у здатності захищати власні національні інтереси та уникати підпорядкування інтересам інших держав.

У біполярному контексті Холодної війни Франція намагалася здобути роль «третього центру» впливу. Це частково пояснює її специфічну поведінку щодо членства в НАТО та опір американській гегемонії. Де Голль

наголошував: для того, щоб Франція відігравала належну роль на світовій арені, вона має бути максимально незалежною від американських безпекових гарантій. Розбудова власних оборонних спроможностей, самостійність у прийнятті військових рішень, автономність від НАТО стали визначними рисами французької політики. Символом цього стала перша французька атомна бомба (Gerboise Bleue), випробувана у лютому 1960 року в Алжирі, та подальше створення сил ядерного стримування, що забезпечили умови для політичної незалежності. У документах НАТО це отримало назву «французького винятку» (*l'exception française*).

Сучасну політичну поведінку Франції неможливо розглядати у відриві від цього історичного підтексту. У 1966 році країна залишила інтегровану військову структуру НАТО, який видавався де Голлю інструментом англо-американського домінування. Він замислювався над створенням європейської «третьої сили», хоча фактичний зв'язок із НАТО так і не було розірвано. Тим не менш, «голізм» став зовнішньополітичною традицією, помітною навіть у 1980–1990-х роках. Вона проявлялася у збереженні самостійності прийняття рішень, підтримці незалежності ядерних сил, відмові від участі у будь-якій сукупній військовій командній структурі, утриманні особливого статусу та глобальної ролі, а також у відмові надавати союзникам військовий доступ до власної території.

Після завершення Холодної війни та розпаду СРСР Франція активізувала зусилля з розвитку європейської безпекової та оборонної незалежності – спочатку в рамках НАТО через концепцію «Європейської стратегічної ідентичності», а після підписання Маастрихтського договору 1992 року – через просування концепції *l'Europe de la défense*.

Паралельно Франція намагалася здійснити «європеїзацію» НАТО. Водночас, щоб уникнути політичної ізоляції через опір трансатлантичному процесу, вона потребувала розвитку відносин із Альянсом. У 1995 році Франція запропонувала своє повернення до Військового комітету (Military Committee) НАТО, сподіваючись отримати контроль над Південним

командуванням. Однак інші члени, насамперед США, заблокували ці намагання, вбачаючи «європеїзацію» Альянсу несумісною зі своїми стратегічними інтересами.

Наступною значущою подією в контексті голістського бачення сильної Європи стало підписання 4 грудня 1998 року англо-французької Декларації про розбудову європейської безпекової та оборонної політики (Declaration on the Construction of the European Security and Defence Policy). У документі було заявлено про необхідність розвитку спільної оборонної політики Європейського Союзу, яка мала охоплювати спроможність проводити самостійні військові операції силами боєздатних європейських збройних сил, створення в НАТО структур планування та розвідки, незалежних одна від одної, а також розбудову конкурентоспроможної європейської оборонної промисловості.

Цілі сторін цієї Декларації були різними: Великобританія прагнула створити всеосяжний європейський механізм кризового реагування та водночас посилити трансатлантичну співпрацю, тоді як Франція розглядала її як черговий крок до розвитку незалежності ЄС на світовій арені, із військовим потенціалом на рівні великих держав – і без патронату США.

У сфері оборони та безпеки Франція використовувала державну власність і контроль над стратегічними секторами як інструмент захисту національного капіталу та впливу на європейські процеси. Навіть після хвилі приватизацій значна частка державного сектору залишалася під контролем уряду. Це завадило поглинанню стратегічних підприємств, забезпечило фінансову стабільність та надало змогу використовувати державні пакети акцій для рекапіталізації. Ці механізми мали пряме значення для формування спільної європейської оборонної політики, адже дозволяли Франції монопольний контроль над критично важливими ресурсами.

На початку XXI століття президент Жак Ширак заявив: «Атлантична організація і наші американські союзники мають стати природною

підтримкою Європейському оборонному проєкту... Франція намагатиметься розвинути спроможності, що дозволять розгорнути 60-тисячний контингент на зовнішньому театрі операцій ЄС». Цю мету було досягнуто на саміті ЄС у Гельсінкі 10–11 грудня 1999 року, де офіційно проголосили створення Європейської безпекової та оборонної політики (European Security and Defence Policy) із заявленою метою формування незалежних від НАТО європейських інтервенційних сил чисельністю 50–60 тис. осіб.

Однак посилення НАТО після вступу до нього у 1999 році Польщі, Угорщини та Чеської Республіки, а також серйозні трансатлантичні розбіжності щодо вторгнення в Ірак у 2003 році істотно сповільнили розвиток ідеї *l'Europe de la défense*.

Бажаючи посилити довіру до французьких амбіцій щодо розвитку *l'Europe de la défense*, наступний президент Франції Ніколя Саркозі (Nicolas Sarkozy) на 60-річному ювілеї НАТО підтвердив намір повернутися до Командування Об'єднаними силами Альянсу (NATO Allied Joint Force Command). Цим кроком Франція прагнула переконати союзників, що створення автономної європейської платформи не відбуватиметься за рахунок єдності НАТО. Зусилля не залишилися безрезультатними: у 2009 році на саміті НАТО було ухвалено декларацію, стаття 29 якої наголосила, що «НАТО визнає важливість сильної і більш спроможної Європейської оборони та вітає зусилля ЄС з посилення своїх спроможностей і здатностей (its capabilities and its capacity) у напрямку спільних викликів безпеки, перед якими постали сьогодні ЄС та НАТО».

Коли у травні 2012 року президентом Франції став Франсуа Олланд (François Hollande), французька версія концепції «стратегічної автономії ЄС» була спрямована на перерозподіл відповідальності між європейцями та американцями у сфері безпеки й оборони. НАТО при цьому розглядалося як військова організація, що має зосереджуватися на колективній обороні, а її політико-військовий вимір – залишатися мінімальним.

У середині другого десятиліття XXI століття пріоритетом Франції стало залучення Німеччини до проєкту «стратегічної автономії». Brexit та завершення британського вето на прискорення інтеграції ЄС у сфері оборони лише посилили вплив франко-німецького «ядра» на розвиток європейського оборонного виміру. Уже наступного дня після британського референдуму в червні 2016 року міністри закордонних справ Франції Жан-Марк Еро (Jean-Marc Ayrault) та Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр (Frank-Walter Steinmeier) представили пропозицію щодо посилення Спільної політики безпеки і оборони ЄС (CSDP). Серед іншого, йшлося про створення постійного оперативного командування ЄС, збільшення спільного фінансування операцій та перегляд оборонного планування держав-членів, включно з графіками інвестицій у озброєння та військову техніку з метою їх поступової координації (так званий «європейський семестр оборонних спроможностей»).

Важливим кроком у напрямку стратегічної оборонної автономії ЄС стала також спільна франко-німецька ініціатива від 16 вересня 2016 року, представлена на неформальному саміті глав держав та урядів ЄС у Братиславі. Президент Франції Франсуа Олланд та канцлер Німеччини Ангела Меркель запропонували створення єдиної військової командної структури в ЄС, яка б забезпечувала планування та розгортання європейських військових місій, тим самим підвищуючи стратегічну автономію Союзу.

Франко-німецька співпраця дала поштовх і до іншої ініціативи – створення спільного оборонного фонду ЄС. Париж зумів переконати Берлін підтримати поступові інвестиції у європейську незалежність, що призвело до запуску 7 червня 2017 року Європейською комісією **European Defence Fund (EDF)** обсягом €13 млрд. Його метою стало сприяння інтеграції військових спроможностей та проєктів досліджень і розробок у сфері оборони між промисловими структурами держав-членів ЄС.

Крім того, Франція та Німеччина підтримали реалізацію 11 грудня 2017 року механізму **Permanent Structured Cooperation (PESCO)** між державами-членами ЄС. Його правовою основою стала стаття 42(6) Договору

про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору від 13 грудня 2007 року, де зазначено:

(Art. 42(6) TEU): «Those Member States whose military capabilities fulfil higher criteria and which have made more binding commitments in this area shall establish permanent structured cooperation within the Union framework.»

(ст. 42(6) TEU): «Держави-члени, які відповідають більш високим критеріям військових спроможностей та взяли на себе більш обов'язкові зобов'язання у цій сфері, можуть заснувати постійну структуровану співпрацю в рамках Союзу» [112].

Таким чином, саме франко-німецький тандем після 2016 року став рушійною силою інституціоналізації стратегічної автономії ЄС, заклавши основу для EDF та PESCO як ключових інструментів розвитку європейської оборонної політики.

У травні 2017 року новообраний президент П'ятої Республіки Еммануель Макрон (Emmanuel Macron), подібно до своїх попередників, визначив пріоритетом просування концепції *souveraineté européenne* (European sovereignty, «європейського суверенітету»), тобто посилення автономного оборонного характеру ЄС. На думку Макрона, механізм PESCO через свою інклюзивність – широку формулу та значну кількість проєктів – не задовольнив амбіцій Парижа. Франція вважала, що її пропозиції щодо ексклюзивності та реального оперативного використання PESCO були розмиті, а ЄС зосередився радше на створенні нових інституцій та структур, ніж на фактичному нарощуванні військових спроможностей і їх практичному застосуванні.

Тому, за словами Макрона, першим ключем до *souveraineté européenne* має стати забезпечення Європи автономними оперативними спроможностями поза рамками інституційної структури ЄС. Цей постулат уперше прозвучав у його промові в Сорбонні 26 вересня 2017 року (*Discours pour une Europe souveraine, unie, démocratique*) у вигляді ініціативи створення European Intervention Initiative (EI2). Тоді французький президент наголосив на

необхідності просування ідеї стратегічної незалежності (*indépendance stratégique*) Європи у сфері безпеки та оборони й закликав до створення «справжньої європейської армії».

European Intervention Initiative (EI2) була офіційно започаткована у червні 2018 року. Міністри оборони Бельгії, Данії, Німеччини, Естонії, Франції, Нідерландів, Португалії, Іспанії та Великої Британії (згодом приєдналися Фінляндія, Швеція та Норвегія) підписали в Парижі лист про наміри, започаткувавши співпрацю поза рамками військових структур НАТО чи CSDP ЄС.

Заявленою метою EI2 стало формування спільної стратегічної культури (*culture stratégique commune*), яка б підвищила здатність європейських держав проводити військові місії та операції в усьому спектрі можливих конфліктів і криз, що впливають на безпеку Європи, у різних форматах. Гнучка формула військової співпраці між обраними країнами з відповідними спроможностями, без створення формальних структур (окрім секретаріату у Міністерстві збройних сил Франції та механізму офіцерів-зв'язківців), передбачала поступове нарощування співпраці «знизу догори» (*approche bottom-up*).

Першим кроком стало встановлення привілейованої двосторонньої співпраці з французькими збройними силами у чотирьох тематичних сферах:

- стратегічне прогнозування (*prévision stratégique*) – обмін розвідданими та аналітикою;

- розробка оперативних сценаріїв для реагування на потенційні кризові ситуації;

- обмін досвідом та доктринами;

- підтримка операцій.

European Intervention Initiative (EI2) ґрунтується на мережі привілейованих двосторонніх та міжурядових оборонних відносин із вибраними європейськими країнами, які мають спроможність і політичну волю проводити спільні інтервенційні операції. Це робить EI2 модельним проєктом реалізації французького бачення *autonomie stratégique européenne*

(«європейської стратегічної автономії»). У цьому сенсі ініціатива відповідає потребам французьких збройних сил, формуючи рамку можливої майбутньої коаліції, здатної швидко розпочати інтервенційну операцію.

Водночас EI2 не виключає дій у співпраці зі структурами НАТО (у межах NATO Framework Nation Concept), ЄС (PESCO, EDF, CARD) чи інших країн, які наразі не беруть участі в ініціативі. Париж наполягав на тому, щоб EI2 реалізовувалася поза інституційними рамками ЄС, аби уникнути «зв'язаності» інституціями та технобюрократією. За словами Макрона, це «повертає нам простір для маневру та певну стратегічну автономію».

На практиці EI2, з одного боку, покликана прищепити французьку стратегічну культуру європейським партнерам, а з іншого – надати Франції інструмент для посилення її оперативних та експедиційних спроможностей у масштабі та напрямках, що відповідають її політичним інтересам і військовим пріоритетам (операції в Середземномор'ї та Сахелі, на відміну від колективної оборони, яку реалізує НАТО).

Потреба Парижа розвивати *autonomie de défense* також на європейському рівні була прямо включена до *Revue stratégique de défense et de sécurité nationale*, підготовленої на запит президента Макрона та опублікованої 13 жовтня 2017 року (оновленої у 2021 році) [93]. Документ передбачав, зокрема:

створення амбітної Permanent Structured Cooperation (PESCO) у межах ЄС та операціоналізацію статті 42(7) Договору про Європейський Союз;

(art. 42(7) TUE): «Au cas où un État membre serait l'objet d'une agression armée sur son territoire, les autres États membres lui doivent aide et assistance par tous les moyens en leur pouvoir». Українською: «Якщо держава-член стане жертвою збройної агресії на своїй території, інші держави-члени зобов'язані надати їй допомогу та підтримку всіма наявними засобами».

повну операціоналізацію європейських командних структур (EUMS/MPCC);

спільне використання спроможностей і баз у стратегічних зонах;

удосконалення можливостей оцінки ситуації;

посилення технологічної та промислової незалежності, що прямо впливає зі статті 45 TEU;

(art. 45(2) TUE): «L'Agence dans le domaine du développement de la défense... accomplit ses missions en liaison avec la Commission lorsqu'il est nécessaire».

«Агентство у сфері розвитку оборони виконує свої завдання у співпраці з Комісією, де це необхідно».

реалізацію положення статті 42(3) TEU щодо операційних спроможностей ЄС;

(art. 42(3) TUE): «La politique de sécurité et de défense commune inclut la définition progressive d'une politique de défense commune de l'Union. Elle fournit à l'Union une capacité opérationnelle...»

«Спільна політика безпеки і оборони включає поступове визначення спільної оборонної політики Союзу. Вона забезпечує Союз операційною спроможністю...»

чітке визначення діяльності European Defence Fund (EDF). Франція очікувала, що фонд посилить наукові, дослідницькі та технологічні спроможності ЄС і забезпечить технологічну перевагу шляхом консолідації європейської оборонної промисловості.

Загальний підхід Франції до НАТО не змінився від часів генерала де Голля. Париж прагне формувати дії Альянсу відповідно до власних інтересів, не підриваючи його фундаментальних засад. У цьому сенсі солідарність із НАТО ніколи не ставилася під сумнів. Франція усвідомлює, що створення європейської оборонної системи, повністю незалежної від Сполучених Штатів, є нереалістичним у найближчій перспективі, а на тлі зростання міжнародних викликів національна *autonomie stratégique* є недостатньою для гарантування її інтересів. Саме тому *Revue stratégique de défense et de sécurité nationale* (2017) наголошує, що НАТО залишається ключовим елементом

французької політики безпеки й оборони в Європі, а французькі оборонні плани інтегровані у плани Альянсу.

Під час візиту до Парижа міністра оборони США Дж. Меттіса 2 жовтня 2018 року міністр збройних сил Франції Флоранс Парлі (Florence Parly) підкреслила, що союзницькі зобов'язання залишаються основою колективної оборони Європи. Це підтвердилося й після російського вторгнення в Україну: французькі військові контингенти в Естонії та Румунії були збережені на саміті НАТО в Мадриді 29–30 червня 2022 року. Нарешті, презентуючи положення *Loi de programmation militaire* на 2024–2030 роки (20 січня 2023 р.), президент Еммануель Макрон заявив, що Франція зможе виставити до 20 000 військовослужбовців для потреб колективної оборони НАТО.

Французькі еліти послідовно демонструють прихильність до НАТО: Франція є четвертим найбільшим внескодавцем до бюджету Альянсу та забезпечує близько 10% внеску у NATO Readiness Initiative. Париж також беззастережно підтримав позицію США щодо Договору про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності, поклавши відповідальність за його порушення на росію. Хоча Франція не бере участі у ядерному плануванні НАТО, її власні сили ядерного стримування (*force de dissuasion nucléaire*) залишаються важливим внеском у систему стримування Альянсу. Париж визнає ключову роль НАТО у координації та консолідації ядерної стратегії стримування, водночас наголошуючи, що запропонований президентом Макроном європейський діалог і співпраця у цій сфері доповнюють зусилля з розвитку «ядерної культури» НАТО.

Посилаючись одночасно на статті 2 та 3 Північноатлантичного договору (демократія, верховенство права та посилення оборонних спроможностей), Париж просуває концепцію *autonomie stratégique européenne* («європейської стратегічної автономії»), яка ґрунтується на трьох ключових елементах:

спільна оборонна доктрина;

достовірна спроможність до військової інтервенції;

спільні бюджетні інструменти для підтримки європейських проєктів у сфері озброєнь.

Франція стверджує, що проєкт *Europe de la défense* є доповненням до НАТО і спрямований на посилення європейських оборонних спроможностей. Водночас він має особливе значення для Парижа, адже дозволяє підвищити видимість *autonomie stratégique européenne*.

Франція прагне поглибити свою автономію щодо НАТО не лише в оперативному, а й у технологічному вимірі: *autonomie stratégique* стосується передусім оволодіння критичними військовими технологіями. Оборонна промисловість є не лише ключовою опорою французького суверенітету, а й важливою галуззю національної економіки. Важливою метою *autonomie européenne*, як її розуміє Париж, є підтримка французької продукції озброєнь – аргумент *made in Europe* використовується як інструмент захисту та просування французької оборонної індустрії. У цьому контексті заклики США до збільшення оборонних витрат французька дипломатія сприймає не лише як прагнення збалансувати тягар у межах НАТО, а й як комерційні очікування – стимулювати закупівлі американського озброєння. Як наголосила міністр Флоранс Парлі під час візиту до Вашингтона 18 березня 2019 року: «Альянс має бути безумовним, інакше він не є альянсом. Клаузула солідарності НАТО називається стаття 5, а не стаття F-35».

Цю тезу підтримав і президент Еммануель Макрон, заявивши, що адміністрація США розглядає НАТО як комерційний проєкт для забезпечення ексклюзивних закупівель американського озброєння союзниками: «*La France n'y souscrit pas*» («Франція на це не погоджується»). Звідси випливає висновок: прагнення консолідувати європейську оборонну промисловість має для Парижа три стратегічні цілі:

обмежити доступ США до європейського ринку закупівель;
максимізувати вигоди та прибутковість французької оборонної індустрії, що не може бути забезпечено лише національними замовленнями;

підвищити конкурентоспроможність французьких компаній у межах European Defence Technological and Industrial Base (EDTIB).

Військово-промисловий аспект – надто важливий чинник, щоб залишити його поза межами цього огляду, адже він надає роздивитися економічне підґрунття у французькій політиці не лише автономізації, але і мілітаризації ЄС.

ЄС, вочевидь, не без впливу з боку Франції, ухвалив масштабний пакет *Readiness 2030* (раніше – *ReArm Europe*), який передбачає інвестиції в оборонний сектор обсягом близько 800 млрд євро до 2030 року. Франція, зі своїм досвідом і промисловим потенціалом, може відіграти центральну роль у реалізації цих реформ, але лише у співпраці з іншими державами-членами. Її оборонний бюджет нині становить близько 50 млрд євро ($\approx 2\%$ ВВП), і до 2030 року має зрости удвічі. За оцінками економістів, це може забезпечити додаткове зростання економіки на 1,5%. Оборонна галузь охоплює близько 20 тис. підприємств і 200 тис. працівників, що робить Францію ключовим гравцем у європейській оборонній економіці. Франція зберегла *savoir-faire* у сфері оборони ще з 1960-х років, а участь у міжнародних місіях (Лівія, Сахель) підтримувала її військову культуру. Країна є серед лідерів у високих технологіях – від винищувача *Rafale* до авіаносця *Charles de Gaulle*. Водночас виробництво легкої зброї та боєприпасів було скорочено, і його відновлення стикається з проблемами доступу до сировини (зокрема після санкцій проти росії) та браку інженерних кадрів. Фінансовий вимір також залишається складним. Держава створила оборонний фонд на базі BPIFrance (450 млн євро) та розглядає можливість залучення приватних заощаджень через спеціальні фінансові продукти. Агенція *Defense Angels* вже профінансувала понад 20 стартапів, а інтерес інвесторів зростає після політичних сигналів із Вашингтона. Стартапи, як *Cailabs* (лазерні оптичні станції, альтернатива *Starlink*) чи *Kayrros* (аналіз супутникових знімків за допомогою ШІ), демонструють, що Франція може стати центром інновацій у сфері оборони.

Геополітичний контекст лише посилює ці тенденції. Сварка між Дональдом Трампом та Володимиром Зеленським у лютому 2025 року, яка завершилася без угоди про корисні копалини, викликала побоювання щодо майбутньої підтримки США. Це стимулювало інтерес європейських інвесторів до оборонних технологій і підштовхнуло до пошуку альтернатив [121].

Військові погляди Франції не лишаються лише ідейним потенціалом у стратегічних документах чи складськими запасами на оборонних підприємствах. Франція використовує безпекові приписи розглянутих вище установчих документів ЄС, а саме – CSDP – як інструмент та формальну підставу для практичних військових операцій. Саме військові дії ЄС, проведені поза форматом НАТО є втіленням французького прагнення до автономії Євросоюзу.

Перші операції ЄС у сфері безпеки були зосереджені на *Балканах*. EUFOR Althea (Боснія і Герцеговина, 2004–дотепер): операція з підтримання миру, що замінила місію НАТО SFOR [41]. Франція підтримувала перехід від НАТО до ЄС як підтвердження стратегічної автономії, тоді як Німеччина забезпечувала політичну легітимність і фінансову підтримку.

Франція особливо активно використовує CSDP для операцій в *Африці*.

EUFOR Chad /CAR (2008–2009): військова операція для захисту цивільного населення та гуманітарних місій [42]. Франція була провідним ініціатором, використовуючи власні сили як основу контингенту. Німеччина підтримала політично, але обмежила військову участь, підкреслюючи інституційний баланс.

Близький Схід. EUNAVFOR MED Operation Sophia (2015–2020): морська операція проти контрабанди мігрантів і зброї у Середземному морі [44]. Франція бачила у Sophia інструмент стратегічної автономії у Середземномор'ї, тоді як Німеччина наголошувала на гуманітарному вимірі та правовій основі дій.

Париж завжди підкреслював, що союзницька солідарність є незаперечною, але водночас намагався формувати дії Альянсу відповідно до власних інтересів. Це проявлялося у періодичному дистанціюванні від інтегрованих структур НАТО (наприклад, вихід Франції з військового командування у 1966 році та повернення у 2009-му), а також у постійних закликах до створення «європейського стовпа» в межах Альянсу. Саме ця логіка – доповнювати НАТО, але не дублювати його – стала основою французького просування клаузул CSDP у договорах ЄС.

Не менш важливою була оборонно-промислова мотивація. Франція традиційно розглядає свою оборонну індустрію як ключовий елемент національного суверенітету. Винищувачі Rafale, атомний авіаносець Charles de Gaulle, космічні та кібернетичні програми – це, окрім власне військових засобів, також інструменти економічної та технологічної незалежності. Париж наполягав, що клаузули CSDP мають бути підкріплені індустріальними механізмами: саме тому Франція активно просувала створення European Defence Fund (EDF) та Permanent Structured Cooperation (PESCO), щоб консолідувати європейську оборонну промисловість і обмежити домінування американських постачальників [93; 20].

Практика участі у військових місіях ЄС також стала аргументом для розвитку CSDP. Франція була серед головних рушіїв операцій у Боснії та Герцеговині (EUFOR Althea), у Демократичній Республіці Конго (Operation Artemis, 2003), а також у Малі та Центральноафриканській Республіці (EUTM Mali, EUFOR RCA). Ці місії показали, що ЄС здатний діяти самостійно у кризових ситуаціях, коли НАТО не залучене, і що для цього потрібна чітка правова база у вигляді клаузул CSDP [40].

У цьому контексті французький внесок у формування CSDP-релевантних політичних і правових документів ЄС був багатовимірним: по-перше, стратегічне бачення автономії у відносинах із НАТО; по-друге, прагнення захистити й розвинути власну оборонну індустрію через європейські механізми; по-третє, практичний досвід участі у місіях ЄС, що

доводив необхідність юридично закріплених норм для кризового менеджменту. Саме ця комбінація політичних, економічних та операційних мотивів пояснює, чому Франція стала головним рушієм появи та розвитку клаузул CSDP у праві ЄС.

Франція, поєднуючи прагнення до стратегічної автономії з реаліями союзницької солідарності, послідовно впливала на формування клаузул Спільної політики безпеки та оборони ЄС (CSDP). Її позиція була подвійною: з одного боку, Париж наголошував на незамінності НАТО як фундаменту колективної оборони, з іншого – прагнув закріпити у праві ЄС можливість автономних дій, що дозволяли б Європі діяти самостійно у кризових ситуаціях. Саме ця логіка – «доповнювати, а не дублювати НАТО» – стала основою французького просування клаузул CSDP.

Першим кроком було політичне рішення у Сен-Мало 1998 року, коли Франція разом із Великою Британією проголосила необхідність наділити ЄС «здатністю автономно діяти, підкріпленою достовірними військовими засобами» у випадках, коли НАТО не залучене [116]. Ця декларація стала політичним імпульсом для закріплення у договорах ЄС так званих Petersberg tasks – гуманітарних і рятувальних операцій, миротворчих місій, а також операцій з підтримання миру та примусу до миру. Вони були сформульовані ще у 1992 році в рамках Західноєвропейського союзу, але саме Франція наполягала на їх перенесенні до Амстердамського договору 1997 року та подальшому уточненні у Ніцці 2001 року. Це юридично підготувало перехід від ESDP до CSDP і створило основу для появи інституційних структур – Політичного і безпекового комітету (PSC), Військового штабу ЄС (EUMS) та планувально-виконавчих механізмів.

Наступним етапом став Лісабонський договір 2009 року, де Франція активно просувала включення клаузули взаємодопомоги – статті 42(7) TEU. Вона фактично стала адаптованим варіантом колективної оборони ЗЄС, але вже у праві ЄС. Прецедентне застосування цієї статті саме Францією після терактів у Парижі 13 листопада 2015 року перетворило її з декларативної

норми на дієвий механізм: 17 листопада міністр оборони офіційно звернувся до Ради ЄС, держави-члени одностайно підтвердили готовність надати допомогу, а подальша координація здійснювалася через двосторонні формати та інструменти CSDP [54].

Франція також наполягала, що приписи мають бути підкріплені реальними спроможностями. Саме з цією логікою вона лобіювала запуск Постійної структурованої співпраці (PESCO) як механізму поглибленої інтеграції у сфері оборони, інструменталізуючи статті 42(6) і 46 TEU. Рішення Ради (CFSP) 2017/2315 формалізувало PESCO як рамку для спільних проєктів розвитку спроможностей, до яких Франція увійшла з «операційно орієнтованими» пріоритетами [20].

У публічному дискурсі французькі лідери системно піднімали планку інституційної амбіції CSDP. Інтерв'ю президента Макрона The Economist (7 листопада 2019 р.) з діагностикою «mort cérébrale de l'OTAN» було політичною «шоковою терапією», покликаною прискорити європейські оборонні дебати [74]. Щоправда, в подальшому в його дискурсі з'явилася теза про «дві опори» – НАТО і Défense Europe – як взаємодоповнювані, а не взаємовиключні.

Таким чином, французький вплив на формування CSDP був багатовимірним: політичний імпульс Сен-Мало, перенесення Petersberg tasks до права ЄС, закріплення статті 42(7) TEU та її практичне застосування, запуск PESCO як інструменту розвитку спроможностей, а також публічні заяви, що формували стратегічний дискурс. Усе це свідчить, що Париж цілеспрямовано поєднав нормотворення, інституційний дизайн і промислові інструменти, щоб зробити *autonomie stratégique européenne* правовою реальністю, сумісною з НАТО та здатною до операціоналізації.

Таким чином, французьке бачення розвитку європейської оборонної інтеграції характеризується:

- Послідовним просуванням ідеї стратегічної автономії ЄС

- Готовністю до рішучих самостійних дій у кризових ситуаціях
- Прагненням розвивати європейські військові спроможності
- Баченням Франції як ключового гаранта європейської безпеки
- Комплексним підходом до протидії новим загрозам
- Підтримкою поглиблення оборонно-промислової інтеграції

Успішність реалізації французького бачення значною мірою залежить від здатності знайти компроміс з більш обережною позицією Німеччини та інших партнерів по ЄС, а також від розвитку трансатлантичних відносин в умовах нової американської адміністрації.

РОЗДІЛ 3. ФРАНКО-НІМЕЦЬКА ВІСЬ У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕКОВОЇ І ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Попри різні історичні траєкторії Франція та Німеччина поступово сформували альянс, який став визначальним для розвитку Спільної політики безпеки та оборони ЄС. Франція, з її пристрастю щодо стратегічної автономії (*autonomie stratégique européenne*,) та досвідом колоніальних і постколоніальних операцій, прагнула закріпити у праві ЄС можливість самостійних дій. Німеччина ж, обмежена пам'яттю про Другу світову війну та конституційними рамками, робила акцент на багатосторонності та інституційній інтеграції. Саме ця комбінація – французька стратегічна візія та німецька інституційна маса – стала фундаментом їхнього домінування [116].

Ключовим інструментом впливу стали договірні положення. Франція активно просувала статтю 42(7) TUE про взаємодопомогу, яка була вперше активована саме нею після терактів у Парижі 2015 року, перетворивши декларативну норму на дієвий механізм. Німеччина ж підтримала закріплення *Petersberg tasks* у договорах ЄС та стала рушієм створення *Permanent Structured Cooperation (PESCO)* у 2017 році, забезпечивши інституційне підґрунтя для спільних проєктів [20].

Франко-німецькі узгодження визначають порядок денний у Раді ЄС та Європейській Раді. Формати «двійки» та «трійки» (зокрема *Weimar Triangle* – Франція, Німеччина, Польща) стали платформами для залучення східного флангу до стратегічних рішень, включно з інтеграцією України та використанням заморожених російських активів. Водночас важливим інструментом стали промислово-технологічні важелі. Франція розглядає власну оборонну індустрію (Dassault, Naval Group, ядерне стримування) як основу військової самодостатності ЄС, тоді як Німеччина прагне інтегрувати ринок і стандартизувати виробництво, захищаючи водночас свої сегменти (Airbus, Rheinmetall, KNDS). Це породжує конфлікти й компроміси, які визначають темпи спільних програм [50].

Не менш важливим майданчиком впливу став Європарламент. Французькі євродепутати у комітетах AFET та SEDE просували ідею стратегічної автономії, наполягаючи на «європейській преференції» у програмах EDF та обмеженні доступу третіх країн до оборонних ланцюгів постачання. Німецькі депутати, навпаки, акцентували на прозорості та ринковій конкуренції, підтримуючи інструменти EDIRPA та ASAP, що відображало берлінську логіку «правил та стандартів».

Еволюція впливу супроводжувалася політичними скандалами. Найбільш відомими стали суперечки навколо авіаційних і сухопутних програм (Dassault–Airbus–KNDS), де Франція наполягала на преференціях для власних виробників, а Німеччина вимагала прозорої конкуренції. Дискусії про спільний борг для фінансування оборони після 2022 року також показали різні підходи: Париж прагнув автономних інструментів, Берлін – ринкових правил і розподілу навантаження.

На першість Франції та Німеччини дедалі більше зазіхають нові гравці. Польща, яка нарощує оборонний бюджет і закупівлі, позиціонує себе як опора східного флангу та прагне увійти до ядра європейських виробничих програм, щоб переламати франко-німецьку дуополію. Країни Балтії, Італія та Іспанія також формують коаліції у специфічних секторах (ППО, ВМС, БПЛА), що може балансувати вагу Парижа й Берліна.

Таким чином, франко-німецький політичний альянс є ключовим інструментом впливу на оборонно-безпекову політику ЄС. Він поєднує юридичні клаузули, інституційні рамки, промислово-технологічні важелі та політичну координацію, забезпечуючи домінування двох держав у формуванні стратегічного порядку денного. Однак ця першість дедалі більше піддається викликам з боку нових центрів сили, що свідчить про динамічний і конкурентний характер європейської безпекової інтеграції.

3.1. ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМУВАННЯ ДВОСКЛАДОВОГО ПОЛІТИЧНОГО АЛЬЯНСУ

Неприхована, навіть демонстративна «змова» Франції та Німеччини у визначенні політики Європейського Союзу настільки виразна, що перетворилася на самостійний напрям у європейських політологічних студіях. Її варто розглядати як доволі тривалий, розпочатий ще до утворення ЄС історичний процес, котрий має власну динаміку та етапи розвитку. Національна пам'ять обох сторін, вкорінена у свідомість сучасних політиків, і тепер визначає клімат цих двосторонніх відносин, який, в силу неодноразово відміченої лідерської ролі цього дуету, впливає на політику ЄС.

Франко-німецькі відносини у довготривалій ретроспективі постають як кілька якісно різних етапів і зрештою сформував вісь європейської інтеграції. Від другої половини XIX століття до 1945 року їх визначав антагонізм, який у політичній та культурній риториці отримав назву «спадкова ворожнеча» (*Erbfeindschaft, inimitié héréditaire*). Його витoki сягають наполеонівських воєн, окупації французькими військами німецьких територій та наступних «війн визволення». У Франції цей антагонізм набув особливої гостроти після поразки у війні 1870–1871 років, проголошення Німецької імперії у Версалі та анексії Ельзасу й Лотарингії. До початку XX століття ворожнеча стала складовою національної ідентичності обох держав, а взаємні страхи й ненависть – елементом політичної мобілізації. Періодичні спроби її подолати, як-от Локарнські договори 1925 року, залишалися винятками й не змінювали загальної картини. Перша світова війна лише закріпила образ «вічного ворога», а міжвоєнний період не приніс стійкого примирення. Лише катастрофа Другої світової війни створила умови для радикального перегляду взаємин.

Після 1945 року політичні та соціальні умови в Європі змінилися настільки, що продовження старої моделі антагонізму стало неможливим. Відбудова континенту, загроза радянської експансії та потреба у нових механізмах безпеки стимулювали пошук шляхів співпраці. Саме у цей час

було закладено основу для франко-німецького зближення, яке поступово перетворилося на фундамент європейської інтеграції. Ключовим символом цього процесу стала Шуманівська декларація 1950 року, яка запропонувала поставити виробництво вугілля та сталі Франції й Німеччини під спільний контроль. Цей крок мав не лише економічне значення, а й політичну мету: зробити нову війну між двома державами неможливою. Відтак примирення набуло інституційної форми й стало частиною ширшого проекту створення Європейських співтовариств.

Єлисейський договір 1963 року закріпив нову якість франко-німецьких відносин. Він започаткував регулярні міжурядові консультації, координацію політики у сферах зовнішніх відносин, безпеки, культури та молодіжної співпраці. Відтоді двосторонній формат став стійким і визначальним елементом європейської політики. Франко-німецька вісь не лише відкрила нову епоху у двосторонніх відносинах, але й глибоко інтегрувалася у багатосторонню структуру ЄС. Саме узгоджені позиції Парижа й Берліна часто дозволяли долати кризи інтеграції: від Маастрихтського договору 1991 року, що започаткував економічний і валютний союз, до спільних ініціатив у сфері оборони, таких як створення Франко-німецької бригади, Єврокорпусу та бойових груп ЄС. У подальші десятиліття франко-німецький тандем відіграв ключову роль у формуванні політики ЄС: спільні листи та ініціативи перед Амстердамським договором 1997 року, узгоджені позиції під час фінансової кризи 2008–2010 років, а також спільні заяви щодо війни в Україні. Попри періодичні розбіжності – між політикою суворої економії та стимулювання зростання, між інтеграційним та міжурядовим підходами – саме здатність Парижа й Берліна знаходити компроміс стала визначальною для подальшого розвитку ЄС.

Франко-німецька вісь стала «двигуном» європейської інтеграції, але водночас її майбутнє не є гарантованим. У науковій літературі окреслюються кілька можливих сценаріїв: продовження й оновлення партнерства; гегемонія Німеччини у частково інтегрованій Європі; тривала епоха «виживання»

(*muddling through*), що може супроводжуватися ослабленням європейського проекту чи вибірковою дезінтеграцією. Таким чином, формування франко-німецької вісі ЄС – це процес переходу від «спадкової ворожнечі» до «особливих відносин», які стали структурним елементом європейської інтеграції та визна. Після франко-пруської війни 1870–1871 років та проголошення німецького об'єднання у Версалі (Versailles) канцлер Отто фон Бісмарк (Otto von Bismarck) вибудував складну систему союзів, покликану закріпити домінування нової імперії та ізолювати Францію (France). Однак ця дипломатична конструкція виявилася надто крихкою: після усунення Бісмарка у 1890 році вона швидко розпалася. Франція уклала союз із росією (Russland) у 1894 році, а згодом – «Сердечну угоду» (Entente Cordiale) з Великою Британією (Great Britain) у 1904 році, тоді як Німеччина (Deutschland) під проводом кайзера Вільгельма II (Kaiser Wilhelm II) остаточно прив'язалася до Австро-Угорщини (Österreich-Ungarn), завершивши формування блоків, які невдовзі вступили у світову війну.

Спроби кайзера утвердити Німеччину як провідну державу Європи та імперську силу закінчилися катастрофою на полях Першої світової війни (Erster Weltkrieg). Уже 1915 року стратегія наступу й маневру захлинулася у траншеях Шампані (Champagne), Лотарингії (Lorraine) та Пікардії (Picardie). Вступ США (United States) у війну 1917 року остаточно зробив німецькі надії на перемогу ілюзорними. Бої, як під Верденом (Verdun), де протягом 1916 року загинуло чи було поранено сотні тисяч французів і німців, закарбувалися у пам'яті обох народів як символ безпрецедентної жорстокості.

Історик Анрі Бюржелін (Henri Burgelin) зазначав, що у 1914 році уявлення про «спадкову ворожнечу» (Erbfeindschaft, inimitié héréditaire) домінувало над усіма іншими політичними опціями, і ні війна, ні Версальський договір (Traité de Versailles) не змінили цього сприйняття. Для Франції Версаль мав гарантувати її перевагу на континенті, а головним завданням безпеки було тримати Німеччину під контролем, бажано – у стані постійної слабкості. Для Веймарської республіки (Weimarer Republik) ревізія чи пом'якшення умов

Версаль стала загальною політичною метою, яку поділяли майже всі партії, окрім комуністів.

Система післявоєнних домовленостей виявилася нежиттєздатною. Ліга Націй (League of Nations) не змогла ефективно стримати німецьку силу, а США, попри потенціал, залишилися осторонь після відмови Конгресу (Congress) ратифікувати участь у цій організації. У ретроспективі Версальська конструкція виглядає настільки хибною, що важко уявити, як вона могла забезпечити тривалу стабільність чи ліквідувати «спадкову ворожнечу». Не дивно, що Адольф Гітлер (Adolf Hitler) та його прибічники згодом використали цей стереотип у власних цілях.

Поразка Франції у 1940 році, коли німецькі війська менш ніж за місяць окупували країну, стала кульмінацією її політичної та військової слабкості. Проте й тріумф нацистської Німеччини (Nationalsozialistisches Deutschland) був недовгим: після поразки під Сталінградом (Stalingrad) у 1943 році почався відкат, що завершився у 1945 році вторгненням союзників на німецьку територію. Французькі війська перетнули Рейн (Rhein), а генерал Шарль де Голль (Charles de Gaulle) особисто оглядав зруйновані міста на сході. Так завершилася епоха франко-німецької «спадкової ворожнечі» – у формально переможній, але виснаженій Франції, у морально зруйнованій Німеччині.

Після завершення Другої світової війни (Zweiter Weltkrieg) політичні та соціальні умови в Європі змінилися настільки, що продовження старої моделі антагонізму стало неможливим. Відбудова континенту, загроза радянської експансії та потреба у нових механізмах безпеки стимулювали пошук шляхів співпраці. Саме у цей час було закладено основу для франко-німецького зближення, яке поступово перетворилося на фундамент європейської інтеграції. Символом цього процесу стала Декларація Робера Шумана (Déclaration Schuman) від 9 травня 1950 року, яка запропонувала поставити виробництво вугілля та сталі Франції і Німеччини під спільний контроль. Цей крок мав не лише економічне значення, а й політичну мету: зробити нову війну між двома державами неможливою. Відтак примирення набуло інституційної

форми й стало частиною ширшого проекту створення Європейських співтовариств (*Communautés européennes*).

Період після 1945 року відкрив можливість радикального розриву з «спадковою ворожнечею» (*Erbfeindschaft, inimitié héréditaire*), тоді як міжвоєнна доба після Першої світової війни (*Erster Weltkrieg*) лише закріпила франко-німецький антагонізм. Питання про те, чому саме після 1945 року стало можливим примирення, тоді як після 1918 року ненависть лише посилювалася, належить до фундаментальних у дослідженні міжнародних відносин. Історичний досвід свідчить, що трансформація франко-німецьких взаємин вимагала щонайменше чотирьох умов.

Першою умовою було усвідомлення глибокого історичного розриву. Три війни менш ніж за вісімдесят років, кульмінацією яких стали катастрофи Другої світової війни та Голокост (*Holocaust*), створили імператив для відмови від минулого. Цей розрив означав завершення п'ятисотлітнього періоду, коли Західна Європа (*Europa occidentale*) вважала себе центром світу. Руїни континенту, окупація американськими та радянськими військами поховали старі політичні й культурні уявлення.

Другою умовою стало розгортання Холодної війни (*Kalter Krieg, Guerre froide*), яка усунула франко-німецький антагонізм як головну лінію конфлікту в європейських справах. На відміну від Першої світової війни та її наслідків, які зберегли й посилили протистояння, конфлікт Схід–Захід (*Ost–West Konflikt*) поглинув і фактично ліквідував його. Франція та Німеччина опинилися в одному таборі Заходу (*Westen*), незалежно від прагнень Парижа до автономії у зовнішній політиці. Як зазначав Пітер Катценштайн (*Peter J. Katzenstein*), вони стали частиною «американського імперіуму» (*American imperium*).

Третьою умовою було лідерство політичних діячів, здатних здійснити розрив із минулим. Шарль де Голль (*Charles de Gaulle*) та Конрад Аденауер (*Konrad Adenauer*) виступили архітекторами трансформації. Для де Голля відносини з Німеччиною були ключем до майбутнього Франції та Європи, для

Аденауера – відновлення зв'язків із Францією стало опорою внутрішньої та зовнішньої консолідації Федеративної Республіки Німеччина (Bundesrepublik Deutschland) та його політики «вестінтеграції» (Westintegration). Їхні спільні роки при владі стали своєрідним «медовим місяцем» франко-німецьких відносин і заклали основу «франко-німецького дива» (französisch-deutsches Wunder). Важливу роль відіграли також Робер Шуман (Robert Schuman) та Жан Моне (Jean Monnet), які усвідомлювали центральність франко-німецького вузла для обох країн і для європейських справ загалом.

Четвертою умовою була готовність суспільств Франції та Німеччини до нового початку. У Франції ворогом після 1945 року визначався не «німці», а націонал-соціалістичний терористичний режим (Nationalsozialistisches Terrorregime). Де Голль ще під час війни чітко розрізняв ці поняття й продовжував це робити після неї. Західні німці (Westdeutsche), багаторазово травмовані руїнами та поразками, охоче відмовлялися від агресивного націоналізму, расизму та односторонньої політики сили. Примирення (Aussöhnung), кооперативний біпатералізм (coopération bilatérale), франко-німецька дружба (amitié franco-allemande) стали бажаною альтернативою жахам минулого.

Перші дві умови післявоєнного розвитку могли б самі по собі суттєво зменшити ймовірність нової війни між Францією (France) та Німеччиною (Deutschland). Однак вони навряд чи були достатніми для справжнього примирення. «Холодний мир» у межах американсько-домінованого Заходу часів Холодної війни (Cold War West) – подібний до грецько-турецьких відносин того періоду – міг би забезпечити єдність Заходу та стримування Радянського Союзу (Sowjetunion) і Варшавського договору (Warschauer Pakt). Лише поєднання всіх чотирьох чинників зробило можливою повну трансформацію та наступну інституціоналізацію нової франко-німецької ери. Саме ця комбінація відсунула досвід Першої світової війни (Erster Weltkrieg) та міжвоєнних років у далеке минуле – як для двосторонніх відносин, так і для Європи загалом.

Початки примирення після 1945 року були водночас скромними й героїчними. Єзуїтський священник Жан дю Ріво (Jean du Rivau), один із піонерів примирення, першим організував поїздки німецьких дітей до Франції, щоб вони могли пізнати життя своїх сусідів. У 1951 році 450 дітей провели місяць у французьких родинах; у 1952 році – вже 900 дітей на два місяці; у 1953 році – 1400. До 1964 року організації, засновані дю Ріво, забезпечили понад 10 000 сімейних обмінів. Він також започаткував два довготривалі журнали – Documents (фр.) та Dokumente (нім.), які стали першими післявоєнними форумами для франко-німецького журналістського та інтелектуального обміну.

Ідея просування примирення через «містечкові побратимства» (jumelages, Städtepartnerschaften) виникла наприкінці 1940-х років. Перший такий союз було укладено у вересні 1950 року між мерами Людвігсбурга (Ludwigsburg) та Монбельяра (Montbéliard). До 1963 року їхня кількість сягнула близько 120, а після підписання Єлисейського договору (Traité de l'Élysée) різко зросла. У цей же період почали активно розвиватися студентські та учнівські обміни.

На політичному рівні саме тоді було зроблено перші кроки до багатосторонньої європейської інтеграції серед «шістки» (les Six), із метою закріплення життєздатних відносин між Францією та Німеччиною. Європейське співтовариство вугілля та сталі (Communauté européenne du charbon et de l'acier) зробило війну матеріально неможливою, наднаціоналізувавши ключові галузі. Проект Європейського оборонного співтовариства (Communauté européenne de défense), хоч і провалився, прагнув інтернаціоналізувати безпеку. Європейське економічне співтовариство (Communauté économique européenne) створило спільний ринок, посиливши економічні зв'язки та взаємозалежність.

Остаточне закріплення примирення належало Шарлю де Голлю та Конраду Аденауеру. Між 1958 та 1963 роками вони здійснили низку символічних і зворушливих актів, що увійшли в історію.

У липні 1962 року під час державного візиту Аденауера до Франції на полігоні в Мурмелоні (Mourmelon, Champagne) французькі та німецькі війська вперше в історії пройшли спільним парадом – «видимим вираженням остаточного подолання військової ворожнечі». Завершенням візиту стала спільна меса у Реймсі (Reims), де «перший француз і перший німець» молилися поруч, щоб «з обох берегів Рейну (Rhein) дружба назавжди замінила страждання війни».

У вересні 1962 року де Голль здійснив візит до Німеччини, який став тріумфом примирення.

У січні 1963 року підписано Договір про франко-німецьку співпрацю (Traité de l'Élysée). Шарль де Голль та Конрад Аденауер прагнули надати відносинам між їхніми країнами тривалої форми та зобов'язати наступників продовжувати цю лінію. Подальші франко-німецькі відносини часто описуються як «тандем» (tandem), «пара» (pair) чи «подружжя» (couple). Попри періодичні труднощі та напруження, визначальні риси «особливих» відносин зберігали їхню стійкість і адаптивність до внутрішніх змін та криз у кожній країні, а також до європейських і глобальних трансформацій. Протягом півстоліття від часу інституціоналізації Traité de l'Élysée, разом із його численними доповненнями, залишався ядром регуляризованого міжурядового співробітництва (intergouvernementalisme régularisé) між Францією та Німеччиною.

Спочатку піврічні саміти, передбачені договором, збирали президента Франції, прем'єр-міністра, канцлера ФРН та міністрів ключових відомств – закордонних справ, оборони, фінансів. Уже в 1970-х роках їхній склад значно розширився: участь брали майже всі міністри та численні чиновники, радники й співробітники, що сягало понад сотні осіб з кожного боку. Ще до офіційного перейменування у 2003 році на «міністерські ради» (Conseils des ministres franco-allemands) вони фактично функціонували як спільні засідання кабінетів. Поза цими зустрічами особливо тісними залишалися контакти між міністрами закордонних справ, які перебували у майже постійному діалозі.

З часом регуляризоване міжурядове співробітництво стандартизувало процедури, виробило двосторонні «рутини» та створило щільну мережу інституціоналізованих зв'язків у межах багатосторонніх європейських справ. Це забезпечило стабільність дипломатичних і міжурядових відносин, дозволяючи Франції та Німеччині залишатися разом навіть у періоди найгостріших криз чи двосторонніх суперечностей.

У дусі жестів і промов де Голля та Аденауера 1958–1963 років наступні лідери та представники урядів Франції й Німеччини неодноразово відтворювали й підтверджували значення «особливих» відносин через символічні акти. Вони апелювали до подолання кривавої історії війни та страждань, до культурної спорідненості між двома народами та до ролі Франції й Німеччини як життєво важливих для європейської інтеграції та політики загалом.

Видатним серед численних символічних актів і жестів цих десятиліть стало спільне з'єднання рук Франсуа Міттерана (François Mitterrand) та Гельмута Коля (Helmut Kohl) на полях Вердену (Verdun) у 1984 році; зустріч Гельмута Шмідта (Helmut Schmidt) та Валері Жискара д'Естена (Valéry Giscard d'Estaing) біля трону Карла Великого (Charlemagne) у кафедральному соборі Ахена (Aachen) у вересні 1978 року; спільні паради французьких і німецьких військ на Єлисейських полях (Champs-Élysées) у День національного свята Франції (Fête nationale française) у липні 1994 та 2003 років; закладення французькими та німецькими міністрами закордонних справ наріжного каменя нової французької амбасади в Берліні (Berlin) у липні 1998 року. До символічних практик належать і регулярні відзначення річниць підписання Єлисейського договору (Traité de l'Élysée), а також усталена традиція перших візитів нових канцлерів та президентів до сусідньої країни після вступу на посаду. Цей ритуал «першої поїздки» (premier voyage) поширився й на президентів ФРН та особливо на міністрів закордонних справ (Außenminister). Традиція настільки міцно закріпилася, що викликає увагу, якщо перший візит відбувається кудись інше або поєднується з іншою зупинкою. Символічні

«перші» акти стали частиною політичної культури. Так, президент Жак Ширак був першим іноземним лідером, який виступив у німецькому парламенті (Deutscher Bundestag) після його переїзду до будівлі Рейхстагу (Reichstag) у Берліні.

Третім виміром франко-німецької взаємодії стала щільна мережа *парапублічних* зв'язків (parapublic connections), що підтримує міждержавні відносини. Це транскордонні взаємодії, які не належать ані до суто державної сфери, ані до приватного транснаціоналізму, оскільки вони не виникають автономно в суспільстві й здебільшого фінансуються або організуються державою. Без державної підтримки такі практики майже не існували б.

Парапублічні засади франко-німецьких відносин за останні півстоліття охоплюють три головні стовпи. По-перше, від початку 1960-х років Франція та Німеччина організували масштабні молодіжні обміни. Франко-німецьке молодіжне бюро (Office franco-allemand pour la jeunesse / Deutsch-Französisches Jugendwerk, OFAJ/DFJW) з 1963 року залучило понад мільйони учасників у близько 300 000 програм – «найбільшу масову міграцію людей усіх часів». Їх доповнює широкий спектр освітніх обмінів, включно зі спільними університетськими програмами під егідою «Франко-німецького університету» (Université franco-allemande / Deutsch-Französische Hochschule). По-друге, «*містечкові побратимства*» між найбільшими містами та малими громадами обох країн зросли до понад 2200. По-третє, численні дослідницькі та академічні інститути, центри документації й асоціації займаються франко-німецькими справами. Додатковими елементами стали мас-медійні проєкти, як телеканал ARTE, та численні премії за розвиток франко-німецької співпраці.

Таким чином, «особливі» відносини між Францією та Німеччиною складаються насамперед з міждержавних контактів та приватних транснаціональних зв'язків. Вони також ґрунтуються на парапублічних взаємодіях, започаткованих і підтриманих урядами, але з часом набулих автономії та власної цінності. Ці засади сприяли формуванню відчуття

спільної належності та інституціоналізації «особливого зв'язку» (*lien particulier*) як самодостатньої цінності, що потребує захисту. Вони стабілізували двосторонні відносини й надали їм тривалості та значущості.

У поєднанні три головні риси франко-німецьких відносин після 1960-х років – регуляризоване міжурядове співробітництво (*intergouvernementalisme régularisé*), символічні акти та практики, а також парапублічні засади – зробили цей зв'язок стійким і політично адаптивним навіть до радикальних змін у внутрішньому, європейському та глобальному контекстах. Вони закріпили особливу франко-німецьку вісь у центрі Європи та визначили характер відносин між Францією та Німеччиною як окрему епоху в історії двох країн і всієї Європи [79].

Від моменту Шуманівської декларації від 9 травня 1950 року, яка пропонувала поставити виробництво вугілля та сталі Франції й Німеччини під спільний вищий контроль, франко-німецькі відносини стали складовою самого європейського проекту. Це вже було закладено у самій декларації: «Зближення народів Європи потребує усунення вікової протилежності Франції та Німеччини. Будь-які дії мають насамперед стосуватися цих двох країн».

Примирення французького та німецького народів стало наріжним каменем подальшої європейської інтеграції. У січні 1963 року Франція та Федеративна Республіка Німеччина підписали двосторонній *Єлисейський договір*, який формально закріпив їхні особливі відносини. Сторони взяли на себе зобов'язання координувати політику у сфері зовнішніх відносин, безпеки, молодіжної та культурної співпраці. Єлисейський договір інституціоналізував франко-німецьку співпрацю через регулярні урядові саміти, які поступово розширювалися й у 2003 році були замінені *спільними засіданнями* кабінетів міністрів.

Такі засідання забезпечують координацію на найвищому політичному рівні та ухвалення конкретних рішень у процесі вироблення спільних позицій під час робочих зустрічей міністрів за окремими напрямками. Прикладом є

діяльність Франко-німецької фінансово-економічної ради (Franco-German Financial and Economic Council), створеної ще у 1988 році.

Спільні засідання урядів відбуваються двічі на рік – один раз у Франції та один раз у Німеччині. Кожна держава призначає спеціального уповноваженого з питань франко-німецької співпраці (у Франції це міністр у справах Європи, у Німеччині – державний міністр у справах Європи), який відповідає за підготовку, реалізацію та подальший супровід рішень, ухвалених на таких засіданнях.

Поступово міжурядова співпраця поглиблювалася, щоб краще координувати позиції Парижа й Берліна у рамках ЄС. Потреба в інтенсивніших неформальних консультаціях на найвищому рівні стала очевидною під час переговорів щодо Ніццького договору, коли Франція та Німеччина мали розбіжності з ключових питань, зокрема щодо розподілу голосів у Раді ЄС. Саме тоді президент Франції Жак Ширакі канцлер Німеччини Герхард Шредер (Gerhard Schröder), вирішили проводити регулярні зустрічі частіше – приблизно раз на два місяці – і узгоджувати всі суперечності ще до початку офіційних переговорів у Європейській Раді. Цей формат отримав назву «Блесгаймський процес» (Blaesheim process).

Подібні двосторонні зустрічі, особливо напередодні засідань Європейської Ради, іноді критикують: мовляв, інші держави-члени поставлені перед фактом і їхні можливості для переговорів від самого початку обмежені. Інші вважають, що попереднє франко-німецьке порозуміння позитивно впливає на переговорну динаміку інших глав держав та урядів і сприяє ефективному, орієнтованому на вирішення проблем ухваленню рішень.

Франко-німецька співпраця – поряд із іншими групами держав-членів, які відігравали важливу роль у формуванні Європейського Союзу (зокрема країни Бенілюксу чи Веймарський трикутник: Франція, Німеччина та Польща) – була вирішальною для багатьох етапів інтеграції. Це породило переконання, що дисфункція у відносинах між двома найбільшими державами ЄС неминуче призводить до застою або навіть регресу в розвитку Союзу.

Справді, політичні домовленості Парижа й Берліна не раз розблоковували переговорні глухі кути між державами-членами та забезпечували лідерство у моменти великих викликів для ЄС. Попри те, що кількість членів Союзу за останні десятиліття подвоїлася, франко-німецька співпраця й надалі лишається в його центрі.

Деякі двосторонні ініціативи Франції та Німеччини заклали основу для майбутніх проєктів ЄС саме у сфері спільної оборонної політики. Так, створена у 1989 році Франко-німецька бригада (Franco-German Brigade) стала попередницею Єврокорпусу (Eurocorps), а згодом – Європейських сил швидкого реагування та бойових груп ЄС (European Rapid Reaction Force and EU battle groups). Загалом координація між двома державами на рівні міністерств і чиновників у цих сферах стала взірцем для формування Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС (Common European Foreign and Security Policy), принаймні у її міжурядовому вимірі.

Франко-німецька співпраця була особливо значущою напередодні переговорів щодо різних установчих договорів ЄС. Так, план Міттерана-Коля 1991 року знайшов відображення у Маастрихтському договорі, заклавши роль ЄС у сфері безпеки та започаткувавши економічний і валютний союз. Раніше тандем президента Валері Жискара д'Естена (Valéry Giscard d'Estaing) та канцлера Гельмута Шмідта (Helmut Schmidt), відіграв ключову роль у створенні Європейської валютної системи, яка проклала шлях до запровадження євро.

Амстердамський договір також був значною мірою підготовлений франко-німецькою домовленістю: у грудні 1995 року президент Жак Ширак і канцлер Гельмут Коль (Kohl) у спільному листі до головування Ради висловили ідею посиленої співпраці в межах ЄС для тих держав-членів, які прагнули більш тісної інтеграції у конкретних сферах політики. Багато хто розглядав цю ініціативу як необхідний інструмент диференційованої інтеграції, хоча водночас з'явилися побоювання щодо можливого розвитку

двох різних Європ – «Європи двох швидкостей» або ж «ядра Європи» (core Europe).

У контексті економічної та фінансової кризи франко-німецька координація ще більше посилилася й отримала новий рівень багатостороннього виміру: лідери Франції та Німеччини проводили зустрічі разом із президентами Європейської Ради, Єврокомісії, Європейського центрального банку та директором-розпорядником Міжнародного валютного фонду. Водночас франко-німецьке лідерство зазнало значної критики після угоди у Довілі 2010 року між Ніколя Саркозі (Sarkozy) та Ангелою Меркель щодо механізму порятунку єврозони. Зокрема, домовленість про участь приватних кредиторів у реструктуризації боргу держав-членів єврозони та запровадження неавтоматичних санкцій проти урядів, які порушують бюджетну дисципліну, викликала гострі дискусії. Попри критику, ця угода стала важливим прикладом політичного лідерства, необхідного для формування майбутніх інструментів економічного управління ЄС, зокрема для створення постійного механізму фінансової стабільності – Європейського стабілізаційного механізму.

У серпні 2011 року канцлер Меркель та президент Саркозі підтвердили свою відданість пошуку спільної позиції щодо масштабних викликів для ЄС, надіславши спільного листа тодішньому президенту Європейської Ради Герману ван Ромпею (Herman Van Rompuy). У ньому вони оголосили про намір розпочати новий етап економічної конвергенції між двома країнами та окреслили пропозиції щодо зміцнення управління єврозоною. У цьому контексті міністр економіки Франції Еммануель Макрон та віце-канцлер Німеччини Зігмар Габріель (Sigmar Gabriel,) закликали до глибшої інтеграції держав єврозони, включно зі створенням бюджету єврозони та власного валютного фонду на базі Європейського стабілізаційного механізму (European Stability Mechanism, ESM). У сфері зовнішньої політики президент Франсуа Олланд та канцлер Ангела Меркель зайняли спільну позицію щодо ситуації в Україні.

Двостороння співпраця Франції та Німеччини в контексті ЄС не завжди зустрічала схвальні оцінки. Деякі дослідники застерігали від негативного впливу франко-німецького тандему на авторитет наднаціональних інституцій та на сам процес ухвалення рішень у межах ЄС. Водночас попереднє «передформатування» політичних переговорів Парижем і Берліном має й функціональний вимір, що виходить за межі простої гармонізації відносин між двома найбільшими державами-членами.

Співпраця не означає автоматичної згоди з усіх питань. Навпаки, сама логіка франко-німецьких ініціатив полягає у винесенні спірних тем на двостороннє узгодження поза рамками формальних процедур ЄС. Це пояснюється тим, що Франція та Німеччина часто репрезентують різні течії в Європейській Раді: міжурядовий проти інтеграційного підходу, посилення ролі Європейського парламенту проти більшої участі національних парламентів, політика суворої економії проти політики стимулювання зростання тощо. Тому досягнення згоди між Парижем і Берліном щодо ключових політичних питань часто розглядається як важливий крок до подальших переговорів між представниками різних позицій у Європейській Раді.

На рубежі тисячоліть франко-німецький тандем виглядав нестійким: обидві сторони погоджувалися щодо кінцевої мети – «щораз тіснішого союзу» (ever closer Union) – але не мали єдиного бачення шляху до неї. У новій політичній констеляції після завершення Холодної війни (Guerre froide) Франція та Німеччина отримали можливість відкрито артикулювати власні, часто відмінні, уявлення про майбутню архітектуру європейської безпеки. Прихід до влади «червоно-зеленої» коаліції (Rot-Grün Koalition) у Німеччині означав, що зовнішня та оборонна політика країни формувалася вже політиками, які не були безпосередньо позначені пам'яттю про війни. Для канцлера Гергарда Шредера (Gerhard Schröder) «Європа» була радше питанням раціонального вибору, ніж емоційної прив'язаності, що символічно

проявилось у його відсутності на відзначенні завершення Першої світової війни у Франції 11 листопада 1998 року.

Таким чином, безпековий аспект франко-німецької вісі наприкінці ХХ століття демонстрував перехід від класичної моделі «центрального управління» до більш децентрованої системи європейського врядування (*gouvernance décentralisée*). У новій, складнішій і ширшій Європі франко-німецька вісь залишалася важливим партнерством, але вже не єдиним і не фундаментальним рушієм інтеграції, як у попередні десятиліття. Її роль у сфері безпеки й оборони полягала у створенні основи для ширших конфігурацій співпраці, які могли б забезпечити реальну ефективність спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС [105].

У дослідженнях історії європейської інтеграції більшість аналітиків вибудовують наратив навколо Франції (France) та Німеччини (Deutschland), і це має вагомі підстави. Уже через шістнадцять місяців після поразки нацистської Німеччини Вінстон Черчилль (Winston Churchill) наголошував, що «першим кроком до відтворення європейської родини має стати партнерство між Францією та Німеччиною». Відтоді кожен етап інтеграційного процесу супроводжувався усвідомленням необхідності стримувати потенційні регіональні гегемоністські амбіції Німеччини. Європейське співтовариство (*Communauté européenne*), а меншою мірою й НАТО (NATO), забезпечили Парижу достатній рівень безпекової впевненості, щоб вступити у двостороннє партнерство з Бонном.

Хоча менші держави Європи та Великобританія впливали на процес радше з периферії, саме «*moteur franco-allemand*» визначав курс і швидкість європейського проекту. Вже у 1950-х роках Франція погодилася на реармування Німеччини лише за умови його здійснення у жорстких європейських та атлантичних інституційних рамках. Німеччина, зі свого боку, прагнула тісної співпраці з Францією у пошуку демократичної легітимності та підтримки власних зовнішньополітичних цілей, особливо щодо національного об'єднання.

Основою цього «особливого партнерства» (*relation spéciale*) стала унікальна комбінація спільних інтересів та суперечливих поглядів на майбутнє Європи. Саме контраст стратегічних культур, відмінності й розбіжності зробили франко-німецьке партнерство особливим і, ретроспективно, стійким. Стенлі Гоффман (Stanley Hoffmann) описав його як *équilibre des déséquilibres* – «баланс дисбалансів». У реаліях Холодної війни (*Guerre froide*) політичний вплив обох країн у Європі сприймався як рівновага між «*Deutsche Mark*» та «бомбою»: французька військова й ядерна сила врівноважувалася німецькою економічною потугою.

Проте риторика дружби та співпраці не приховувала факту, що навіть у період Холодної війни Франція та Західна Німеччина (*Westdeutschland*) переслідували різні цілі. Для Парижа головним було відновлення військової незалежності та престижу, тоді як зовнішня політика Бонна робила акцент на співпраці, багатосторонності та поглибленні європейської інтеграції. Саме ця напружена рівновага між різними стратегічними орієнтаціями й забезпечила життєздатність франко-німецької вісі у безпековому вимірі, перетворивши її на фундаментальний, хоч і суперечливий, механізм розвитку європейської інтеграції.

Отже у сфері безпеки співпраця довгий час залишалася слабкою. Європейське оборонне співтовариство (*European Defence Community, EDC*) провалилося у 1954 році, а навіть Єлисейський договір (*Traité de l'Élysée*) 1963 року був ратифікований Бундестагом (*Bundestag*) лише з преамбулою про незмінну відданість НАТО та військовим зв'язкам зі США, що фактично підривало французькі цілі. У результаті безпековий вимір франко-німецької співпраці залишався обмеженим аж до 1980-х років.

Саме тоді відбулося відродження: план спільного перезапуску Західноєвропейського союзу (*Western European Union, WEU*) як активнішої оборонної організації, створення Франко-німецької ради оборони та безпеки (*Conseil franco-allemand de défense et de sécurité*, 1988), регулярні зустрічі президентів і канцлерів разом із міністрами закордонних справ та оборони. У

військовій сфері ключовим стало формування Франко-німецької бригади (Brigade franco-allemande, 1987), яка стала ядром багатонаціонального Єврокорпусу (Eurocorps, 1993), доступного для операцій у рамках спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС (CFSP) [105].

Франко-німецька вісь у сфері безпеки розвивалася не як «спільнота долі» (Schicksalsgemeinschaft), а як прагматичне партнерство, засноване на тимчасовій конгруентності інтересів. Холодна війна (Guerre froide) забезпечувала дисципліну через загрозу радянського вторгнення, але після її завершення ця основа зникла, і партнерство зіткнулося з кризою ідентичності. Сучасні загрози стали більш різноманітними й суб'єктивними, що зробило співпрацю менш очевидною та більш конфліктною. Водночас саме інституційна мережа, створена у попередні десятиліття, дозволила зберегти звичку до співпраці та надати їй нових форм.

За фасадом «братерства» завжди залишалася французька чутливість до les incertitudes allemandes – побоювань, що Німеччина може пожертвувати західною орієнтацією заради об'єднання. Західна Німеччина (Westdeutschland), зі свого боку, критично ставилася до французької військової неінтегрованості у НАТО (NATO) та з підозрою сприймала заклики Парижа до посилення Європейської ідентичності у сфері безпеки та оборони (European Security and Defence Identity, ESDI), оскільки це могло підірвати трансатлантичні зв'язки зі США.

У сам період Холодної війни безпековий вимір франко-німецьких відносин залишався слабким. Європейське оборонне співтовариство (European Defence Community, EDC) провалилося у 1954 році, а навіть Єлисейський договір (Traité de l'Élysée, 1963), який обіцяв зближення військових доктрин та інституціоналізацію співпраці, був ратифікований Бундестагом (Bundestag) лише з преамбулою про відданість НАТО та США, що фактично підірвало французькі цілі. Лише у 1980-х роках відбулося відродження безпекового виміру: план спільного перезапуску Західноєвропейського союзу (Western

European Union, WEU) та створення Франко-німецької ради оборони й безпеки (Conseil franco-allemand de défense et de sécurité, 1988).

У військовій сфері ключовим стало формування Франко-німецької бригади (Brigade franco-allemande, 1987), яка стала ядром багатонаціонального Єврокорпусу (Eurocorps, 1993), доступного для операцій у рамках спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС (CFSP). Партнерство було інституціоналізоване через широку мережу спільних комітетів, що охоплювали практично всі сфери діяльності – від фінансової координації (Franco-German Monetary Committee) до культурних проєктів, як телеканал ARTE (Arte), який з 1992 року транслює спільні програми французькою та німецькою мовами. На рівні суспільств співпраця проявлялася у побратимстві міст (jumelages, Städtepartnerschaften) та студентських обмінах, а також у створенні Франко-німецького університету (Université franco-allemande / Deutsch-Französische Hochschule) у Страсбурзі (Strasbourg) [105].

Після об'єднання Німеччини партнерство у сфері безпеки й інтеграції набуло нових рис, які в літературі описуються як «упередження партнерства» (partnership prejudice). Як зазначав Філіп Гордон (Philip Gordon), воно трималося на трьох чинниках: усвідомленні обома урядами взаємної потреби; залежності німецької зовнішньої політики від підтримки сусідів, передусім Франції; та схильності до співпраці заради самої співпраці, щоб уникнути навіть враження розбіжностей. Ці елементи – національні інтереси, звичка (яка поступово перетворювалася на інерцію) та культурні норми – формували парадигму франко-німецької вісі.

У конструктивістському ключі інтеграція розглядалася як механізм стримування Німеччини через *Selbsteinbindung* – добровільне «самозв'язування» з європейськими сусідами, щоб уникнути повторення гегемоністських амбіцій. Економічний і валютний союз (Union économique et monétaire, EMU) та спільна зовнішня і безпекова політика (CFSP) були покликані інтегрувати німецьку силу у багатосторонні рамки.

Німецька політична еліта продовжувала наполягати, що «те, що добре для Європи, добре й для Німеччини». Водночас дедалі очевиднішою ставала тенденція до інверсії цього принципу: «те, що добре для Німеччини, добре й для Європи». Прикладом була позиція Бундесбанку (Bundesbank) щодо критеріїв вступу до єврозони та рішення Берліна у 1991 році домогтися офіційного визнання незалежності Хорватії та Словенії. Це засвідчило, що Німеччина почала активно використовувати власну вагу у європейській дипломатії.

Франція, усвідомлюючи нову асиметрію, прагнула накласти на Німеччину якомога більше наднаціональних обмежень, розглядаючи «політичну Європу» (Europe politique) як найкращий інструмент стримування. Водночас бачення Парижа й Берліна щодо майбутнього ЄС залишалися різними: Франція наполягала на центральності держави-нації та моделі «Європи різних швидкостей» (Europe à plusieurs vitesses), тоді як Німеччина схилилася до федералістського проекту з комунітаризацією безпекової та оборонної політики.

Таким чином, франко-німецька вісь у безпековому вимірі після об'єднання Німеччини залишалася необхідною умовою для розвитку CFSP, але водночас ставала більш прагматичною, менш символічною і дедалі більше залежною від здатності обох сторін узгоджувати відмінні стратегії у новій європейській констеляції. Вона вже не була «спільнотою долі», а радше інституційною практикою, яка потребувала постійної політичної волі, щоб зберігати значення у мінливому середовищі європейської безпеки.

3.2. СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ ПІДХОДИ ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ У СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Порівняльний аналіз позицій Франції та Німеччини щодо розвитку спільної безпекової політики ЄС виявляє як точки дотику, так і суттєві розбіжності у підходах двох провідних європейських держав. До спільних

елементів насамперед належить визнання необхідності посилення європейських оборонних спроможностей. Обидві країни підтримують збільшення оборонних видатків, розвиток спільних військових проєктів та поглиблення оборонно-промислової інтеграції [9].

Війна в Косово стала тим моментом, коли європейські держави змушені були переглянути власну готовність брати на себе відповідальність за управління безпекою на континенті. Вперше після завершення Холодної війни стало очевидно, що НАТО, ЄС та Західноєвропейський союз (WEU) мають визначити свої реальні можливості у сферах запобігання кризам, їхнього врегулювання, миротворчості та ведення бойових дій. Попри те, що Франція та Велика Британія співголювали на переговорах у Рамбуйє (Rambouillet) у лютому–березні 1999 року, намагаючись змусити Белград погодитися на фактичну незалежність Косова, стратегічний тон задавав Вашингтон. Саме США визначали цілі, час і масштаби операцій, забезпечуючи основну розвідінформацію та використовуючи власну інфраструктуру для бомбардувань.

Цей досвід болісно продемонстрував залежність Європи від американських військових спроможностей. Водночас він показав, що американське лідерство у Європі не є гарантованим: більшість американців не готові ризикувати життям у конфліктах, які не зачіпають їхні національні інтереси. США надали лише близько 15% військ у складі KFOR, а фінансовий тягар відновлення регіону переклали на європейців. Для європейських столиць урок був очевидним: без власних оборонних ресурсів Європа залишатиметься залежною від США, а отже, її дипломатична вага буде обмеженою.

Для Німеччини Косово стало символічним кроком. Вперше після Другої світової війни (Zweiter Weltkrieg) німецькі бойові підрозділи були відправлені за межі країни. Літаки Tornado здійснили сотні бойових вильотів, а 4 400 військових Бундесверу (Bundeswehr) взяли під охорону сектор навколо Прізнена (Prizren). Це означало остаточний розрив із післявоєнними обмеженнями й поставило питання про нову роль Німеччини у сфері

зовнішньої та безпекової політики. Для Франції це стало черговим підтвердженням трансформації Німеччини з «економічного гіганта» на регіонального гегемона, здатного застосовувати військову силу.

Косово також продемонструвало, що франко-німецький тандем більше не може залишатися єдиним ядром європейської безпеки. До нього мусила долучитися Велика Британія, утворивши своєрідний «трикутник безпеки» (*triangle de sécurité*), який поєднував військові спроможності та політичну вагу трьох ключових держав. Водночас конфлікт став символом «легковаговості» Європи у сфері високих військових технологій: понад 70% авіаударів здійснили американські сили, тоді як європейські армії виявили серйозні прогалини у стратегічних перевезеннях, парку літаків-заправників, високоточних боєприпасах, електронній війні, системах інтеграції розвідданих та супутниковій розвідці.

Попри це, Європа могла похвалитися низкою багатонаціональних формувань – Eurocorps, Eurofor, Euromarfor, англо-французькою авіаційною групою, а також численними двосторонніми угодами (англо-голландськими, італо-іспанськими тощо). Проте всі ці структури залишалися без чіткої інституційної форми та єдиного командування. Саме навколо цього точилася дискусія про «єврооборону». У 1999 році держави-члени ЄС підготували політичний ґрунт для створення механізмів ухвалення рішень у кризових ситуаціях та забезпечення політичного контролю й стратегічного керівництва майбутніми операціями під проводом ЄС. На саміті в Гельсінкі (Helsinki) у грудні 1999 року було ухвалено контури майбутньої оборонної структури Європи: вирішено додати військову складову до вже значної економічної та фінансової ваги ЄС, створивши нові постійні політичні та військові органи в межах Ради ЄС.

Ці рішення стали прямим наслідком «уроків Косово» і заклали основу для подальшої інституціоналізації європейської безпекової політики, у якій франко-німецька вісь залишалася важливим елементом, але вже не єдиним центром тяжіння.

У другій половині 1990-х років питання оборонної промисловості та спільних програм стало одним із найскладніших і водночас найпоказовіших аспектів франко-німецької вісі. Після Косово держави-члени ЄС почали замислюватися над встановленням цільових показників витрат на нові системи супутникової навігації, бойові та транспортні літаки, а також інше обладнання, необхідне для того, щоб європейські сили могли бути розгорнуті у межах 60-денного терміну. Проте спроби упорядкувати європейську оборонну індустрію виявилися надзвичайно складними.

Франко-німецька співпраця у цій сфері базувалася на політичному припущенні, що відсутність координації у виробництві озброєнь підриває саму військово-промислову основу для формування спільної оборонної політики (CDP). Саме тому ще в Маастрихтському договорі (Traité de Maastricht) було закладено ідею створення європейського агентства з озброєнь за ініціативи Парижа й Бонна. Колишній міністр оборони Франції Шарль Мійон (Charles Millon) у 1996 році наголошував: «Співпраця у сфері озброєнь є ключовим елементом будівництва Європи, адже не може бути спільної оборонної політики без сильної та конкурентоспроможної оборонної індустрії на нашому континенті».

Проблеми були очевидні: різке скорочення оборонних витрат після завершення Холодної війни, фрагментація ринку та різнорідність програм. Єврокомісар Ганс ван ден Брук (Hans van den Broek) пропонував зробити політику у сфері озброєнь рушієм Європейської ідентичності у сфері безпеки та оборони (ESDI) так само, як єдина валюта стала мотором Економічного і валютного союзу (EMU).

Саме у цей час почався процес консолідації оборонної промисловості: стратегічні альянси між Aerospatiale та Matra, Alcatel і Thomson у Франції, злиття British Aerospace (BAe) та Marconi у Великій Британії. Кульмінацією стало оголошене у жовтні 1999 року злиття німецької DASA та французької Aerospatiale Matra, що створило European Aeronautic, Defence and Space Company (EADS). Ця компанія мала стати серйозним конкурентом

американським гігантам і символізувала, що практична франко-німецька співпраця продовжує задавати рамки та політичні стимули для інтеграції у сфері оборони. Щоправда, співпраця залишалася проблематичною. Франція несподівано для Бонна оголосила про професіоналізацію армії, тоді як Німеччина зберігала систему загальної військової служби. Це породило відчуття, що Берлін фактично сам відповідає за територіальну оборону Європи. Колишній міністр оборони ФРН Фолькер Рюе (Volker Rühe) наголошував: «З нашою здатністю мобілізувати 670 тисяч людей ми стаємо головним чинником на континенті, тоді як Франція готується до інших місій у тіні нашої системи».

Різні пріоритети позначалися й на спільних проектах. Прикладом став бойовий гелікоптер Tigre. Контракт на його розробку було підписано ще у 1989 році, але перші замовлення Франції та Німеччини надійшли лише у 1999-му, причому у різних модифікаціях: Німеччина прагнула протитанкової версії, Франція – варіанту для підтримки та захисту у повітряному бою. Зрештою з'явилися три варіанти Tigre: один для Німеччини та два для Франції. Навіть вибір озброєння став предметом суперечок: французи наполягали на ракеті Mistral від Matra, німці – на американській Stinger, у виробництві якої брала участь німецька промисловість.

Таким чином, оборонна співпраця Парижа й Берліна наприкінці 1990-х була водночас каталізатором європейської інтеграції та джерелом напруження. Вона створювала інституційні рамки для формування спільної оборонної політики, але водночас виявляла глибокі відмінності у стратегічних культурах, пріоритетах і промислових інтересах двох держав. Саме ці «родзинки» – від EADS до Tigre – показують, що франко-німецька вісь у сфері безпеки була не лише символом єдності, а й лабораторією складних компромісів, які визначали траєкторію європейської оборонної інтеграції.

У другій половині 1990-х років саме Франція взяла на себе інституційний драйв у сфері європейської оборонної співпраці.

На більш прагматичному рівні Франція, Німеччина, Велика Британія та Італія заснували у 1996 році спільну організацію OCCAR (Organisme Conjoint de Coopération en Matière d'Armement), яка мала управляти низкою програм озброєнь. Хоча на початку вона була переважно франко-німецьким інструментом, її метою було зробити спільні програми більш ефективними та економічними, а у перспективі – виробити спільну політику технологічних інвестицій. У 1998 році OCCAR отримала повний юридичний статус і почала рухатися у напрямі створення європейської військової адміністрації з власними процедурами закупівель та контрактними правилами. Важливим нововведенням стало відмовлення від принципу «справедливого повернення» (*juste retour*) на користь поділу праці між різними проектами.

Франко-німецький саміт у Тулузі (Toulouse) у травні 1999 року ухвалив рішення про створення європейських сил швидкого реагування, підкресливши, що ЄС має «мати необхідні автономні засоби для ухвалення рішень і дій у кризових ситуаціях». У цьому контексті програма військових супутників спостереження Helios-2 була визначена як політична: вона вимагала спільного використання розвідданих і створювала «спільне сприйняття загроз».

Уроки Косово стали каталізатором інституційних змін. На саміті WEU у Бремені (Bremen) у травні 1999 року фактично було оголошено «смерть» організації: бельгійський міністр оборони заявив, що WEU «вчинила самогубство, не зробивши нічого у Косово». Єдиною місією WEU було консультування та тренування албанської поліції, що виглядало маргінально на тлі масштабної кризи. Німеччина прагнула швидкої інтеграції WEU в ЄС, тоді як Франція погоджувалася з кінцевою метою, але не поспішала, вважаючи, що WEU ще може виконувати деякі функції, які не перейдуть до ЄС [105].

У другій половині 1990-х років стало очевидним, що для того, аби Європа набула стратегічної та військової якості, необхідне повне залучення Великої Британії. Без участі Лондона у спільній зовнішній та безпековій

політиці ЄС (CFSP) та у формуванні Європейської ідентичності у сфері безпеки та оборони (ESDI) будь-які декларації залишалися б радше риторикою, ніж реальними діями. Саме тому з'явилася ідея «трикутника безпеки» (*triangle de sécurité*), у якому Франція, Німеччина та Велика Британія мали б спільно визначати параметри європейської оборонної політики.

Кожна зі сторін зробила прагматичні кроки для узгодження традиційних стратегічних позицій. Франція відмовилася від мрії про незалежну європейську оборону без опори на США; Німеччина погодилася брати участь у військових операціях, аби бути повноцінним гравцем у сфері оборони; Велика Британія відмовилася від жорсткої опозиції до «Європи-тільки» у сфері оборони, визнавши центральну роль ЄС. Ці зміни збіглися з соціал-демократичним духом співпраці між Тоні Блером (Tony Blair), Ліонелем Жоспенем (Lionel Jospin) та Гергардом Шредером (Gerhard Schröder), що полегшувало досягнення консенсусу не лише у сфері безпеки, а й у питаннях економічного зростання, зайнятості та соціальної політики.

Для Берліна англо-німецьке партнерство не розглядалося як альтернатива особливим відносинам із Францією, а як доповнення, що розширювало базу європейської співпраці. Міністр закордонних справ Франції Юбер Ведрін (Hubert Védrine) наголошував, що ніщо не може замінити франко-німецьку ентанту, але в умовах розширеного ЄС вона вже не здатна самотійно забезпечувати динамічне лідерство інтеграції. Шредер навіть закликав до нового *Traité de l'Élysée* для оновлення відносин, тоді як Париж більше цікавився практичною координацією соціальної та монетарної політики, ніж інституційними реформами.

У цей час франко-німецькі відносини переживали напруження, зокрема через несподівану відставку міністра фінансів Німеччини Оскара Лафонтена (Oskar Lafontaine) у березні 1999 року, на якого Париж покладав надії у виробленні спільних стратегій зайнятості та монетарної політики. На саміті у Потсдамі (Potsdam) у грудні 1998 року Париж і Бонн декларували прагнення до координації економічної та соціальної політики в межах єврозони, але ці

плани були відсунуті на другий план англо-німецьким пошуком «нового центру» (neue Mitte). Франція не змогла переконати Берлін у доцільності встановлення формальних цільових показників зростання для створення робочих місць.

Економічне розходження двох економік – французька демонструвала поживавлення, тоді як німецька залишалася стагнуючою – створювало тиск на єдину монетарну політику Європейського центрального банку (ЕЦБ) та на самі засади подальшої інтеграції. Спроба Німеччини домовитися про фінансування ЄС, програму Agenda 2000 та реформу Спільної аграрної політики (САР) завершилася відкритим зіткненням із Францією та Великою Британією. У 1997 році Німеччина сплатила близько 22 млрд німецьких марок нетто до бюджету ЄС, що становило приблизно 60% усіх нетто-внесків, і Шредер, за прикладом Маргарет Тетчер (Margaret Thatcher), вимагав «Geld zurück», але його зусилля наštовхнулися на спротив Парижа й Лондона. Це показало межі німецької дипломатичної ваги в ЄС і довело, що без англо-франко-німецького консенсусу подальший прогрес неможливий.

Подібні уроки були винесені й у сфері зовнішньої та безпекової політики. Європа могла мати доступ до необхідних військових спроможностей для інтервенцій, наприклад, на Балканах без участі США, але їй бракувало політичної довіри та авторитету. Саме війни на Балканах і етнічні чистки після 1991 року підкреслили давню вимогу створити власну CFSP. Дипломатична нерішучість і військова неспроможність ЄС були болісними й породили питання: «Якщо не зараз, то коли?» Саме тінь Слободана Мілошевича (Slobodan Milošević) відчувалася над самітом у Сент-Мало (St Malo), де Велика Британія та Франція домовилися про розширення європейської «безпекової ідентичності», а також над регулярними франко-німецькими зустрічами на найвищому рівні.

Водночас залишалося очевидним, що визнати дефіцити європейської безпеки – це одне, а ефективно їх усунути – зовсім інше. CFSP стала справжнім бар'єром на шляху до демонтажу класичного уявлення про національний

суверенітет. Після передачі монетарної автономії на європейський рівень саме зовнішня та оборонна політика залишалася останнім bastionом незалежності держав. Амстердамський договір (Traité d'Amsterdam) фактично започаткував інститут «європейського міністра закордонних справ»: Хав'єр Солана (Javier Solana) отримав роль єдиного контактного пункту для зовнішніх партнерів, реалізуючи давню метафору Генрі Кіссінджера (Henry Kissinger) про «один телефонний номер для Європи».

Паралельно формувався новий «трикутник безпеки» (triangle de sécurité) між Францією, Німеччиною та Великою Британією. Це викликало занепокоєння інших держав ЄС, які побоювалися створення «директорії» великих країн, що визначатиме порядок денний без належного врахування позицій інших. Міністр закордонних справ Італії Ламберто Діні (Lamberto Dini) прямо застерігав Париж і Лондон від спроб формувати європейську оборонну політику у вузькому колі.

У цьому контексті важливим доповненням до франко-німецької вісі став Веймарський трикутник (Triangle de Weimar), започаткований у 1991 році за участю Франції, Німеччини та Польщі (Polska). Його метою було поширити модель франко-німецької співпраці на Центральну Європу. Колишній міністр оборони ФРН Фолькер Рюе (Volker Rühe) у 1997 році наголошував, що спільні дії цих трьох країн із населенням понад 180 млн осіб здатні стабілізувати Європу загалом. Польський міністр закордонних справ Броніслав Геремек (Bronisław Geremek) стверджував, що Веймарський трикутник може відіграти для відкриття Європи таку ж роль, яку франко-німецька співпраця відіграла десятиліттями раніше. Прем'єр-міністр Єжи Бузек (Jerzy Buzek) називав зв'язки між Варшавою, Бонном і Парижем «хребтом Європи».

З 1994 року трикутник включав регулярну військову співпрацю: у 1997 році міністри оборони домовилися створити спільну координаційну групу для розробки трирічної програми, що передбачала спільні навчання, обмін офіцерами та регулярні зустрічі експертів. Хоча внесок Франції у цей формат часто оцінювався як менш активний, сама її присутність була важливою для

збереження балансу й недопущення німецької гегемонії у Центральній Європі. Символічним стало завершення зустрічі міністрів оборони у Кракові (Kraków) у 1999 році: французький міністр Ален Рішар (Alain Richard) повернувся до Парижа, тоді як польський Януш Онишкевич (Janusz Onyszkiewicz) та німецький Рудольф Шарпінг (Rudolf Scharping) відвідали колишній концтабір Аушвіц-Біркенау (Auschwitz-Birkenau).

Таким чином, франко-німецька вісь залишалася незамінною для інтеграції та стабільності континенту, але водночас потребувала розширення – як через залучення Великої Британії, так і через інституційні механізми на кшталт Веймарського трикутника. Це дозволяло поширювати «спільноту безпеки» на схід, у нові регіони, що ставали частиною європейського проекту. Важливим об'єднуючим фактором стало визнання росії як головної загрози європейській безпеці. Це знайшло відображення як у німецькій стратегії «Wehrhaft. Resilient. Nachhaltig», так і у французьких стратегічних документах. Обидві країни підтримують надання військової допомоги Україні, хоча і в різних обсягах та форматах [72].

Спільним є також бачення необхідності розвитку європейських механізмів реагування на нові типи загроз, на кшталт кібербезпеки, протидії гібридним загрозам, захисту критичної інфраструктури, енергетичної безпеки, кліматичних змін.

Розумінню міри впливу на політику ЄС справді допомагає якісна емпірична база про сприйняття й практику коаліційної взаємодії в межах Союзу. Соціологічні дані ECFR (Coalition Explorer, хвиля 2020) фіксують дві ключові характеристики коаліційної геометрії в ЄС: структурну домінанту Німеччини як найконтактнішого й найвідзивчішого актора та авангардну роль Франції в оборонних пріоритетах, водночас обидва центри сприймаються регіонально неоднорідно. Німеччина високо оцінюється за контактністю (82%) і «легкістю співпраці» (55%), але водночас викликає розчарування в ряді південних і східних столиць; Франція має сильну символічну вагу в питаннях оборони й стратегічної автономії, проте її ініціативи часто сприймаються з

підозрою в Центральній-Східній Європі і позитивно в Південній Європі. Соціологія також виявляє розбіжності пріоритетів: оборона – топ-пріоритет у Франції, тоді як у Німеччині домінують фінансова політика, міграція, клімат і цифрова економіка; по всьому ЄС оборона посідає низькі позиції в загальному ранжируванні пріоритетів (14-та позиція) [64]. Інструментально соціологія вказує на дві практичні імплікації: по-перше, ефективність франко-німецької вісі залежить від її здатності будувати відкриті коаліції, які легітимізують рішення серед Сходу і Півдня; по-друге, спостережуваний зсув після 2020 (і посилені «Zeitenwende» 2022) свідчить про зростання готовності до «коаліцій охочих» у питаннях спроможностей (боєприпаси, ППО/ПРО, ISR, логістика) за умови прозорості легітимації та включення регіональних преференцій. Отже, соціологічна база підкреслює: для перетворення риторики на спроможності необхідна синхронізація стилів (авангардність Парижа vs інклюзивність Берліна) і активне залучення східних та південних партнерів у процеси формування мандатів і розподілу ресурсів [52].

Цікавим напрямком для розгляду спільного знаменника у франко-німецькій безпековій і оборонній (та суміжних із ними) сферах, як і для виокремлення розбіжностей у їх підходах і політичних традиціях, є аналіз сильного виконання лідерської ролі в рамках ЄС під час гострих **криз**, з якими стикнувся Союз. Це питання досліджено, зокрема, у Lucas Schramm (2024) [101].

У згаданому дослідженні (L. Schramm (2024)) особливу увагу приділено тому, що успішне управління кризами в Європейських співтовариствах і пізніше в ЄС відбувалося через два ключові механізми: дипломатичне брокерство та готовність Франції й Німеччини нести непропорційний фінансовий тягар. Ці механізми проявлялися у різних історичних контекстах, і саме вони дозволяли двом державам перетворювати двосторонні домовленості на загальноєвропейські рішення.

Франко-німецьке лідерство в кризовому менеджменті ЄС неодноразово проявлялося як здатність перетворювати двосторонні компроміси на

загальноєвропейські рішення через дипломатичне брокерство та готовність нести непропорційний політичний і фінансовий тягар.

Ключові приклади:

Криза «порожнього крісла» (1965–1966) – інтенсивні двосторонні контакти й посередництво призвели до Люксембурзького компромісу, який зберіг інституційні принципи при політичному компромісі.

Бюджетна криза і «британський ребейт» (1979–1984) – узгоджена позиція двох найбільших донорів сприяла стабілізації бюджетних переговорів і збереженню функціонування Спільноти.

Падіння Берлінського муру і об'єднання Німеччини (1989–1991) – двосторонні компроміси пов'язали згоду на об'єднання з просуванням валютної інтеграції (EMU), що дозволило «завантажити» на порядок денний інституційні реформи.

Криза євро (2010–2012) – франко-німецькі домовленості стали каталізатором тимчасових і постійних механізмів стабілізації (зокрема ESM) і сприяли крокам до банківського союзу.

Криза COVID-19 (2020) – двосторонні переговори між лідерами Франції та Німеччини призвели до пропозиції фонду відновлення (€500 млрд), що стало переломним моментом у практиці фінансової солідарності ЄС.

Одночасно франко-німецьке лідерство має системні обмеження; низка криз ілюструє, коли двосторонні зусилля виявляються недостатніми або контрпродуктивними.

Європейське оборонне співтовариство (EDC, 1950–1954) – внутрішні політичні розбіжності й брак консенсусу призвели до провалу ініціативи, демонструючи межі двостороннього впливу.

Нафтова криза (1973–1974) – енергетичний шок виявив фрагментацію відповідей і різні національні інтереси, що ускладнило вироблення єдиної політики.

Провал Конституційного договору (2005) – референдуми й внутрішні бар'єри показали, що без ширшої легітимації двостороннє лідерство не гарантує успіху.

Міграційна криза (2015–2016) – розбіжності в підходах і політичний опір у низці держав обмежили можливості системного вирішення проблеми.

Ефективність франко-німецького лідерства залежить від трьох умов: (1) симетрії інтересів у конкретній кризі; (2) готовності обох сторін до компромісу і «несення тягара»; (3) наявності політичного простору для трансформації двосторонніх домовленостей у загальноєвропейські рішення. За відсутності хоча б однієї з цих умов двостороння ініціатива або не виникає, або не масштабується на рівень ЄС [101].

Франко-німецьке лідерство не є автоматичним і може зірватися через внутрішньополітичні кризи, взаємну недовіру та відсутність узгоджених цілей. У випадках провалу саме «треті» актори – у цьому випадку Велика Британія та НАТО – беруть на себе роль гаранта безпеки, а Європа втрачає шанс на власну наднаціональну оборонну архітектуру. Наприклад, міграційна криза показала межі франко-німецького впливу: асиметрія навантаження, відсутність спільної мети та слабкий попит на лідерство з боку інших членів ЄС призвели до того, що двосторонні ініціативи залишилися половинчастими. Це стало одним із випадків, коли франко-німецьке партнерство не змогло забезпечити вирішального впливу на європейському рівні [101].

Франція і Німеччина дотримуються принципово різних стратегічних підходів у сфері безпеки та оборони. Французька політика базується на уявленні, що поєднує політику оперативного розгортання, активну підтримку національного оборонно-промислового комплексу та готовність діяти у форматах «коаліцій охочих», іноді поза або паралельно з формальними інституціями ЄС; це відображається в пріоритетах інвестицій у R&D, прагненні зменшити технологічну залежність від США та у практиках швидкого розгортання сил у зовнішніх операціях [64]. Німецький підхід,

натомість, вирізняється орієнтацією на НАТО як фундамент європейської безпеки, на процедурну легітимацію рішень і на інклюзивні, поступові механізми інтеграції (зокрема через PESCO), що відображає прагнення поєднати європейську кооперацію з трансатлантичними гарантіями і зберегти промислові зв'язки з американськими партнерами [84].

Різниця в підходах має конкретні прояви у політиках щодо України, ядерного стримування, фінансування спроможностей і промислової кооперації. У питанні підтримки України Франція демонструє вищу готовність до оперативних рішень і до постачання сучасних систем, а також схильність до більш проактивних політичних ініціатив; Німеччина ж історично проявляла більшу стриманість у постачанні окремих видів озброєнь, що відображалось у тривалих внутрішніх дискусіях щодо певних систем [64]. У сфері ядерного стримування Франція розглядає власний ядерний потенціал як елемент європейського стримування і ініціює дискусії про його роль, тоді як Німеччина утримується від самостійних ініціатив у цій сфері і обмежується участю в механізмах НАТО з ядерного спільного використання.

Після «Zeitenwende» 2022 року Німеччина здійснила помітний політичний зсув, ухваливши пакет заходів для модернізації Бундесверу, включно зі спеціальним фондом близько €100 млрд; цей крок свідчить про зміну пріоритетів у бік посилення спроможностей, але одночасно викликає питання щодо ефективності перетворення ресурсів у оперативну боєздатність і потреби реформ у логістиці та управлінні [115]. Франція, маючи менші загальні оборонні бюджети, демонструє вищу оперативну участь у міжнародних операціях і більшу швидкість розгортання, що вказує на відмінності в ефективності та пріоритетах використання ресурсів [64].

У сфері оборонно-промислової політики Франція наполягає на створенні автономного європейського оборонно-промислового комплексу як запоруки стратегічної автономії, тоді як Німеччина відстоює збалансований підхід: одночасне зміцнення європейських ланцюгів постачання та збереження співпраці з американськими партнерами. Ці позиції відображаються у

підходах до фінансування спільних програм, експортних правил і розподілу праці у великих програмах (зокрема у дискусіях навколо FCAS/NGWS чи MGCS), а також у практичній участі обох країн у PESCO-проектах і в Європейському оборонному фонді (EDF) [47].

Наслідки цих відмінностей є двоякими: структурні розбіжності уповільнюють ухвалення амбітних європейських рішень і ускладнюють реалізацію великих проєктів через необхідність поєднання різних стратегічних культур і промислових інтересів; водночас практичні інструменти співпраці (PESCO, EDF та інші багатосторонні формати) створюють простір для компромісів, у яких французька амбіція поєднується з німецькою прагматичністю, що дозволяє поступово підвищувати колективну спроможність ЄС [47]. Подальша конвергенція вимагатиме узгодження пріоритетів у спроможностях, прозорих механізмів розподілу ризиків і синхронізації промислової політики з оперативними потребами; без цього додаткові ресурси або політичні декларації ризикують залишитися декларативними, а не трансформуватися в реальні спроможності [64].

Наразі питання розбіжності політик двох рушієв європейської політики є критично важливим для України. У війні проти України президент Emmanuel Macron публічно заявив, що «не можна виключати» розгортання європейських військ, тоді як канцлер Olaf Scholz категорично відкинув таку можливість (Moutet, 2024). Витік інформації про відмову Берліна постачати ракети Taurus ще більше поглибив розрив. У сфері оборонної промисловості ініціатива European Sky Shield Initiative, просунута Німеччиною, базується на закупівлі німецьких, американських та ізраїльських систем, що викликало критику з боку Парижа як підриг європейської автономії [95].

Попри наявні розбіжності, франко-німецька співпраця залишається ключовим фактором розвитку європейської оборонної інтеграції. Комплементарність підходів двох країн - французького стратегічного бачення та німецької економічної потужності - створює потенціал для формування ефективної європейської безпекової політики.

ВИСНОВКИ

Франко-німецькі відмінності у сфері безпеки та оборони слід розглядати як інтегроване поєднання доктринальних преференцій, інституційних практик і довготривалого процесу примирення, що породжує як напруги, так і можливості для європейської політики безпеки; Париж орієнтується на стратегічну автономію, оперативну швидкість і промислову самодостатність, тоді як Берлін віддає перевагу трансатлантичній прив'язці, процедурній легітимації та інклюзивним механізмам кооперації, і саме ця дихотомія визначає набір механізмів впливу, які використовують обидві столиці. До ключових механізмів належать дипломатичне брокерство – перетворення двосторонніх компромісів у загальноєвропейські рішення; «несення тягара» – матеріальні та фінансові внески, що підвищують легітимність ініціатив; інституційна інженерія – ініціювання або переформатування інструментів (фонди, рамки співпраці, агентства) для закріплення пріоритетів; промислово-технічний важіль – використання національних оборонних ланцюгів і R&D для формування європейських спроможностей; та нормативне лідерство – просування концептів, які задають рамки дискусії і мобілізують коаліції. Інституційна архітектура ЄС у сфері безпеки та оборони функціонує як багаторівнева мережа: Рада ЄС і Європейська Рада забезпечують політичну координацію, Європейська Комісія формує фінансові й промислові інструменти, Європейська служба зовнішніх дій координує дипломатичні зусилля, PESCO і Європейський оборонний фонд створюють майданчики для практичної кооперації, а міжурядові формати і агентства (OCCAR, Eurocorps тощо) реалізують конкретні програми; ефективність цієї архітектури залежить від здатності ініціаторів формувати коаліції, погоджувати технічні стандарти і забезпечувати довгострокове фінансування. Історія примирення між Францією та Німеччиною – від післявоєнних угод до Елізейського договору і численних двосторонніх механізмів консультацій – створила унікальний політичний ресурс: довіру, яка знижує транзакційні витрати і робить можливим перетворення двосторонніх домовленостей у європейські

інституційні проєкти; водночас ця довіра не усуває доктринальних розбіжностей, а радше перетворює їх на предмет постійних переговорів, де компроміс часто досягається через інституційну інженерію та промислові поступки. У відносинах з іншими державами велика пара будує регіональні коаліції: Франція частіше мобілізує південні столиці на безпекових треках, Німеччина – північні і центральні партнери у фінансових і економічних питаннях; східні країни очікують від вісі твердого стримування і трансатлантичної координації, південні столиці – оперативної підтримки і морських спроможностей, а «малий Захід» і скандинавські держави вимагають прозорості й інтероперабельності, що формує політичну економію коаліцій і визначає життєздатність ініціатив. Теза про роль ЄС у просуванні національних інтересів Франції та Німеччини має подвійний характер: ЄС є ареною, через яку велика пара може масштабувати свої преференції – інституції, фінансові механізми і промислові програми дозволяють

«завантажувати» національні пріоритети в рішення на рівні 27 держав – але одночасно ЄС виступає механізмом обмеження, оскільки множинність інтересів, процедурні вимоги і регіональні чутливості вимагають легітимації, коаліцій і компромісів, перетворюючи односторонні амбіції на предмет колективних переговорів. Для України з цього випливають конкретні імплікації: по-перше, посилена франко-німецька координація може прискорити формування європейських спроможностей, необхідних для довгострокової підтримки України (включно з постачанням озброєнь, підготовкою та індустріальною кооперацією), але ефективність цієї підтримки залежатиме від синхронізації Парижа і Берліна та від здатності залучити східних і південних партнерів; по-друге, українська стратегія має використовувати як нормативне лідерство (аргументація потреб у спроможностях і стандартах), так і промислові важелі (інтеграція у європейські ланцюги постачання), щоб перетворити політичну підтримку на стійкі можливості; по-третє, Україна виграє від прозорих механізмів розподілу ризиків і довгострокового фінансування, які зменшують залежність від

короткострокових політичних циклів у Парижі та Берліні. Отже, франко-німецька вісь залишається необхідною, але не достатньою умовою для побудови стійкої європейської оборонної архітектури: її потенціал реалізується лише за умови синхронізації доктрин, узгодження промислових дорожніх карт, прозорих правил фінансування і відкритих коаліцій, які включають регіональних партнерів і перетворюють політичні декларації на конкретні, довгострокові спроможності, що безпосередньо впливають на безпеку та перспективи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy «Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe» / *European External Action Service*. 2016. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
2. A look behind the scenes of Chinese espionage in the European Parliament. *Friedrich Naumann Stiftung*. 26 Apr 2024. URL: <https://www.freiheit.org/europe/look-behind-scenes-chinese-espionage-european-parliament> (дата звернення: 01.12.2025).
3. A new European Defence Industrial Strategy: Achieving EU readiness through a responsive and resilient European Defence Industry / European Commission; High Representative. *European Commission*. 2024. 05 Mar. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52024JC0010> (дата звернення: 01.12.2025).
4. A new European Defence Industrial Strategy: Achieving EU readiness through a responsive and resilient European Defence Industry. *European Sources Online*. 2024. 05 Mar. URL: <https://www.europeansources.info/record/a-new-european-defence-industrial-strategy-achieving-eu-readiness-through-a-responsive-and-resilient-european-defence-industry/> (дата звернення: 01.12.2025).
5. A Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. 21.03.2022 / Council of the European Union; European External Action Service. Brussels. consilium. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf> (дата звернення: 02.12.2025).
6. Affaire Dassault: corruption et financement politique / *Le Monde*. *Le Monde*. 01 Apr 2014. URL:

https://www.lemonde.fr/societe/article/2014/04/01/affaire-dassault-corruption-et-financement-politique_4394205_3224.html (дата звернення: 01.12.2025).

7. Beaucillion C. Strategic autonomy: A new identity for the EU as global actor. *European Papers*. 2023. Vol. 8(2). P. 417–238. URL: <https://www.europeanpapers.eu> (дата звернення: 01.12.2025).

8. Bicchi F., Carta C. The COREU Network and the circulation of information within EU foreign policy. *Journal of European Integration*. 2012. Vol. 34(5). P. 465–484. URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення: 01.12.2025).

9. Biscop S. The UK and European defence: Leading or leaving? *International Affairs*. 2012. Vol. 88(6). P. 1297–1313. URL: <https://academic.oup.com/ia> (дата звернення: 01.12.2025).

10. Bundesregierung. Nationale Sicherheitsstrategie. Resilienz. Nachhaltigkeit. Stabilität. Integrierte Sicherheit für Deutschland. Bundesregierung. 2023. URL: <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/National-Security-Strategy-EN.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).

11. Chappell L. Differing member state approaches to the development of the EU Battlegroup Concept: Implications for CSDP. *European Security*. 2009. Vol. 18(4). P. 417–439. URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення: 01.12.2025).

12. Civilian and Military Missions and Operations under the Common Security and Defence Policy (CSDP). 2023 / European External Action Service. Brussels. eeas. URL: https://www.eeas.europa.eu/csdp-missions-operations_en (дата звернення: 02.12.2025).

13. Coelmont J. CSDP and the «Ghent Framework»: The indirect approach to permanent structured cooperation? *European Foreign Affairs Review*. 2011. Vol. 16(2). P. 149–167. URL: <https://kluwerlawonline.com> (дата звернення: 01.12.2025).

14. Commission Recommendation (EU) 2021/1086 of 23 June 2021 on building a Joint Cyber Unit. *Official Journal of the EU*. 23 Jun 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2021/1086/oj> (дата звернення: 01.12.2025).

15. Conference on Security and Co-operation in Europe. Final Act. *Helsinki*; підписано 1 Aug 1975. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).

16. Conventional Espionage in Germany. *Der Generalbundesanwalt*. (дата публікації на сайті). URL: <https://www.generalbundesanwalt.de/EN/Our-role/espionage/klassische-Spionage/klassiche-spionage-node.html> (дата звернення: 01.12.2025).

17. Copernicus / EUSPA ; GOVSATCOM; *EUSPA*.. URL: <https://www.euspa.europa.eu/eu-space-programme/secure-satcom/govsatcom>; <https://www.copernicus.eu/> (дата звернення: 01.12.2025).

18. Corporate Europe Observatory. Lobbying in the EU Defence Sector. *Corporate Europe Observatory*. 2014. URL: <https://corporateeurope.org/en/2014/07/lobbying-eu-defence-sector> (дата звернення: 01.12.2025).

19. Council conclusions on future priorities for strengthening the joint counterterrorism efforts of the European Union and its Member States. *Official Journal of the EU* (OJ C/2025/300). 2025. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/C/2025/300/oj/eng> (дата звернення: 01.12.2025).

20. Council Decision (CFSP) 2017/2315 establishing Permanent Structured Cooperation (PESCO). 13.11.2017 / Council of the European Union. Brussels. eur-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32017D2315> (дата звернення: 26.11.2025)

21. Còzar-Murillo B. PESCO as a game-changer for differentiated integration in CSDP after Brexit. *European Papers*. 2022. Vol. 7(3). P. 1303–1324. URL: <https://www.europeanpapers.eu> (дата звернення: 01.12.2025).

22. Create a CIA-style European spy service, von der Leyen is told / POLITICO. *POLITICO*. 2024. 30 Oct. URL: <https://www.politico.eu/article/europe-spy-service-cia-ursula-von-der-leyen/> (дата звернення: 01.12.2025).

23. Cultural diplomacy and defence narratives / Institut français. *Institut français*. 2022. URL: <https://www.institutfrancais.com/en/cultural-diplomacy-defence> (дата звернення: 01.12.2025).

24. Cyber Rapid Response Teams and Mutual Assistance in Cyber Security / Permanent Structured Cooperation (PESCO). *PESCO*. URL: <https://www.pesco.europa.eu/project/cyber-rapid-response-teams-and-mutual-assistance-in-cyber-security/> (дата звернення: 01.12.2025).

25. Cyber spying on the rise, EU agency warns / POLITICO. *POLITICO*. 2025. 01 Oct. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-institutions-target-more-hacking-espionage-campaigns-cyber-agency-warns/> (дата звернення: 01.12.2025).

26. Defense industry spends big on lobbying Brussels / POLITICO. *POLITICO*. 05 Mar 2025. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-defense-industry-goes-big-on-lobbying-in-brussels/> (дата звернення: 01.12.2025).

27. Dépendante de la tech américaine, l'Europe veut muscler sa souveraineté technologique France 24. *France 24*. 2025. 16 avril. URL: <https://www.france24.com/fr/%C3%A9co-tech/20250416-d%C3%A9pendante-de-la-tech-am%C3%A9ricaine-l-europe-veut-muscler-sa-souverainet%C3%A9-technologique> (дата звернення: 01.12.2025).

28. Deschaux-Dutard D. French-German Military Cooperation and European Defence. *Routledge*. 2025. p. 12. URL: <https://www.routledge.com> (дата звернення: 01.12.2025).

29. DGA (Direction générale de l'armement). France-led EDIRPA projects. DGA. *Ministère des Armées*. 2024–2025. URL: <https://www.defense.gouv.fr/> (дата звернення: 01.12.2025).

30. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS 2 Directive). 14.12.2022 / European Parliament; Council of the European Union. Brussels. *eur-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj> (дата звернення: 01.12.2025).

31. Durand C., Rikap C. Pour sortir de la dépendance européenne aux Big Tech, il faut une politique numérique non alignée. *Le Monde*. 09 Jan 2025. URL: https://www.lemonde.fr/international/article/2019/06/12/la-france-critique-la-dependance-europeenne-aux-technologies-americaines_5475678_3210.html (дата звернення: 01.12.2025).

32. ECHELON – EPRS study / European Parliament Research Service. *European Parliament Research Service*. (документ). URL: https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS_STUDY_538877_AffaireEchelon-EN.pdf (дата звернення: 01.12.2025).

33. EDIRPA: Council greenlights new rules to boost common procurement in the EU defence industry / Council of the EU. *Council of the European Union*. 09 Oct 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/10/09/edirpa-council-greenlights-the-new-rules-to-boost-common-procurement-in-the-eu-defence-industry/> (дата звернення: 01.12.2025).

34. Espionage in the EU: Is the bloc ready to ward off spies Deutsche Welle.? *Deutsche Welle*. 25 Apr 2024. URL: <https://www.dw.com/en/espionage-in-the-eu-is-the-bloc-ready-to-ward-off-spies/a-68913049> (дата звернення: 01.12.2025).

35. Espionnage Élysée. *WikiLeaks*. 2015. 29 Juin. URL: <https://wikileaks.org/nsa-france/> (дата звернення: 01.12.2025).

36. EU Advisory Mission Ukraine – building sustainable capacities in war-affected areas. 2023 / European External Action Service. Brussels. eeas. URL: https://www.eeas.europa.eu/euam-ukraine_en (дата звернення: 01.12.2025).

37. EU Defence Industry Reinforcement Through Common Procurement Act (EDIRPA) – Programme Performance Statement / European Commission. *European Commission*. 2023. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/performance-and-reporting/programme-performance-statements/eu-defence-industry-reinforcement-through-common-procurement-act-edirpa_en (дата звернення: 01.12.2025).

38. EU INTCEN. Factsheet. *statewatch.org* URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2016/may/eu-intcen-factsheet.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).
39. EU Intelligence and Situation Centre (EU-INTCEN) – institutional page. *EU Publications Office*. URL: <https://op.europa.eu/en/web/who-is-who/organization/-/organization/INTCEN/INTCEN> (дата звернення: 01.12.2025).
40. EU Military Operations and Missions, overview page. 2023 / European External Action Service. Brussels. *eeas*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-military-operations-and-missions_en (дата звернення: 26.11.2025).
41. EUFOR Althea – EU military operation in Bosnia and Herzegovina (Factsheet). 2021 / Council of the European Union. Brussels. *eeas*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eu-military-operation-bosnia-and-herzegovina-eufor-althea_en (дата звернення: 26.11.2025).
42. EUFOR Chad /CAR – EU military operation (Factsheet). 2009 / Council of the European Union. Brussels. *eeas*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eu-military-operation-chad-central-african-republic_en (дата звернення: 26.11.2025).
43. European Space Agency (ESA). *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/European-Space-Agency> (дата звернення: 01.12.2025).
44. EUNAVFOR MED Operation Sophia (Factsheet). / Council of the European Union. Brussels. *eeas*. 2019. URL: https://www.eeas.europa.eu/eunavfor-med-operation-sophia_en (дата звернення: 26.11.2025).
45. Europe's New Spy Hub? Von der Leyen Pushes for Centralized EU Intelligence Agency / UNITED24 Media. *UNITED24 Media*. 2025. 11 Nov. URL: <https://united24media.com/latest-news/europes-new-spy-hub-von-der-leyen-pushes-for-centralized-eu-intelligence-agency-13300> (дата звернення: 01.12.2025).
46. European Defence Fund – Building a Common Marke / European Policy Centre. *European Policy Centre*. 2023. URL:

<https://www.epc.eu/en/Publications/European-Defence-Fund-Building-a-Common-Market~4b9d9d> (дата звернення: 01.12.2025).

47. European Defence Fund – programme factsheet /European Commission. *European Commission*. 2023. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/european-defence-fund-edf_en (дата звернення: 01.12.2025).

48. European defence industrial strategy. Summary / European Commission. Brussels. *eur-lex*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762402/EPRS_BRI\(2024\)762402_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762402/EPRS_BRI(2024)762402_EN.pdf) (дата звернення: 02.12.2025).

49. European defence industry reinforcement through common procurement act (EDIRPA) / European Parliament Research Service. *EPRS Briefing*. 2023. 21 Nov. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)733587](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)733587) (дата звернення: 01.12.2025).

50. Face to face: France, Germany and the future of the European defence industry / Calcara, A., & Simón, L. *Journal of European Public Policy*. 2024. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13501763.2024.2358112> (дата звернення: 26.11.2025).

51. European defence, strategic autonomy and NATO – What Think Tanks are thinking/ European Parliamentary Research Service. *EPRS*. 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI%282024%29759601 (дата звернення: 01.12.2025).

52. EU Coalition Explorer / C. Busse, U. Franke, R. Loss, J. Puglierin, M. Riedel, P. Zerka *European Council on Foreign Relations*. 2020–2024. URL: <https://ecfr.eu/eucoalitionexplorer> (дата звернення: 28.11.2025).

53. France and Article 42(7) of the Treaty on the European Union. House of Commons Library Research Briefing CBP-7390 / C. Mills. *UK Parliament*. 2015 URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7390/> (дата звернення: 26.11.2025).

54. European Satellite Centre and intelligence capability. Written Question E-000452/2024. *European Parliament*. 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2024-000452_EN.html (дата звернення: 01.12.2025).

55. European Security Policy Reports / Konrad Adenauer Stiftung. *Konrad Adenauer Stiftung*. 2022. URL: <https://www.kas.de/en/web/europaeische-und-internationale-zusammenarbeit/european-security-policy> (дата звернення: 01.12.2025).

56. European Union Satellite Centre (SatCen), institutional website. без дати / European Union Satellite Centre. Torrejón de Ardoz. *satcen*. URL: <https://www.satcen.europa.eu/> (дата звернення: 01.12.2025).

57. France and Germany spearheading a European Security and Defence Union? / Institut Jacques Delors. *Institut Jacques Delors*. 19 Jul 2017. URL: <https://institutdelors.eu/en/publications/france-and-germany-spearheading-a-european-security-and-defence-union/> (дата звернення: 01.12.2025).

58. France, Germany Unite Against Military Action in Iraq. *PBS News*. 2003. 22 Jan. URL: https://www.pbs.org/newshour/world/europe-jan-june03-iraq_01-22 (дата звернення: 01.12.2025).

59. France's Angolagate arms scandal / BBC News. *BBC News*. 27 Oct 2009. URL: <https://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8330775.stm> (дата звернення: 01.12.2025).

60. France's position on Russia's aggression and the OSCE mission in Ukraine / Permanent Mission of France to the OSCE. *OSCE*. 2022. URL: <https://www.france-osce.org> (дата звернення: 01.12.2025).

61. France's role in European defence. *France 24*. 15 Mar 2023. URL: <https://www.france24.com/en/europe/20230315-france-s-role-in-european-defence> (дата звернення: 01.12.2025).

62. France-led EDIRPA projects (наприклад, Mistral-3 procurement) / Direction générale de l'armement. 2024–2025. *defense.gouv.fr*. URL: <https://www.defense.gouv.fr/> (дата звернення: 01.12.2025).

63. Franco-German proposal for EU recovery fund / European Council. *European Council*. 18 May 2020. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/05/18/franco-german-initiative-for-eu-recovery/> (дата звернення: 01.12.2025).
64. Franke U., Puglierin J. The big engine that might: How France and Germany can build a geopolitical Europe. *ECFR*. 2020. 14 Jul. URL: https://ecfr.eu/publication/the_big_engine_that_might_how_france_and_germany_can_build_a_geopolitical_e/ (дата звернення: 28.11.2025)
65. Germany arrests EU Parliament aide over bombshell China spying claim / POLITICO. *POLITICO*. 23 Apr 2024. URL: <https://www.politico.eu/article/germany-arrests-eu-parliament-afd-staffer-afd-spy-china-jian-g-mep-krah/> (дата звернення: 01.12.2025).
66. Germany pushes back on Macron's strategic autonomy / POLITICO. *POLITICO*. 2020. 20 Nov. URL: <https://www.politico.eu/article/germany-pushes-back-on-macrons-strategic-autonomy/> (дата звернення: 01.12.2025).
67. Germany's Ferrostaal fined in submarine bribery case / Reuters *Reuters*. 20 Dec 2011. URL: <https://www.reuters.com/article/us-germany-ferrostaal-idUSTRE7BJ0Q420111220> (дата звернення: 01.12.2025).
68. Germany's role in European defence integration. *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)*. 2020–2023. URL: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/germanys-role-in-european-defence-integration> (дата звернення: 01.12.2025).
69. Germany's statement at the OSCE Permanent Council on Ukraine / Auswärtiges Amt. *Auswärtiges Amt*. 2022. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de> (дата звернення: 01.12.2025).
70. Göler D., Reiter F. The Bundeswehr in German Newspaper Coverage –Using text mining for analysing strategic culture. *German Politics*. 2021. Vol. 32(2). P. 209–227. URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення: 01.12.2025).
71. GOVSATCOM – Secure SATCOM for EU governmental users. без дати / European Union Agency for the Space Programme (EUSPA). Prague. *euspa*. URL:

<https://www.euspa.europa.eu/eu-space-programme/secure-satcom/govsatcom> (дата звернення: 01.12.2025).

72. Håkansson C. The European Commission's new role in EU security and defence cooperation: The case of the European Defence Fund. *European Security*. 2021. Vol. 30(4). P. 589–608. URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення: 01.12.2025).

73. Hybrid storm rising: Russia and China's axis against democracy / European Policy Centre. *EPC*. 2025. 02 May. URL: <https://www.epc.eu/publication/Hybrid-storm-rising-Russia-and-Chinas-axis-against-democracy-64b158/> (дата звернення: 01.12.2025).

74. Interview with The Economist: NATO is becoming brain-dead / Macron, EThe Economist. . 2019. URL: <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead> (дата звернення: 26.11.2025).

75. Joint address by François Mitterrand and Helmut Kohl to the European Parliament, Strasbourg, 24 November 1989. *CVCE*. 1989. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/joint_address_by_francois_mitterrand_and_helmut_kohl_to_the_european_parliament_strasbourg_24_november_1989-en-4b2f8e9a-6f7a-4b7a-9f2e-6e9f1a2a6f5d.html (дата звернення: 01.12.2025).

76. Joint White Paper for European Defence – Readiness 2030. 05.03.2025 / European Commission; High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. Brussels. eur-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52025JC0120> (дата звернення: 01.12.2025).

77. Kassim H. French autonomy and the European Union. *Modern & Contemporary France*. 1997. Vol. 5(2). P. 167–180. DOI: 10.1080/09639489708456368. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/09639489708456368> (дата звернення: 01.12.2025).

78. Krentz O. Fact Sheets on the European Union. Common security and defence policy. *European Parliament*. April 2025. URL:

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/159/trade-policy> (дата звернення: 01.12.2025).

79. Krotz U. Three eras and possible futures: a long-term view on the Franco-German relationship a century after the First World War. *Sci-hub*. URL: <https://sci-hub.st/10.1111/1468-2346.12112> (дата звернення: 01.12.2025).

80. Merkel and Hollande debate Europe's future. *European Parliament*. 2015. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20151007STO97316> (дата звернення: 01.12.2025).

81. Młynarski T. The Implications of Strengthening 'European Strategic Autonomy' and its Defence Capabilities for the Growth of France's Global Importance and Power. *Politeja*. 2024. № 88. с. 223–237. URL: <https://www.jstor.org/stable/27327697> (дата звернення: 01.12.2025).

82. Niinistö S. Outsmart malicious actors to deter hybrid attacks – Safer Together factsheet #6 / European Commission. *European Commission*. 2024. Oct. URL: https://commission.europa.eu/document/download/934d5577-2d06-4cef-8aa3-8edd2556dd59_en?filename=2024_Niiniisto-factsheet_6.pdf (дата звернення: 01.12.2025).

83. Paris Agreements, signed at Brussels on March 17, 1948. 23.10.1954 / Western European Union. Paris. *cvce*. URL: <https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/df06517b-6fdf-4bc2-9b12-1f9f7d8f0a8d> (дата звернення: 02.12.2025).

84. PESCO – Member States driven, official portal. без дати / Permanent Structured Cooperation Secretariat. Brussels. *pesco*. URL: <https://www.pesco.europa.eu/> (дата звернення: 01.12.2025).

85. Plan for Commission intelligence unit raises questions over INTCEN's role. *EU Today*. 11 Nov 2025. URL: <https://eutoday.net/plan-for-commission-intelligence-unit/> (дата звернення: 01.12.2025).

86. Political groups and national delegations / European Parliament. *European Parliament*. 2024. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about->

parliament/en/organisation-and-rules/organisation/political-groups (дата звернення: 01.12.2025).

87. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act). 17.04.2019 / European Parliament; Council of the European Union. Brussels. *eur-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj> (дата звернення: 01.12.2025).

88. Regulation (EU) 2023/2418 on establishing an instrument for the reinforcement of the European defence industry through common procurement (EDIRPA). European Sources Online. 2023. 09 Oct URL: <https://www.europeansources.info/record/proposal-for-a-regulation-on-establishing-the-european-defence-industry-reinforcement-through-common-procurement-act/> (дата звернення: 01.12.2025).

89. Riding A. French Spying in EU Institutions. *The New York Times*. 1993. 15 Nov. URL: <https://www.nytimes.com/1993/11/15/world/france-accused-of-spying-on-eu-partners.html> (дата звернення: 01.12.2025).

90. Rising Russian Espionage Activity in Germany: Timing, Tactics, and Threats. *Robert Lansing Institute*. 22 Jul 2025. URL: <https://lansinginstitute.org/2025/07/22/rising-russian-espionage-activity-in-germany-timing-tactics-and-threats/> (дата звернення: 01.12.2025).

91. Russia's Shadow War Against the West / CSIS. *CSIS*. 18 Mar 2025. URL: <https://www.csis.org/analysis/russias-shadow-war-against-west> (дата звернення: 01.12.2025).

92. Russian espionage in Germany / Wikipedia. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Russian_espionage_in_Germany (дата звернення: 01.12.2025).

93. Revue stratégique de défense et de sécurité nationale / Ministère des Armées. Gouvernement français. 2017. URL:

https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/2017-revue_strategique_dsn_cle4b3beb.pdf (дата звернення: 26.11.2025)

94. Rykers Y. A permanent headquarters under construction? The Military Planning and Conduct Capability as a proximate principal. *Journal of European Integration*. 2019. Vol. 41(6). P. 783–799. URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення: 01.12.2025).

95. Petrović P. Franco-German Strategic Divergences in European Defence and Security / Finabel – The European Land Force Commanders Organisation, *Info Flash*. 2024. November. URL: <https://finabel.org/wp-content/uploads/2024/11/IF-PDFs-Petar.pdf> (дата звернення: 28.11.2025).

96. Schmidt V. A. Democracy and Discourse in an Integrating Europe. *Government and Opposition*. 1997. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/abs/democracy-and-discourse-in-an-integrating-europe/> (дата звернення: 01.12.2025).

97. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe – A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy / EEAS. *EEAS*. 2016. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-global-strategy_en (дата звернення: 01.12.2025).

98. Siemens corruption scandal / Transparency International. *Transparency International*. 2008. URL: <https://www.transparency.org/en/news/siemens-corruption-scandal> (дата звернення: 01.12.2025).

99. Single European Act, signed at Luxembourg and The Hague on February 17, 1986. 17.02.1986 / European Communities. Luxembourg–The Hague. *eur-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11986U/TXT> (дата звернення: 02.12.2025).

100. State of the Union 2025 / European Commission. *European Commission*. 10 Sep 2025. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/state-union/state-union-2025_en (дата звернення: 01.12.2025).

101. Schramm L. Bilateral leadership in critical moments: France, Germany, and the management of major European integration crises. *Comparative European Politics*. 2024. № 22. P. 170–191. URL: <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00344-6>. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1057/s41295-023-00344-6.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).
102. Statement on the closure of the Special Monitoring Mission to Ukraine / OSCE. *OSCE*. 2022. URL: <https://www.osce.org/ukraine/515698> (дата звернення: 01.12.2025).
103. OSCE announces closure of Special Monitoring Mission to Ukraine. *Ukrinform* 2022. 29 april. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3470403-osce-announces-closure-of-special-monitoring-mission-to-ukraine.html> (дата звернення: 01.12.2025).
104. The EU's Intelligence Debate: Capability First, Structures Last / ICDS. *ICDS*. 27 Nov 2025. URL: <https://icds.ee/en/the-eus-intelligence-debate-capability-first-structures-last/> (дата звернення: 01.12.2025).
105. Peter van Ham. Europe's precarious centre: Franco-German cooperation and the CFSP. *European Security*. 1999. № 8:4. P. 1-26, DOI: 10.1080/09662839908407425 ; URL: <http://dx.doi.org/10.1080/09662839908407425> (дата звернення: 01.12.2025).
106. The Importance of (Counter)Intelligence: Is the EU Ready to Play the Big Game? *Adapt Institute*. 01 Feb 2023. URL: <https://www.adaptinstitute.org/the-importance-of-counterintelligence-is-the-eu-ready-to-play-the-big-game/01/02/2023/> (дата звернення: 01.12.2025).
107. Tocci N. From the European Security Strategy to the EU Global Strategy: Explaining the journey. *International Politics*. 2017. Vol. 54. P. 487–502. URL: <https://link.springer.com> (дата звернення: 01.12.2025).
108. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, signed at Amsterdam on October 2, 1997. 02.10.1997 / Council of the European Union.

Brussels. *eur-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT> (дата звернення: 02.12.2025).

109. Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence (Brussels Treaty), signed at Brussels on March 17, 1948 / Western European Union. Brussels. *avalon*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/brussels.asp (дата звернення: 02.12.2025).

110. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon on December 13, 2007 / Council of the European Union. Brussels. *eur-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF> (дата звернення: 02.12.2025).

111. Treaty of Nice amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, signed at Nice on February 26, 2001 / Council of the European Union. Brussels. *eur-lex* ; *Official Journal*. 2001. 10 Mar. P. 80. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12001C/TXT> (дата звернення: 02.12.2025).

112. Treaty on European Union, signed at Maastricht on February 7, 1992. 07.02.1992 / Council of the European Union. Brussels. *eur-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT> (дата звернення: 02.12.2025).

113. Vanhoonacker S. The Amsterdam Treaty. *Politics*. 2020. 29 May. URL: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1094> (дата звернення: 02.12.2025).

114. Watch out for spies, European Commission tells its staff / POLITICO. *POLITICO*. 08 Nov 2024. URL: <https://www.politico.eu/article/spy-european-commission-brussels-warning-staff/> (дата звернення: 01.12.2025).

115. White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr. Bundesregierung. Berlin, 2016, p. 45. URL:

<https://www.bmvg.de/resource/blob/13708/2b6b3c9f0a7f8a6f8d7f0a7f8a6f8d7f/white-paper-data.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).

116. UK–France. Joint Declaration on European Security and Defence, Saint Malo, 4 December 1998. / Foreign and Commonwealth Office & Ministère des Affaires étrangères URL: https://www.cvce.eu/en/obj/franco_british_st_malo_declaration_4_december_1998-en-3e6b4f2e-6a8d-4a3a-9b6a-7d8f7e6b6a2a.html (дата звернення: 26.11.2025).

117. US halts intelligence sharing with Ukraine. *POLITICO* 2025. 05 March. URL: <https://www.politico.com/news/2025/03/05/us-ukraine-intelligence-sharing-00213100> (дата звернення: 26.11.2025).

118. Young Security Conference. Fractured Unity: Understanding Franco-German Tensions in EU Security Policy. *Young Security Conference*. 2024. URL: <https://www.youngsecurityconference.com/publications-and-media/fractured-unity> (дата звернення: 01.12.2025).

119. Говоруха В. В. Європейська політика безпеки та оборони: проблеми формування. *Політичний менеджмент*. 2021. № 4. С. 145–156.

120. Грицяк І. А. Розвиток європейського управління в контексті впливу на державне управління в Україні. Київ: НАДУ, 2020. 248 с.

121. Луї Л. Чи стане Франція провідником європейської оборони. *DW*. 2025. 09 квітня. URL: <https://p.dw.com/p/4ssFO> (дата звернення: 26.11.2025).

122. Маринів І. І. Безпекова політика Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2020. № 1(29). С. 80–86. URL: (немає в джерелі). (дата звернення: 01.12.2025).

123. Немирня Г. М. Європейська безпекова інтеграція: досвід для України. *Стратегічні пріоритети*. 2022. № 2. С. 5–12.

124. Орлик В. «Біла книга з питань європейської оборони – Готовність 2030»: план розбудови європейського оборонного потенціалу / Національний інститут стратегічних досліджень. *NISS*. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/bila-knyha-z-pytanyevropeyskoyi-oborony-hotovnist-2030-plan> (дата звернення: 28.11.2025).

125. Прокопенко Л. Л. Інституційна система ЄС. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2021. 384 с.
126. Рудік О. М. Вплив розширення ЄС на процес європейської інтеграції. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 3. С. 5–15.
127. Стрельцов В. Ю. Європейська безпекова інтеграція: сучасний стан і перспективи. *Теорія та практика державного управління*. 2021. Вип. 2. С. 123–130.
128. Трагнюк О. Я. Адаптація права України до права ЄС: теоретичні та практичні аспекти. *Право України*. 2022. № 5. С. 45–53.
129. Шумляєва І. Д. Становлення та розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. *Публічне адміністрування*. 2021. № 2. С. 86–94. URL: (немає в джерелі). (дата звернення: 01.12.2025).
130. Яковюк І. В. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4. С. 82–92.
131. Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 264–277.